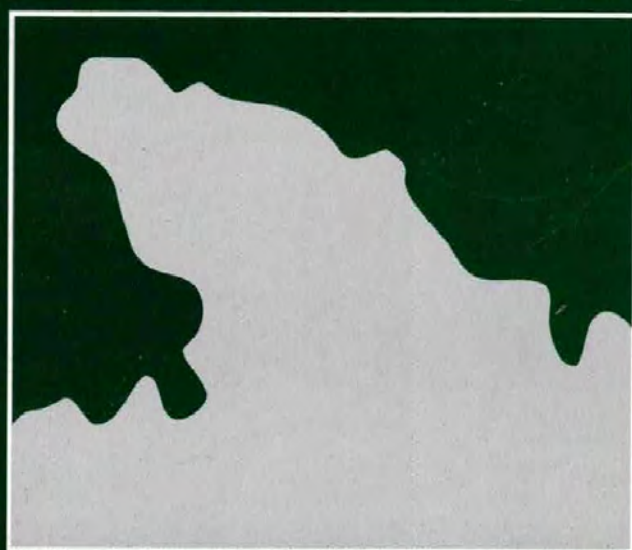

J E S E N I C K O

Vlastivědný sborník

6

2 0 0 5

Pokyny pro autory

Přijímáme články zpracované na počítači v textovém editoru WORD. K disketě dodejte jeden výtisk práce pro lektorování. Rukopis musí obsahovat nezkrácené jméno a příjmení autora, český název příspěvku. U odborných článků vyžadujeme návrh českého textu resumé.

Mimořádně lze drobnosti dodat jako strojopis, text musí odpovídat úpravě rukopisu pro sazbu:

- příspěvky jsou psány po jedné straně kancelářského papíru A4
- v textu používejte kulaté závorky
- *kurzívu* označte podtržením příslušné pasáže vlnovkou, **tučné** písmo rovnou čarou
- tabulky zařaďte za rukopis na zvláštních listech, označte je názvem a vysvětlivkami
- kresby musí být tuší na bílém papíře, síla čar a velikost písma musí být úměrná předpokládanému zmenšení
- fotografie musí být ostré a kontrastní (barevné i černobílé), na zadní straně je označte jménem autora, zkráceným názvem článku, číslem obrázku a popiskou
- popisky k obrázkům jsou přiloženy na zvláštním listu s označením: obr. - číslo - název

Další nezbytné pokyny:

- při psaní příspěvků je doporučeno používat poznámek (tj. číslo), jejich seznam je zařazen za příspěvek

- pravidlem zkrácené citace je úzus zavedený bibliografickou normou z r.1964, kupř.

monografie:

HOBIL, Karel - PETR, Eduard: Raná renesance. Olomouc, Academia 1999. 200 s.

periodika:

JODL, K.: Moravská renesance. Nové knihy, 14.7.1999, s.2.

PÁNEK, F.: Humanismus. *ĎaS*, 15, 1993, č.5, s.62.

MĚRÁK, S.: Vývoj hradní architektury. In: *Archaeologia historica*. Sv.16. Brno, MVS 1991, s.215-232.

- v přírodních vědách doporučujeme při citaci používat jméno autora a letopočet v závorce

- seznam literatury obsahuje jen citované práce, je-li tomu jinak, je nutno tuto skutečnost výslovně uvést

- po dohodě s redakcí je možno přijmout i celý cizojazyčný článek s českým souhrnem

- na konci příspěvku uveďte plnou adresu autora včetně akad.titulů

Zaslané příspěvky budou projednány v redakční radě, o přijetí článku bude autor vyrozuměn.

Přednostně jsou zveřejňovány práce související s programem Vlastivědného muzea Jesenicka a Státního okresního archivu v Jeseníku.

ISBN 80-86388-28-X (ZA v Opavě)

ISBN 80-903430-3-1 (VMJ v Jeseníku)

ISSN 1213-0192

JESENICKO

Vlastivědný sborník Svazek 6

Jeseník 2005

MEMORANDUM

TO : [Illegible]

FROM : [Illegible]

SUBJECT : [Illegible]

[Illegible text follows, including a date and possibly a reference number.]

Obsah

Články

R. Mahel: Stanovení státní hranice v niském knížectví v rámci nové slezské hranice po míru vratislavském 1742	5
P. Popelka: Státní silniční politika na Jesenicku v 2. polovině 19. století	24
R. Musil: Návštěva litevského prezidenta v lázních Dolní Lipová	32
M. Neubauerová-Brachtlová: Skorošická Kalvárie - neznámé dílo Bernarda Kutzera	38

Drobnosti

B. Tinzová: Tajemství Priessnitzovy Rodinné knihy o vodě	46
L. Kiss: Sliezčan František de la Rose (1738 - 1805)	48
K. Growka: Zapomenutý archivář Josef Dvořák	51
Trunečkoví: Z historie jesenických skautů	53
J. Munzar - S. Ondráček: Srážkový rekord z Jesenicka stále nepřekonán	54
A. Lyko: Rostlinní přivandrovalci	56

Kronika

Státní okresní archiv v Jeseníku v roce 2004 - na cestě k novému archivnímu zákonu	59
Ohlédnutí za rokem 2004 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka	60
Z výstav Vlastivědného muzea Jesenicka	63
Co přinesl čas	65

Literatura

Přečetli jsme za vás	69
Jesenicko na stránkách periodik	75
Výběrová bibliografie Altvaterbote (1949 - 1989)	79

... ..
... ..
... ..
... ..

1903

... ..
... ..
... ..
... ..

1904

... ..
... ..
... ..
... ..

1905

... ..
... ..
... ..
... ..

1906

... ..
... ..
... ..
... ..

1907

... ..
... ..
... ..
... ..

1908

... ..
... ..
... ..
... ..

1909

Články

Stanovení státní hranice v niském knížectví v rámci nové slezské hranice po míru vratislavském 1742

Richard Mahel

První slezská válka (1740 - 1742) a její důsledky

V roce 1713 vyhlásil německý císař Karel VI. (1711-1740) platnost pragmatické sankce, kterou hodlal zabezpečit trůn rakouské monarchie pro nástupce svého rodu, a to i v ženské linii, zabránit možné destabilizaci soustátí a omezit tak i vliv sousedních panovníků, kteří dlouhodobě usilovali o části rakouské monarchie. Tento dokument, ačkoliv neměl povahu klasického zákona¹, byl vtělen do systému právních ustanovení rakouské monarchie a zůstal v platnosti až do roku 1918. Na jeho právní váze pak v roce 1740 mohla nastoupit na trůn arcivévodkyně Marie Terezie², aby se stala dědičkou celého komplexu zemí nacházejících se v srdci střední Evropy³.

Její postavení však bylo od počátku vratké a nejisté. Jednak byla příliš mladá a nezkušená, aby se stala panovnicí monarchie, jednak byla ženou, což v rakouském rodě nebylo na panovnickém trůnu zrovna obvyklé. Ekonomická stabilita monarchie přitom doznávala citelného úpadku a již samotný císař Karel VI. byl považován za rozmařilého vladaře, přitom některé státní záležitosti takřka opomíjel⁴. Rakouská monarchie sice dosáhla za jeho vlády značného územního rozmachu, avšak její vnější stabilita nebyla pevná, i přes ujištění zahraničních dvorů o respektování pragmatické sankce⁵. Peněz bylo stále méně a rakouská armáda, která měla hájit stabilitu monarchie, byla rozptýlená, v neúplných stavech a špatně cvičená i placená. Osobností typu Evžena Savojského se rakouské armádě nedostávalo a většinu generálního štábu tvořili vysloužilí nebo přesluhující generálové, z nichž někteří neměli zkušenosti s vedením skutečné válečné strategie⁶. Přesto si Marie Terezie záhy získala respekt a během několika let i cenné vladařské zkušenosti. Měla po boku několik dvorských osobností, které jí pomáhaly ve finančních a diplomatických otázkách, ačkoliv to byla nakonec ona, která měla v rozhodování konečné slovo⁷.

Jakmile Marie Terezie nastoupila na trůn, objevily se těžkosti v souvislosti s integritou a nezávislostí rakouské monarchie. Předchozí záruky v otázce platnosti pragmatické sankce přišly vniveč. Pruský král Fridrich II. požadoval od Marie Terezie už v roce 1740 odstoupení Slezska a své nároky zdůvodňoval historickými aspekty⁸. Marie Terezie nepřistoupila na ultimátum a přes nátlak vystrašeného vídeňského dvora se rozhodla hájit monarchii jako celek. Nato v prosinci 1740 vpadla pruská armáda do Slezska a zmocnila se řady míst a opěrných bodů, přičemž rakouské vojsko se zmohlo jen

Posměšná medaile na císařovnu Marii Terezií z r. 1742

na chabou defenzivní činnost. V podstatě ustoupilo do Horního Slezska. Celá událost ale měla mezinárodní dopady, neboť konfliktu využili další sousedé rakouské monarchie. Především Sasko a Bavorsko, jejichž kurfiřti doufali, že jeden z nich získá buď trůn celé monarchie, nebo alespoň každý z nich podíl na celém dědictví. Jejich útočné akce byly motivovány také předchozí sňatkovou diplomacií s Habsburky, která je stavěla do role potencionálních dědiců monarchie, pokud by nebyla schválena pragmatická sankce a Marie Terezie byla uznána jako nelegitimní panovník⁹. V této těžké situaci Marii Terezií zachovala platnost pragmatické sankce a spojenectví z velmocí pouze Velká Británie, jejíž pomoc se však omezila pouze na finanční subsidie, byť v této chvíli jistě velmi potřebné.

Průběh první slezské války byl rychlý a jednoznačný. Rakouská armáda neodolala tlaku tří spojenců, operovala na velkém území a jednoznačně trpěla velením senilních generálů, kteří vedli vojáky od porážky k porážce. Zatímco Prusové obsadili Slezsko a začali významně ohrožovat také Kladsko a Moravu, Sasové a Bavoři, také za asistence francouzské moci, vpadli do rakouských zemí a záhy přenesli svou útočnost do Čech. V listopadu roku 1741 oblehli Prahu a po krátkém obléhání ji lstí dobyli¹⁰. V tuto chvíli uvažovala Marie Terezie vážně o uzavření příměří. Správně usoudila, že nejnebezpečnější je pruský král, a proto svou diplomatickou pozornost soustředila nejprve právě na něho. Uzavřela s ním v Klein Schnellendorfu ve Slezsku 9. října 1741 nevýhodné, ale nutné příměří, v němž akceptovala ztrátu Slezska. Následnou cestou do Uher si pak hodlala získat uherskou korunu, aby vylepšila vlastní nejisté postavení coby panovnice monarchie (ani česká korunovace totiž ještě neproběhla). Současně hodlala požádat uherský sněm o peníze a vojenskou pomoc. Uhersko, jako jediná země prakticky nepostížená touto válkou, využila této mimořádné příležitosti k posílení vlastní svébytnosti, ale současně proběhla zamýšlená korunovace Marie Terezie na královnu a uherský sněm také odsouhlasil vybudování armády na obranu monarchie. Na významu této události nic nemění ani skutečnost, že počet postavených vojáků byl zhruba jen poloviční, než původně sněm slíbil odsouhlasit¹¹.

Na přelomu let 1741 a 1742 rakouská armáda začala vytlačovat bavorské oddíly z Čech a osvobodila Prahu. Paradoxně se však bavorský kurfiřt Karel Albrecht nechal korunovat českým králem (jako

Karel III.) za poměrně velké účasti českých stavů. V době, kdy už rakouská armáda převzala počátkem roku 1742 iniciativu do svých rukou, se ještě nechal Karel III. korunovat také ve Frankfurtu císařem (jako Karel VII.). Avšak Bavorsko již bylo obsazeno habsburským vojskem a nový císař a král tak zůstal prakticky bez skutečné moci. Průběh války pak ještě znovu ovlivnil významně pruský král. V obavě před revizí dosažených úspěchů znovu vpadnul v lednu a únoru 1742 do Slezska a na Moravu a opět několikrát porazil habsburské vojáky. I přes tyto významné úspěchy se pruské vojsko nakonec stáhlo zpět. Pak opět přišlo na řadu jednání, tentokrát za britské asistence a bez vědomí spojenců pruského krále. Dne 11. června 1742 došlo k uzavření míru ve slezské Vratislavi, který mimo jiné upravoval diplomatické vztahy a stanovoval novou hraniční linii mezi rakouskou monarchií a pruským královstvím.

Tímto jednáním byla ukončena tzv. první slezská válka (1. fáze války o dědictví rakouské). Podobných konfliktů, kdy se jednalo o „dědictví“, tedy dědičný či územní nárok na základě domnělých nástupnických práv, někdy více jindy méně oprávněných, znají dějiny spoustu. Za všechny je třeba připomenout válku o dědictví španělské (1701-1714), v níž Habsburkové zápasili s Bourbony o osud španělského impéria, ačkoliv spor přerostl nakonec v celoevropský konflikt, nebo např. tzv. devítiletou válku o osud říšských vévodství Kolín a Falc (1688-1697), v níž se angažovala zejména Francie, a nakonec také i tzv. Severní válku, která měla být původně dobytčnou expanzí švédského dvora. Během ní však padl král Karel XII. (1718), bez mužského potomka, a jediná dědička trůnu, Karlova sestra, přenesla otěže vlády na svého manžela lantkraběte Fridricha Hesenského. Válka tak dostala rázem úplně nový charakter a novopečený král musel „uklidňovat“ své soupeře také teritoriálními „dary“ z původního švédského dědictví. Slezská válka, která také rozhodovala o bytí rakouské monarchie, však rokem 1742 nekončila. Spory o Slezsko i nejisté postavení rakouské monarchie v Evropě pokračovaly až do roku 1748 a stejně tak i později během sedmileté války (1756-1763). Marie Terezie totiž považovala ztrátu Slezska v roce 1742 za dočasné řešení situace a za dočasnou ztrátu. Avšak ekonomicky rozvinuté Slezsko už nakonec nikdy nezískala zpět¹².

Vratislavským mírem (1742) ztratila Marie Terezie podstatnou část Slezska, s výjimkou Těšínska, části Ratibořska, většiny Opavska a Krnovska a části Niska. Toto bylo stvrzeno také následnou mírovou smlouvou v Berlíně (28. 7. 1742). Rakouská monarchie tak ztratila území o výměře asi 40 182 km², tzn. území Pruska se zvětšilo téměř o třetinu. Pruský král získal celkem 161 měst a 4 923 vesnic. Zbytek, tzv. rakouské Slezsko, měl výměru přibližně 5 147 km² s celkem 154 000 původními obyvateli¹³.

Vytyčení nové státní hranice ve Slezsku (1742-1743)

Celý průběh hraničních jednání a následných hraničních prací je zdokumentován v dobovém archivním materiálu¹⁴, z něhož víme, kudy a jakým tempem hraniční práce postupovaly. Jednotlivé členy hraniční komise, určené vládami obou zemí, doplňovali na rakouské straně také majitelé či správce místních panství a statků, vzhledem k možným a také skutečným hraničním sporům, vzniklým v důsledku stanovení nové hranice, ale také působili jako relativní „znalci“ místních lokalit, což mělo opticky hraniční práce komise urychlovat¹⁵. Nová hranice měla ohraničit území těšínského knížectví s částí Ratibořska, dále opavské a krnovské knížectví a část niského knížectví. Hraniční práce tedy postupovaly od východu směrem na západ.

Rozhraničování bylo zahájeno v těšínsko-ratibořském knížectví. Odtud se postupovalo směrem na západ či severozápad podle obecně stanovených územních kritérií, vyličených v instrukci Marie

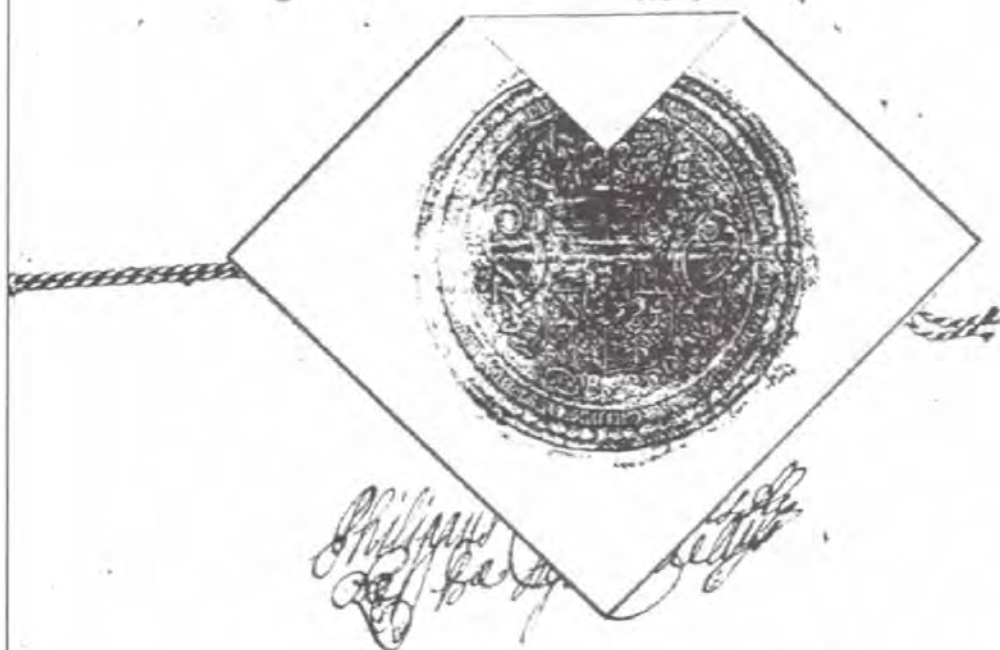
Terezie. Niské knížectví, o něž se nám nejvíce jedná, mělo tak být vytyčováno až v samotném závěru hraničního procesu. Zatímco počáteční proces vytyčování hranice v Těšínsko-Ratibořsku probíhal relativně hladce, takže bylo možné a dokonce i bylo nařízeno, aby hranice podle možností kopírovala tok vybraných říčních toků či jezer, hraničení v niském knížectví bylo vzhledem k topografickému rázu krajiny komplikovanější. Tady nebylo takřka možné využít říčních toků a bylo by to také krajně nespolehlivé¹⁶. Hraniční komise, zasedající vždy v příslušné příhraniční obci (vzhledem k nově určené hranici), stanovovala hranici za účasti majitelů či správců zdejších panství a statků, a doplňovala tak proces jinak administrativně nařízené hraniční linie, kde se ještě ke konkrétní situaci rozhraničené oblasti přímo nepřihlíželo. Hraniční komise stála před problémem, který zdánlivě vypadal neřešitelně: na jedné straně vyhovět potřebám nového uspořádání a nařízení královny Marie Terezie o státní hranici, na druhé straně přesvědčit majitele a správce, jejichž statky měla hranice procházet, aby se smířili s touto situací a vyšli komisi maximálně vstříc. Dalším problémem bylo samotné vedení hranice tak, aby bylo transparentní a nebylo možné její vedení vykládat jiným způsobem. Bylo nutně vytyčit kůly s hraničními cedulemi (což bylo i nařízeno) a využít některých přírodních dominant, o nichž se zdálo, že splní úlohu styčného a viditelného bodu hraniční linie. Nejsnadnějším hraničním rozdělovníkem se zdála být řeka, která do jisté míry byla také hranicí místních stavovských statků, a proto se i v nařízeních přistupovalo k říčním tokům jako k vodícím liniím nové hranice. Nebylo tomu tak ale vždy, a tak se stávalo, že docházelo k hraničním sporům a stížnostem na postup hraničních prací. Dokladem toho byla i skutečnost, že člen hraniční komise svobodný pán Skrbenský z Hříště musel hájit některé vlastní pozemky proti záboru z důvodu postupu hraniční linie a dosáhl konečné hraniční úpravy. Nezřídka však ke korekcím nedošlo a administrativní hranice byla prostě nařízena skrze příslušný hraniční statek. Hraniční komise byla tvořena pruskou i rakouskou stranou, přičemž pruská strana byla po celou dobu jednání prakticky totožná. Rakouskou stranu zastupovali při rozhraničování také majitelé větších panství, jakoby ve snaze zachránit ze ztracených území na poslední chvíli maximum. Je třeba přiznat, že v některých případech skutečně rakouská strana některých významných korekcí dosáhla. Co se týče umístění hraničních sloupků, byla snaha je umístit na významnější viditelná nebo důležitá místa, také například na komunikační trasy mezi oběma státy, podél silnic, na mosty přes řeky, pochopitelně také na rozhraní statků, pokud tudy vedla nařízená hranice, a v neposlední řadě také u zřízených celních závor a samotných celnic.

Hraničení bylo zahájeno v Těšínsku 22. září 1742 v obci Rudoltovice. Hraniční komise ve složení rakouský rada Jan W. von Dorsch, svobodný pán Skrbenský z Hříště, pruský tajný a vrchní apelační rada Karel G. von Nüssler, pruský major Matyáš von Schubarth a nejvyšší lesmistr pro Horní Slezsko Jan J. Rehdantz¹⁷, vytyčovala novou těšínsko-ratibořskou hranici od 22. září do 3. října roku 1742. Proběhlo celkem 9 zasedání, v obcích: Rudoltovice, Německá Visla, Rychulda, Pelhřimovice, Godov, Německá Lutyně, dvakrát v Bohumíně a v Třebovicích. Vytyčeno bylo celkem 46 rakouských hraničních sloupků s cedulemi a 51 pruských hraničních sloupků s cedulemi. Samotné číslo počtu sloupků je trochu zavádějící, jelikož některé sloupky, zvláště v počátcích hraničení, byly oboustranně značené, tedy s pruskou i rakouskou hraniční cedulí¹⁸. Rakouská strana uhájila v těšínském knížectví statky Bílsko, Čechovice, Dědice, obec Strumeň, statek Zbytkov, obec Zbytkov, statky Bonkov, Rychulda, Pelhřimovice, Pruchna, Žibřidovice, Marklovice, Prštná, Petrovice, Závada, Německá Lutyně, Bohumín a město Bohumín, část statků Vrbice a Koblov a ves Třebovice. Rozhraničování však nebylo bezproblémové. První spor o vedení nové hranice vypukl poblíž obce Strumeň, nakonec však ve prospěch rakouské strany, další pak za obcí Zbytkov, tady však komise spor nerozhodla. Třetí spor řešila komise mezi majiteli statků Jeřábíkovice a Bonkov, čtvrtý spor nastal při

Nacht Wien den besten Monats Tag Septembris,
 im Dienstag den Hundert Zwanzigsten Vierzigsten
 Jahr, des ungarischen Reichs, der húngarischen und böhmischen
 Krone im Hunderten Jahr.

Maria Theresia

Ad mandatum Sacrae
 Regiae Majestatis proprium.
 Ludwig Graf Kinsky

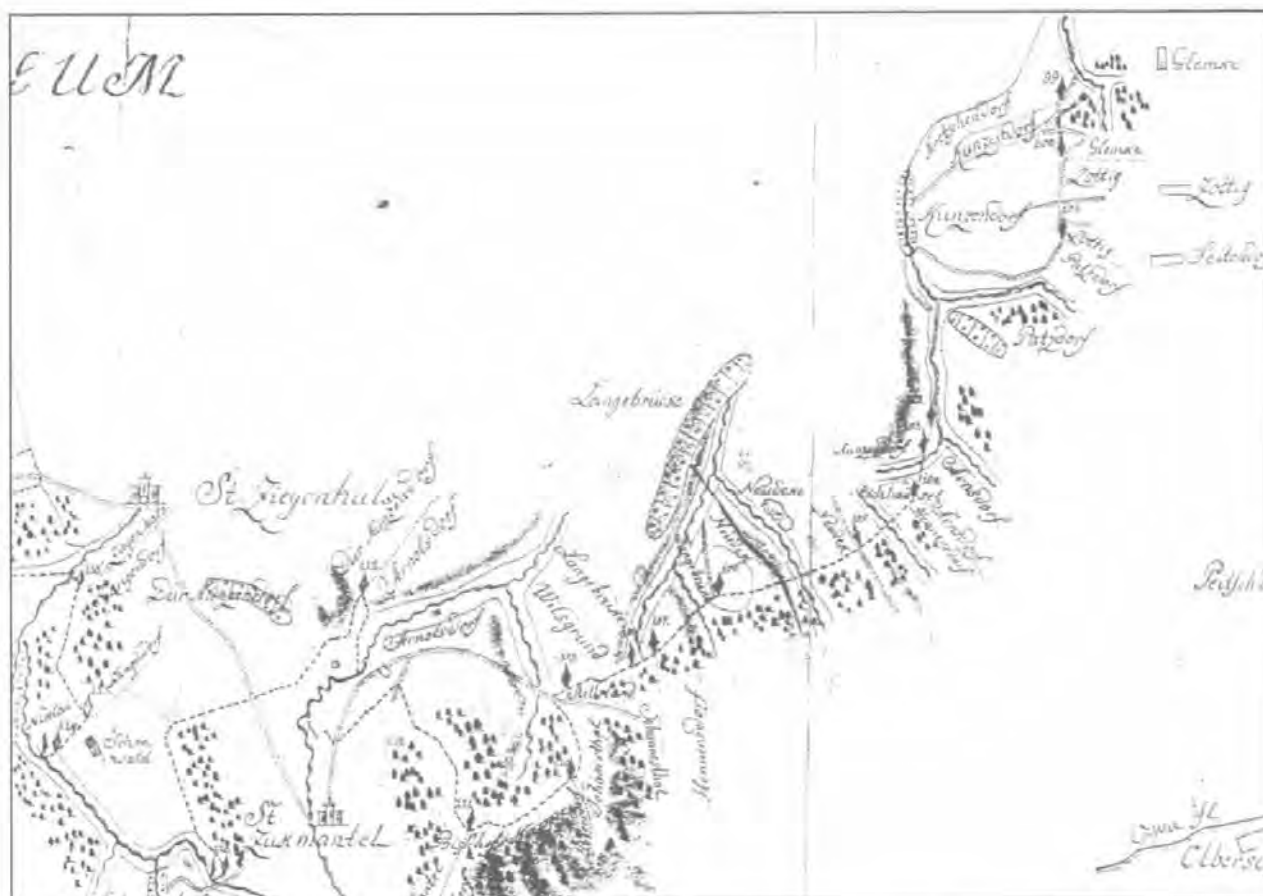
Joseph von Sickingen

Poslední strana Instrukce Marie Terezie k vytyčení slezské hranice

jednání s majitelem statku Pelhřimovice. Problémem bylo také vytyčování statkem Godov, jehož majitel baron Skrbenský z Hříště, člen hraniční komise, se obával rozdělení vlastního statku¹⁹. Některé statky byly novou hranicí skutečně rozděleny, např. statek Petrovice či panství Bohumín, kde část jeho statků zůstala rakouské straně, část pruské straně včetně bohumínského zámku Anna-berg (dnešní obec Chalupky) a také byly rozděleny sousedící statky Vrbice a Koblov²⁰. Opěrnými body hranice byly vodní toky (Visla, Petrovice, Olše, Odra, Ostravice a Opava) a místní silniční komunikace. Hranice však byla stanovena také podle místních dominant, tak jak je uvádí hraniční reces, jako např. *bílý buk*, *višeň*, *bílý dub*, *velký kříž* nebo *selský dvůr* a uvedena je i *puklina v zemi*²¹.

V opavském knížectví komise vytyčovala novou hranici od 4. října do 9. října 1742. Jednání bylo zahájeno v Kravařích. Celkem jednala hraniční komise třikrát, a to v Kravařích, Opavě a Branticích. Vytyčeno bylo celkem 18 rakouských hraničních sloupků s cedulemi a 13 pruských hraničních sloupků s cedulemi. Číslování sloupků bylo v úseku kolem města Opavy (*Troppau*) nejednotné, v důsledku dodatečného převedení kateřinského předměstí Opavy rakouské straně, nicméně poté se číslování z obou stran ujednotilo a komise vystačila s vytyčováním shodných hraničních sloupků, s příslušnými cedulemi²². V hraniční komisi vystřídal svobodného pána Skrbenského z Hříště pánové Jindřich Filip Halama z Jičina a Jan Julius von Fröbel. Pruské zastoupení v komisi se nezměnilo. Vodicí hraniční linií byla převážně řeka Opava, a to až po stejnojmenné město. Rakouská strana na Opavsku udržela příhraniční statky: část Třebovic, statky Martinov, Dobroslavice, vsí Přívoz, Hrušov, Gelešov (Holešovice) a Dobroslavice, statky Děhylov, Jilešovice, Kozmice, Chabičov, část Smolkova, část Mokřých Lazců a Kravař (kravařská fara), město Opava včetně většiny území všech jeho předměstí, statek Vávrovice, část statku Držkovice, celé Neplachovice, část statku Holasovice i se stejnojmennou vsí, Skrochovice a Brumovice. Jak vidno, velká část statků byla novou hranicí rozdělena. U města Opavy nová hranice účelově opustila říční koryto, podle dohody s pruskou stranou, a vedla kolem Kateřinek (*Kathrein*) u města Opavy. Poté však bylo vytyčováno opět podle říčního toku řeky Opavy²³.

Dále se vytyčovalo v krnovském knížectví, a to ve dnech 10. října až 13. října 1742. Zasedání hraniční komise proběhla v obcích Linhartovy, Rudoltice, Pomořovice a v Jindřichově ve Slezsku. Vytyčeno bylo celkem 38 hraničních sloupků, přičemž některé byly opatřeny oboustranně označenými hraničními cedulemi²⁴. Rakouská strana uhájila tyto příhraniční statky a jejich části: Brumovice, Úvalno, ves Úvalno, město Krnov (*Jägerndorf*) a jeho předměstí, část obcí Chomýž, Krásné Loučky, Linhartovy, část panství Linhartovy, část statku Opavice, statky Albrechtice²⁵, Piskořov, část statku Pelhřimovy a část stejnojmenné vsi, statky Hrozová, Rusín, Matějovice, ves a statek Fulštejn, panství Osoblaha, statky Německé Pavlovice, Nové Vrbno, Hlinka, Sádek, Bartultovice, Arnultovice a panství Jindřichov ve Slezsku. Nová hraniční linie se vyhnula městu Krnovu, které zůstalo celé rakouské straně, včetně předměstí na pravobřežní části řeky Opavy. Také tady rakouská strana uhájila celé předpolí města, jako tomu bylo při vytyčování hranice kolem města Opavy²⁶. Přesto severní část Krnovska zůstala pruské straně. Navíc hraniční linie, sledující říční tok, nešťastně rozdělila několik obcí ležících právě na toku řeky Opavice. Nakonec byla státní hranice vytyčována mimo říční koryto úplně. Dalším problémem pro hraniční komisi byl osud tzv. moravských enkláv ve Slezsku, tj. statků olomouckého biskupství. Státově právně patřily k Moravě, ale hrozilo, že by je nově stanovená hranice oddělila definitivně od rakouské monarchie, a tedy i od tradičního svazku s českými zeměmi. Zdálo se však, že církevní příslušnost k olomoucké diecézi bude přesto zachována. Hraniční komise však vytyčovala hranici kolem těchto statků, čili mimo říční koryto řeky Opavice, čímž zůstaly skutečně rakouské straně. Řada takovýchto biskupských statků se nacházela také na Opavsku²⁷. Využito bylo opět několika přírodních útvarů či dominant, jako např. *vodní příkopy*, *návrší*, *místní*

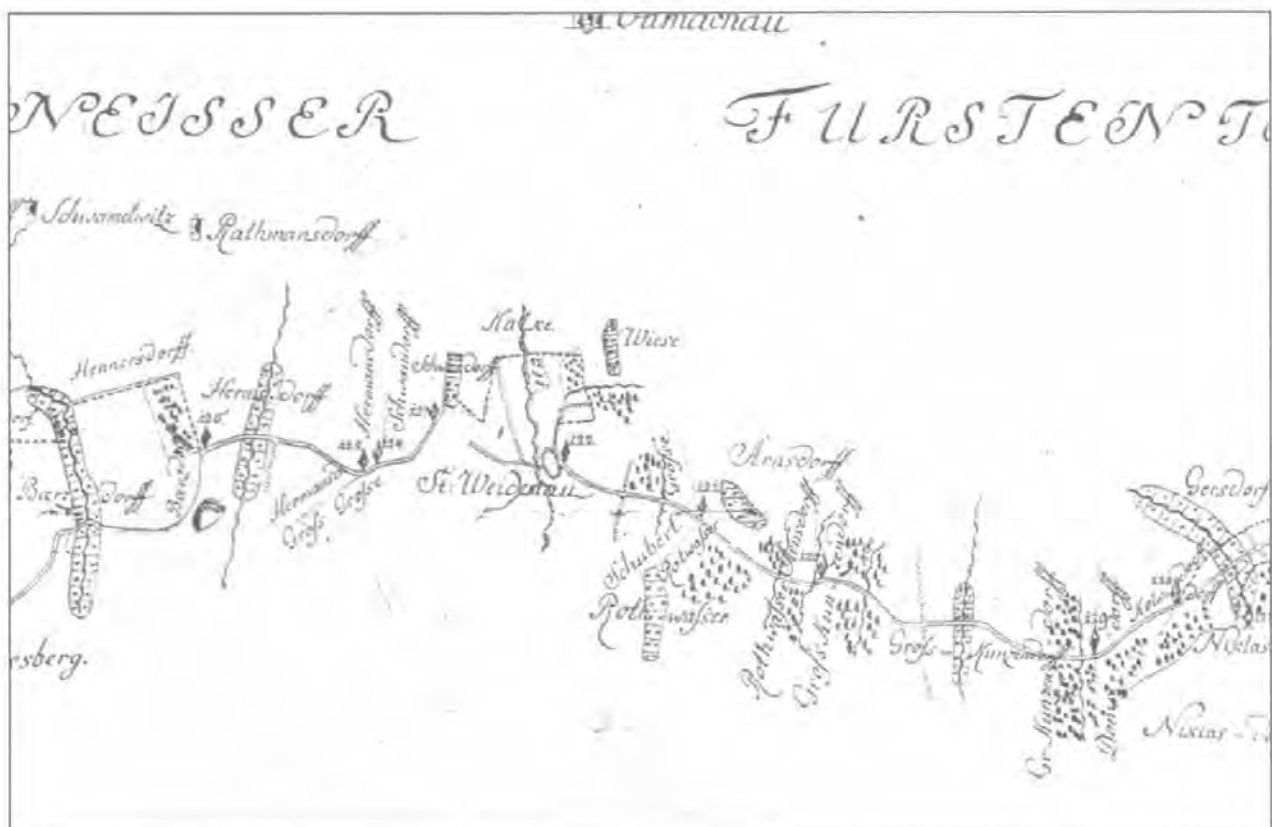
Výsek z mapového elaborátu: hraniční sloupky č. 99 - 116 v oblasti Zlatých Hor a Glucholaz

meze a místního potoka, ale také místních silničních spojů²⁸. Na rakouské straně tak z enkláv zůstaly: panství a město Osoblaha, statky Pískoř, Matějovice, Rusín a Německé Pavlovice.

Vytyčování státní hranice v Nisku (1742-1743)

Vytyčování nové slezské hranice v Nisku začalo 16. října 1742. Na rozdíl od předchozích hraničních prací se nyní komisaři ocitli v oblasti geograficky značně různorodé, s častými výškovými rozdíly. Komisaři měli znesnadněno hraničení také neexistencí říčního toku, o který by bylo možné novou hranici opřít a tak předejít vážným příhraničním rozporům. Vytyčovat bylo nutné v otevřené krajině bez ohledu na složitý ráz území niského knížectví, kde pouze severní část (přirknutá ovšem Prusku) vykazovala geograficky vyrovnaný reliéf. Oblast umístění hraničních sloupků byla velmi členitá a místy i těžko přístupná, což se částečně odrazilo také na kvalitě hraničních prací²⁹. Hraniční komise doposud vytyčila 104 hraničních sloupků a v oblasti niského knížectví mělo být umístěno, jak se nakonec ukázalo, ještě 34 hraničních sloupků. Věnujme se nyní vytyčování nové hranice v Nisku podrobněji.

Celkově již osmnácté zasedání hraniční komise proběhlo 16. října 1742, nyní ve Zlatých Horách (Zuckmantel)³⁰. Cílem jednání bylo stanovit hraniční linii ve zbytku niského knížectví, přiznaném rakouské monarchii. Komise určovala vést státní hranici západním směrem od výchozího bodu poblíž obce Jindřichov (Hennersdorf), přes vodní příkop až na konec statku Dubenky (Eichhau), který už zůstal na pruské straně, na něj pak navazoval statek Neudek. Ve spojnici obou statků bylo

Výsek z mapového elaborátu: hraniční sloupky č. 117 - 126 v oblasti Vidnavy a Červené Vody

nařízeno vytyčit **oboustranně označený hraniční sloupek č. 105**. Oba statky se nyní nacházely na pruské straně hraniční linie. Jak dokládá mapa, další hraniční linie vedla odtud oblastí jesenických *pahorkatin a lesů*, což dokládá mapový elaborát. V některých případech tuto různorodou topografii krajiny dokládá také hraniční reces. Hranice poté míjela blízkou ves Neudek a přiblížila se k protáhlé vsi Dlouhé Mosty (*Langebrücke*), která podle vyměrování nové hranice zůstala už pruské straně. Obě vsi byly součástí stejnojmenných statků. Hraniční komise mezi oba statky rozhodla umístit na nově vytyčované hranici **oboustranně označený hraniční sloupek č. 106**³¹.

Vytyčování hranice zde vesměs respektovalo polohu a výměr jednotlivých zdejších statků. Pomocným hlediskem byl přirozeně topografický ráz krajiny. Komise mohla pro vedení hranice využít krátkodobě časté místní vodní toky, místní pahorky nebo využít malé skupinky stromů jako orientační body pro bližší stanovení nové slezské hranice. Tímto způsobem byla hranice Niskem vedena. Na pruské straně nové hranice se v dalším vytyčování stále ještě nacházel statek Dlouhé Mosty, ale z rakouské strany záhy začínal statek Janov (*Johannesthal*). Na jeho začátku rozhodli komisaři umístit **oboustranně vyznačený hraniční sloupek č. 107**. Nyní hranice v západním směru procházela *malým údolím* a dalším, blíže nepopsaným *vodním tokem*. Za říčkou končil na nové hranici statek Dlouhé Mosty a na něj navazoval statek Vildgrund (*Wildgrund, Pokrzywna*). To dokumentoval také další **oboustranně vyznačený hraniční sloupek č. 108**³². Další vytyčování hranice se zpozdilo, neboť komise musela řešit příhraniční spor mezi obcemi Janov a Vildgrund. Nakonec to ale vedení nové hranice neohrozilo, a proto mohlo vytyčování pokračovat kolem *místní silnice*, spojující nyní příhraniční oblasti na rakouské i pruské straně. Tam, kde silniční komunikace vedla přes hraniční linii a zároveň ve stejném místě začínal na pruské straně nové hranice statek Arnoldsdorf (*Jarnoltówek*), byl vytyčen **oboustranně vyznačený hraniční sloupek č. 109**. Pak bylo další vedení hranice otočeno doleva (jižním směrem) až na konec statku Janov (na rakouské straně).

Výsek z mapového elaborátu: hraniční sloupky č. 127 - 138 v oblasti Javorníku a Bílé Vody

Zde také končila oblast tzv. moravských enkláv ve Slezsku, které zasahovaly do vytyčované státní hranice. Většina dalších statků byla už slezským územím a patřila do správy niského knížectví a vřatislavského biskupství. Integrita však byla narušena stanovovanou novou hranicí mezi Pruskem a rakouskou monarchií. Hraniční komise rozhodla umístit další hraniční sloupek na konci statku Janov. Jednalo se o **oboustranně označený hraniční sloupek č. 110**. Pak komise rozhodla vést hranici znovu doprava (západně) přes *oblast kopců*. Na pruské straně se nacházely pozemky statku Arnoldsdorf. Na rakouské straně však začínaly pozemky městečka Zlaté Hory, a proto zde komise nechala umístit **oboustranně označený hraniční sloupek č. 111**³³.

Zlaté Hory bylo významné hornické městečko v Nisku. V roce 1740 mělo celkem 1765 obyvatel. Původně měly Zlaté Hory být, spolu s Vidnavou a Janovem, ze strategických důvodů součástí pruského království. Nakonec však zůstaly v roce 1742 součástí rakouské monarchie³⁴. Přesto se městečka válka silně dotkla. V roce 1741 byly totiž Zlaté Hory vypáleny a neměl to být vpád poslední. Byly znovu vyplněny, tentokrát císařskou jízdou, v roce 1745 po pruské ofenzívě v Nisku. Skutečnost dodatečného zachování Zlatých Hor, Janova a Vidnavy pro rakouskou monarchii dokládá i mapový elaborát, který reflektuje obě varianty hranice, včetně konečné varianty.

Další vedení hranice bylo poměrně spleťité a procházelo *oblastí kopců*, přičemž hranice neustále měnila směr podle povahy terénu. Mapový elaborát dokládá, že poblíž hranice se nacházely další *dvě silnice*, přičemž jedna z nich vedla z městečka Zlatých Hor do pruského Slezska. Hranice po složitých manévrech dostala nakonec severní směr, což znamenalo, že Zlaté Hory zůstaly rakouské straně. Poté vedla přes *vodní tok* až do blízkosti vsi Arnoldsdorf. Poté se směr hranice ještě několikrát změnil. Na pruské straně hranice následoval po statku Arnoldsdorf statek Suché Kunětice (*Dürr Kun-*

zendorf, Konradów). Oba statky byly odděleny na nové hranici **oboustranně označeným hraničním sloupkem č. 112**. Na rakouské straně se nacházel statek Zlaté Hory³⁵.

Devatenácté jednání hraniční komise se uskutečnilo 18. října 1742 ve Vidnavě (*Weidenau*). Státní hranice se postupně stáčela z jihozápadního směru na západní a minula ves Suché Kunětice. Křížila *silniční komunikaci* vedoucí ze Zlatých Hor do města Glucholazy (*Ziegenhals, Glucholazy*), které zůstalo pruské straně. V místě, kde končil statek Suché Kunětice a začínal statek Šumvald (*Schönwalde, Podlesie*), se hranice obracela doleva (na jih), přičemž mýjela na rakouské straně hranice *místní les*. Podél něho hranice vedla dále a překonávala malý *vodní tok*. Hranice tak vlastně opsala nepravidelný oblouk, díky kterému zůstalo městečko Zlaté Hory i s pozemky rakouské straně. V místě, kde nová hranice vedla krátce vodním tokem, bylo rozhodnuto umístit **dva hraniční sloupky se státními symboly, evidované pod číslem 113**³⁶. Poté byla hranice vedena vodním tokem a v těsné blízkosti mýjela ves Ondřejovice (*Endersdorf*), která se nacházela na rakouské straně hraniční linie. Tady střídavě hranice vedla přes *vodní toky a lesní porosty* až ke vsi Mikulovice (*Niklasdorf*), která zůstala rakouské straně. Na pruské straně ležela ves Šumvald. V místě, kde nová hranice zcela opustila vodní tok, byly vytyčeny **dva hraniční sloupky č. 114**. Poté byla hranice vedena na konec statku Šumvald, na který navazoval statek Dlouhá Ves (*Langendorf*). Tam byl umístěn **oboustranně značený hraniční sloupek č. 115**. Za těmito vytyčenými sloupky byla hranice vedena doleva (na sever) a krátce procházela *lesem*. Pak se vracela zpět doprava, čímž zůstala ves Mikulovice na rakouské straně i s celým stejnojmenným statkem. Na pruské straně se nejprve nacházel zmíněný statek Dlouhá Ves, poté statek Glucholazy. Na rozhraní obou statků komise rozhodla vytyčit **oboustranně označený hraniční sloupek č. 116**³⁷. Hranice poté vedla vlevo (severozápadně), přičemž z rakouské strany státní hranice stále ještě opisovala statek Mikulovice, na pruské straně se nacházel avizovaný statek městečka Glucholaz. Hranice nejprve vedla přes mikulovický *vodní tok* a pak křížila *silniční komunikaci* vedoucí z Mikulovic do vsi Skorošov, přičemž na pruské straně hranice se nacházel *les*. Těsně u vsi Skorošov byl komisí vytyčen **oboustranně označený hraniční sloupek č. 117**. Komise poté vedla novou hranici tak, že se obracela jakoby zpět a vytvářela delší „výběžek“, těsně u lesa, čímž ještě rakouská strana udržela část území u vsi Skorošov. Samotná ves však byla výběžkem hranice paradoxně nevýhodně rozdělena, přičemž prostřední část vsi (v hraničním výběžku) zůstala rakouské monarchii, okrajové oblasti pak už Prusku³⁸. Výběžek hranice u vsi Skorošov byl přiznán statku Kolnovice (*Kohlsdorf*), který zůstal rakouské straně. Za vsi Skorošov (*Giersdorf, Gieralčice*) se nová hranice „napojila“ na *silniční komunikaci* vedoucí ze vzdálenější Vidnavy do Glucholaz a opět pokračovala severozápadním směrem do nitra zbytku nízkého knížectví. Doslovně citováno, tento výběžek byl vytyčen tak, že „*po pravé straně Mikulovic zůstávají sousední statky, a to Šumvald, Dlouhá Ves, Glucholazy a Skorošov, bez výjimek Jeho výsosti králi pruskému*“³⁹. V místě, kde se hraniční linií stala za vsi Skorošov *silnice*, rozhodli komisaři umístit **oboustranně vyznačený hraniční sloupek č. 118**. Krátce poté, na silniční komunikaci, byl vytyčen další **oboustranně označený hraniční sloupek č. 119**. Za vytyčeným sloupkem totiž končily statky Skorošov a Tomíkovice (*Domsdorf*). Novým statkem byly Velké Kunětice (*Gross Kunzendorf*), a to na obou stranách hranice. Ta vedla podél silnice dále lesem, až ke vsi Velké Kunětice. Tato ves spolu se statkem byla rozdělena mezi Prusko a rakouskou monarchii. Zařadila se tak do velkého počtu rozdělených obcí a statků v nové příhraniční oblasti. Hraniční komise pak vedla hranici podle silnice i nadále a křížila *silniční křižovátku* a další *vodní tok*. Na konci zmíněného statku pak komise nařídila vytyčit **oboustranně vyznačený hraniční sloupek č. 120**. Stalo se tak v oblasti dalšího lesa⁴⁰.

Za vytyčeným hraničním sloupkem začínal na pruské straně statek Arnsdorf (*Jarnoltów*), zatímco na rakouské straně se nacházel statek Dolní Červená Voda (*Nieder Rotwasser*). Mapový elaborát do-

kumentuje, že les se nyní nacházel jen na rakouské straně hranice. Na pruské straně se nacházela ves Arnsdorf a stejnojmenný statek. Oba statky končily na hranici současně, a proto bylo rozhodnuto vytyčit na nové hranici **oboustranně označený hraniční sloupek č. 121**. Novým statkem pak byla Šubertova Kraš (*Schubert Krosse*), která byla také novou hranicí rozdělena mezi oba státy. Hraniční linie pak křížila další *silniční křižovatku* a další *vodní tok* a nakonec vedla až těsně k městečku Vidnava, které těsně přiléhalo k nové hranici, ale zůstalo rakouské straně. Těsně u městečka byl vytyčen **oboustranně vyznačený hraniční sloupek č. 122**⁴¹.

Obec Vidnava byla založena v roce 1268. Už ve 14. století se ocitla pod přímou vládou vratislavského biskupa, ale řada vsí v jejím okolí byla ovládána několika stavovskými rody. V roce 1741, po vypuknutí války, byla Vidnava společně s Javorníkem (*Jauernig*) krátkodobě centrem rakouské obrany a sídlem polního zbrojmistra hraběte Wilhelma Reinharda von Neipperga⁴².

Dvacáté jednání hraniční komise proběhlo v Javorníku 19. října 1742. Komise měla vytyčit dlouhou hraniční linii od městečka Vidnavy až k městečku Javorník. Byla to oblast zájmové sféry pruského krále, území, které si původně nárokoval. „*Pruský král chtěl původně zabrat ze strategických důvodů i Zlaté Hory, Vidnavu a Javorník, nakonec se však spokojil se zábořem Glucholaz*“⁴³. Mapový elaborát tak obsahuje jak původně navrhovanou variantu státní hranice, tak i její konečnou variantu ve prospěch rakouské monarchie. Nová hranice ještě krátce vedla podél silnice, ale potom se obracela a obdélníkem obcházela celý statek městečka Vidnavy. Hranice přešla *dva vodní toky* a z pruské strany ohraničovala statek Loučky, zatímco zmíněná silnice směřovala do vsi Loučky (*Wieseau, Łąka*). Hranice pak esovitým tvarem míjela ves Schwandorf (*Zwanowice*), která zůstala pruské straně. Těsně za vsí začínal také stejnojmenný statek. Proto tam komise dala vytyčit **oboustranně označený hraniční sloupek č. 123**. Na rakouské straně začínal statek Velká Kraš (*Gross Krosse*). Za vsí Schwandorf se hranice „napojila“ na další *silniční komunikaci*, vedoucí do Vidnavy. Na konci statků Schwandorf a Velká Kraš nařídila hraniční komise vytyčit **oboustranně označené hraniční sloupky č. 124 a 125**⁴⁴. Novým statkem, který byl hranicí také rozdělen, byly Heřmanice (*Hermsdorf, dnes Horní Heřmanice a Jasienica Górna*). Poté hranice vedla podle *silnice* dále, přes *silniční křižovatku* až do rozdělené vsi Heřmanice. Horní část obce měla připadnout Prusku, zatímco dolní část měla zůstat rakouské monarchii. Za vsí se hranice oddělila od silnice, neboť začal průběh nových statků na pruské straně statek Hennersdorf (*Heinersdorf, Dzeiwietlice*), na rakouské pak statek Bernartice (*Barzdorf*). Tam byl umístěn **oboustranně označený hraniční sloupek č. 126**. Hranice byla dále vytyčena doprava a respektovala tak tvar bernartického statku. Pak se „napojila“ na další silnici a podle ní se opět otáčela vlevo na severozápad a vedla až do vsi Bernartice, přičemž ves Hennersdorf už zůstala pruské straně. Bernartice byly také rozděleny hranicí, ale větší díl zůstal rakouské monarchii.

Další vedení hranice mělo dvojitou podobu: mapový elaborát ve shodě s hraničním recesem líčí vytyčování hraničních sloupků č. 127 - 130 podél *silnice* ze vsi Heřmanice k městečku Javorník (*Jauernig*) a poté do vsi Bílý Potok (*Weissbach*), avšak mapový elaborát současně zachycuje linii nové hranice také severněji, mimo silnici nad Javorníkem a v okolí vsi Bílý Potok. Teprve poté se naznačená hranice na mapě sjednocuje s pásmem vytyčovaných hraničních sloupků s výsostnými cedulemi. Domnívám se, že se jednalo o území, které bylo dodatečně korigováno hraniční komisí. Obce Javorník a Vidnava, jak už jsem zmínil, měly původně patřit pruské straně, avšak nakonec zůstaly rakouské monarchii, s výjimkou oblasti Katscher (*Kietrz*). Pruská strana také obdržela městečko Glucholazy. Mapový elaborát tak zachycuje původně navrženou hraniční linii a také konečné umístění hraničních sloupků po korekcích. Původní hraniční linie prochází kolem statků Hennersdorf, Kohout (*Hahnberg*), Fuchswinkel (*Lisie Kąty*) a Horní Hoštice (*Ober Gostitz*),

zatímco vytyčené sloupky se nacházejí podél *silnice* z Bernartic do Javorníku a do vsi Bílý Potok, přičemž zámek Jánský Vrch (*Johannesberg*) zůstal v každém případě ještě rakouské monarchii. **Hraniční sloupek č. 127** byl vytyčen u silnice na začátku statku městečka Javorník, **hraniční sloupek č. 128** u silnice na začátku statku Bílý Potok a **hraniční sloupek č. 129** u silnice na začátku statku Horní Hoštice. V celém úseku této podél silnice vedoucí hranice se nacházelo *pět vodních toků* a na silnici *tři návazné křižovatky*⁴⁵.

Městečko Javorník bylo majetkem vratislavských biskupů. Už od roku 1549 byl nadán městským právem a sehrál úlohu důležitého střediska v této nízké oblasti. V době válek o Slezsko byl přechodně sídlem rakouské obrany pro vojenské akce v Horním Slezsku (1741), ale v roce 1743 byl ekonomicky, populačně i vojensky zdecimován. Teprve po roce 1746 zaznamenáváme opětou prosperitu městečka. Pro svou polohu býval považován za přirozený teritoriální bod oddělující území Slezska od kladského hrabství. Jeho vazba na Slezsko však byla tradičně silná, a proto jeho oddělení od většiny Slezska, postoupené v roce 1742 Prusku, znamenalo dočasnou stagnaci, nikoliv však úpadek obce⁴⁶.

Poslední hraniční sloupky byly vyměřeny až na jednadvacátém zasedání hraniční komise v Bílé Vodě (*Weisswasser*), konané 20. října 1742. **Oboustranně označený hraniční sloupek č. 130** byl vytyčen u silnice v místě *křižovatky*, kde se spojovala silnice z Javorníku do Horních Hoštic a silnice z Bílého Potoka do Horních Hoštic. Pak již hranice procházela samotnou vsí Horní Hoštice, která tak byla rozdělena mezi oba státy. Za vsí pokračovala hranice *podle silnice* dále až na konec hornohoštického statku, za kterým se nacházel statek Kamenička (*Kamitz*). Tam komise dala vytyčit **oboustranně vyznačený hraniční sloupek č. 131**. Také tento statek byl rozdělen mezi oba státy. Za ním pak následoval statek Überschar (dnes součástí vsi Kameničky), který se nacházel jak na rakouské, tak i na pruské straně hranice. Na jeho začátku komise umístila **oboustranně označený hraniční sloupek č. 132**. V místě, kde statek přecházel na pruskou stranu nové hranice, byl umístěn následný **oboustranně označený hraniční sloupek č. 133**. Za hraničním sloupkem pak statek končil a za ním se krátce znovu nacházel statek Kamenička⁴⁷. Poté hranice pokračovala až do vsi Bílá Voda, která zůstala rakouské monarchii, avšak hraniční reces upřesňoval, že zdejší obecní kostel se nacházel přesně na vytyčované státní hranici. Na okraji vsi Bílá Voda, kterou procházel *potok*, byl vytyčen **oboustranně vyznačený hraniční sloupek č. 134**⁴⁸. Hranice pokračovala ve stejném směru i za obcí Bílá Voda, mimo silnici. Nakonec se vytyčovaná hranice dostala až k *další silnici*, která vedla ze slezského městečka Pačkov (*Patschkau, Paczków*) do vsi Růženec (*Rosenkranz*), která měla zůstat ještě rakouské monarchii. Hranice jen krátce vedla podle této silnice a poté ji opouštěla, když začínal statek panství Rychleby (*Reichenstein, Zloty Stok*), přičemž samotná obec Rychleby již ležela v münsterberském knížectví). Tam bylo nařízeno vytyčit **oboustranně označený hraniční sloupek č. 135**. Komise pak krátce vedla hranici mimo silnici, aby byl respektován rozsah statků, a poté za *říčkou*, tekoucí od obce Růženec, hranici opět „napojili“ na tuto silnici. Tuto skutečnost měl dokumentovat další, **oboustranně označený hraniční sloupek č. 136**. Statek Kamitz (*Kamienica*) se nacházel na pruské a taktéž i na rakouské straně hranice, což znamená, že i tento statek byl nevhodně rozdělen. Další hraniční sloupek byl umístěn v blízkosti místa, kde se nacházela linie münsterberského knížectví s nízkým knížectvím a kde se nacházely údajně také „*hraniční kameny*“⁴⁹. Hraniční silnice vedla nyní na jihozápad a tudíž i nově vytyčovaná hranice. Minula městečko Rychleby na okraji münsterberského knížectví, zatímco na rakouské straně hranice se nacházel les. Poté hranice opustila silnici natrvalo a pokračovala stejným směrem (přes les) na jihozápad. Zde byl potom vytyčen **oboustranně vyznačený hraniční sloupek č. 137**. Poblíž nově vytyčované hranice se nacházel *vodní tok*, který přiléhal k nové hranici a současně byl linií mezi nízkým a münsterberským knížectvím. Vedení slezské hranice bylo v těchto místech proto snadnější a kopírovalo tvar říčky. Na

pruské (münsterberské) straně hranice se nacházelo stále panství Rychleby, na rakouské straně (v nízkém knížectví) se nacházel opět statek Bílá Voda. Poslední **oboustranně označený hraniční sloupek č. 138** byl vytyčen v místě, kde spolu hraničí tři zemské hranice (Münsterbersko, Nisko a Kladsko) a tři místní statky v těchto knížectvích: Rychleby, Schönau (*Orlowiec*) a Růženec. Statek Schönau pokračoval do kladského hrabství, Růženec (těsně sousedící se vsí Schönau) byl ještě součástí nízkého knížectví⁵⁰.

Za vsí Schönau se již nacházelo kladské hrabství, které podle berlínského míru z roku 1742 mělo celé připadnout Prusku. Znamenalo to tedy, jak uvádí hraniční reces, že stanovením posledního hraničního sloupku č. 138 byla „celá hraniční linie podle mírových podmínek v kapitole 5 (= berlínského míru) *dokončena*“⁵¹. V samotném závěru hraničního recesu se ještě uvádí, že vsi, městečka a statky: Zlaté Hory, Mikulovice, Kolnovice, Vidnava, Bernartice, Jánský Vrch, Javorník, Kohout, Bílý Potok, Kamenička a Bílá Voda „se všemi k nim patřícími územními i lesními oblastmi zde nahoře..., zůstanou v moci Jeho Veličenstva královny uherské a české“, zatímco králi pruskému „mají příslušet podle mírového uspořádání (= v Berlíně) *nevyjmenovaná městečka, vesnice a pohraniční území, ležící po pravé straně (hraniční) cesty*“⁵², tedy v oblasti Jeseníků a Rychlebských hor. Po tomto upřesnění závěru státní hranice bylo jednání komise ukončeno.

Následovalo ještě několik dodatečných jednání hraniční komise, která řešila některé nejasnosti ohledně nově vytyčené státní hranice. Takové jednání proběhlo nejprve v Ratiboři (8. prosince 1742) za účasti původní hraniční komise. Jednání řešilo problematickou část opavského předměstí (Kateřinky), oblast kolem Javorníku, Zlatých Hor a Arnoldsdorfu⁵³. Další zasedání se uskutečnilo v Arnoldsdorfu (4. ledna 1743) za účasti komisařů Halamy z Jičina a Rehdantze. Jednali o hraniční linii mezi hraničními sloupky č. 109-112, tj. v oblasti kolem Zlatých Hor a Janova⁵⁴. Třetí dodatečné jednání proběhlo v Janditz (19. ledna 1743) ve složení: von Dorsch, Halama, Nüssler, Schubart. Ve stejné obci se pak jednalo ve stejný den znovu o územích kolem Zlatých Hor a o biskupských statcích města Nisy⁵⁵. V Janditz se hovořilo také o tom, že „*bude uvítáno konečné vykreslení dvou stejně vypadajících mapových děl*“⁵⁶, která by přehledně novou hranici zachycovala. Pokud stanovíme celkovou výměru nízkého knížectví bez Grodkova (*Grottkau, Grodków*) na 102 880 ha a rakouské monarchii byl ponechán poté díl o výměře jen 73 639 ha, znamenalo to, že královně Marii Terezií zůstalo pouze 71,6 procent původního historického území Niska⁵⁷. Dne 20. ledna 1743 proběhla v Hlubčicích (*Leobschütz, Głubczyce*) oboustranná ratifikace nové státní hranice, která se tímto stala platnou mezi oběma státy⁵⁸. Následně proběhla závěrečná diplomatická jednání o celkovém charakteru území rozděleného Slezska ve Vídni (14. srpna 1743)⁵⁹. V roce 1743 pak byly osazeny všechny nařízené dubové hraniční kůly.

Pokračování válečných akcí a úsilí o zpětný zisk Slezska (1742-1763)

Stanovením nové slezské hranice byly splněny nejdůležitější podmínky vratislavského míru. Avšak válka o rakouské dědictví dále pokračovala a ztráta velké části Slezska ze strany rakouské monarchie nebyla považována královnou Marií Terezií za definitivní. Všechno válečné i diplomatické úsilí v další fázi této války směřovalo k opětovnému získání Slezska a ke zrušení podmínek mírové smlouvy ve Vratislavi a Berlíně. Válečná situace se po uzavření vratislavského míru v roce 1742 sice pro rakouskou monarchii začala vyvíjet příznivěji, avšak nikoli jednoznačně úspěšně. Demilitarizací severních teritorií si monarchie uvolnila „ruce“ pro vojenské zásahy proti Bavorsku a Francii, avšak potencionální hrozba severního souseda nezmizela. Sasko, které v letech 1741-1742 usilovalo

o zisk Moravy, vyhlásilo také neutralitu, a proto mohl rakouský generál Ludwig Andreas hrabě Khevenhüller opanovat Bavorsko, arcivévoda František Štěpán Lotrinský osvobodit celé Čechy a Prahu od Francouzů a pronásledovat je dále do německé říše. Ve snaze naklonit si válkou těžce zkoušené obyvatelstvo monarchie, vyhlásila královna Marie Terezie královskými patenty z 29. 4. a 20. 5. 1742 daňové úlevy pro všechny, kteří budou ochotni bojovat za zájmy habsburského rodu proti vetřelcům⁶⁰. V roce 1743 se na stranu habsburských zájmů přidal také sardinský král. Boje byly přeneseny do německé říše a na jihu do Lombardie. Avšak země monarchie, zvláště pak Čechy, musely nemalou částkou přispět na udržování armády v Německu⁶¹. Dne 11. května 1743 proběhl v Praze hold českých stavů královně Marii Terezii a druhý den slavnostně proběhla její pražská korunovace. Zemské sněmy, nejvyšší zemské stavovské instituce, avšak již jen s formální mocí, pak v roce 1743 potvrdily konečnou ztrátu Slezska a Kladska bez lenních práv ke Koruně české, podle zásad vatislavského a berlínského míru. Tím měl být pruský zisk Slezska a Kladska právně stvrzen⁶². V roce 1744 ale pruský král obnovil nepřátelství (proti zásadám z Vratislavi), neboť se obával náhlých úspěchů rakouských armád v Německu v bojích s Francouzi a případné revize hraničních změn ve Slezsku. Vídeňský kabinet nato reagoval patentem z 1. prosince 1744, v němž považoval vatislavskou smlouvu a ztrátu Slezska za neplatnou. V průběhu roku 1744 shromažďoval král Fridrich II. vojsko poblíž města Nisy (teď již pruské) a v srpnu téhož roku vpadl do Slezska a Čech, přičemž došlo ke značnému drancování rakouských obcí. Na druhé straně, později, v roce 1745, to byla zase rakouská jízda, která plenila Zlatohorsko až k Nise. Boje v českých zemích pak pokračovaly až do roku 1746, přičemž těžce poznamenaly nejen Čechy, ale i slezské území a také sousední Sasko. Poté, co byla v roce 1745 znovu monarchii přiznána Prusku držba Slezska (v Drážďanech), byl pruskou vládou uznán arcivévoda František Štěpán adeptem na císařskou korunu v Německu. V roce 1748 válka konečně skončila mírem v Cáchách, který již vlastně stvrzoval výsledky drážďanské smlouvy. Rakouské monarchii byla znovu garantována platnost pragmatické sankce, ale ztratila podstatný díl území Slezska a Kladsko, dále část Lombardie, Parmu, Piacenzu a Guastallu. Současně byly odmítnuty rakouské restituční nároky ve Slezsku. Na této situaci nic podstatného nezměnila ani pozdější tzv. sedmiletá válka (1756-1763), přestože v jejím průběhu sledovala Marie Terezie právě obnovení svrchovanosti nad ztraceným Slezskem. Přestože byla nová hraniční linie ve Slezsku považována za vynucenou válečnými okolnostmi a nepodpořenou žádnou běžnou bilaterální smlouvou o hranicích, stala se trvalou a platnou až do roku 1918, kdy vznikly nástupnické státy ve střední Evropě a dokonce se podle ní postupovalo (až na oblast Hlučínska) i v roce 1945 při stanovení hranic Československa v rámci poválečného uspořádání.

POZNÁMKY

1. Sankce měla spíše podobu deklarace, jelikož byla vyhlášena a nikoliv sepsána. Její znění známe pouze z pozdějšího opisu pro rakouské Nizozemí a z protokolu o jejím vyhlášení, zaznamenaným v den vyhlášení dvorským písařem (blíže k dokumentu např.: Turba, G.: Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion. Teil 1-2, Wien 1912 a týž: Die Pragmatische Sanktion. Authentische Texte samt Erläuterungen und Übersetzungen. Wien 1913), srovnej také: Bidermann, H. I.: Entstehung und Bedeutung der Pragmatischen Sanction. Zeitschrift f. das Privat- und öffentliches Recht und Gegenwart (ed. C. S. Grünhut). Band II, Wien 1875 a Wolf, A.: Die Geschichte der pragmatischen Sanction bis 1740. Wien 1850. Z novějších prací např.: Urfus, V.: Pragmatická sankce 19. 4. 1713. Rodný list podunajské monarchie. Praha 2002, 156 s.).
2. V době sepsání a zveřejnění sankce ještě císař Karel VI. netušil, že skutečně zůstane bez mužského nástupce.
3. Hlavními součástmi monarchie byly rakouské dědičné země, česká koruna, uherská koruna, Slezsko, rakouské Nizozemí a několik italských provincií.
4. Podle některých indicií císař Karel VI., ale už i jeho předchůdci, zanedbával rozvinuté Slezsko, což se poté odrazilo také na průběhu 1. slezské války (srovnej: Denis, A.: Čechy po Bílé Hoře. Díl I., kn. III, Praha, s. 3-4, a také: Rieder, H.: Marie Terezie. Osudová hodina Habsburků. Praha 1997, s. 35).
5. Císař Karel VI. inicioval několikaletou rozsáhlou diplomatickou kampaň za uznání pragmatické sankce na zahraničních dvorech. Přestože dosáhl akceptace, nebylo jisté, nakolik je toto rozhodnutí zahraničních panovníků i do budoucna závazné. Mělo se ukázat, že příliš silnou váhu nemělo.
6. V čele vojska byli podmaršálek Maxmilian Ulysses Browne hrabě de Camus a polní zbrojmistr hrabě Wilhelm Reinhard von Neipperg a později také kníže Karel Lotrinský, kteří v několika pozdějších bitvách ztratili iniciativu a nepřímo svým počínáním přispívali k vnitřnímu rozkladu habsburské armády.
7. K reformátorům a diplomatům patřili především prezident dvorské komory hrabě Gundaker Thomas von Starhemberg, státní sekretář Johann Christoph von Bartenstein, a nejvyšší kancléř v Čechách hrabě Filip Josef Kinský. K nim později přibyli ještě pozdější reformátoři: státní kancléř Václav Antonín hrabě Kounic-Rietberg, prezident Královského úřadu ve Slezsku Bedřich Vilém hrabě Haugwitz a pozdější nejvyšší kancléř Bedřich August hrabě Harrach.
8. Pruští králové vlastnili přechodně některá slezská léna už v 17. století (tehdy jako braniborská markrabata), ale byla jim zabavena kvůli účasti v protestantském odboji českých stavů v letech 1618-1621. Poté usilovali o jejich zpětný zisk, ale neúspěšně. Znovu vznesli nároky po roce 1701, kdy se stali pruskými králi a kdy vypukl spor o německá vévodství Jülich a Kléve. Ani tehdy neuspěli a rakouští panovníci jejich nabídky i výhrůžky kategoricky odmítli. Teprve Fridrich II. otevřeně znovu vystoupil s požadavky, tentokrát takřka na celé Slezsko, a nechal si sepsat dokument o svých nárocích (*Rechtsbegründetes Eigenthum des k. Kurhauses Preussen...*).
9. Saští a bavorské panovníci byli spřízněni s Habsburky prostřednictvím dcer Josefa I.: starší dcera Marie Josefa byla provdána za krále a kurfiřta Augusta III., mladší Marie Amálie za kurfiřta Karla Albrechta bavorského.
10. Útok byl proveden malou skupinou vojáků tajně v noci, v místě slabšího opevnění. Překvapení bylo dokonalé. Útočníci se pak zmocnili jedné z bran a vpustili do Prahy hlavní voje. Obránci zpanikařili a rychle kapitulovali. O formální krátké obraně po průniku pak hovoří i malé ztráty na obou stranách (viz Hlavačka, M.: Karel Albrecht. Příběh druhého zimního krále. Akropolis, Praha 1997, s. 92).
11. Pomoc uherských stavů byla později vykládána, vzhledem k nutným ústupkům vůči uherské svébytnosti, historiky různě. Tak Franz Herre dokonce napsal, že „nabídka se dala stejně dobře považovat za projev oddanosti jako za vydírání“ (Herre, Fr.: Marie Terezie. Brána, Praha 1996, s. 43).
12. K aktivitám královny Marie Terezie, následným restitučním snahám a diplomatickým smlouvám v letech 1740-1748 např.: Sautai, M.: Les préliminaires de la guerre de la succession d'Autriche. Paris 1907.
13. Kouřil, P. a kol.: Slezsko. Matices slezská, Opava 1992, s. 56 a Denis, A.: Čechy po Bílé Hoře..., s. 645. V jiných publikacích jsem našel jiný údaj: pruský zisk byl 40 319 km² (Honzák, F. a kol.: Evropa v proměnách staletí. Libri, Praha 1995, s. 260). Moravské enklávy ve Slezsku, které měly zůstat rakouské straně, měly výměru zhruba 308 km² (Kárníková, L.: Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914. Praha 1965, s. 10).

Počet obcí získaných pruskou stranou ve Slezsku jsem našel v publikaci o dějinách českých zemí od P. Běliny (Bělina, P. a kol.: *Velké dějiny zemí Koruny české*, sv. X/1740-1792/. Paseka, Praha-Litomyšl 2001, s. 23).

14. Materiály jsou uloženy v Zemském archivu v Opavě (fond Královský úřad, kart. č. 835, 836 a 839, inv. č. 1281 a 1282). Z nich mají největší význam Instrukce Marie Terezie k vytyčení hranice (1742), tzv. Schlesischer-Gräntz-Recess (1742-43) a grafický hraniční elaborát celé nové hranice (1743).

15. Viz Schlesischer-Gräntz-Recess, ZA Opava, fond Kr. úřad, kart. 835, inv. č. 1281, dok. č. IV/3, 104s. Dále uvádím jen jako „hraniční reces“.

16. Říční koryta měnila svou trasu průtoku v dobách jarních oblev či celoročně v důsledku náporu prudkých dešťů, které se často objevují v horských masivech Hrubého Jeseníku a Rychlebských hor. Nejenže by takto byla státní hranice vlivem přírodního živlu „měněna“, ale jen těžko by se daly řešit eventuelní příhraniční spory o majetek, když by nebyla záruka stabilní pevné hranice. Kromě toho, v inkriminované oblasti se ani větší množství potřebných řek ve směru hraničení nevyskytuje.

17. Tato komise byla ve stejném složení po celou dobu vytyčování hranice v těšínsko-ratibořském knížectví. S ní pak dále spolupracovali zástupci jednotlivých stavovských či městských venkovských statků.

18. Blíže viz: Mahel, R.: Stanovení státní hranice ve Slezsku v roce 1742-43 podle materiálů Královského úřadu v Opavě. Část 4: Vytyčování hraniční linie v Těšínsku a Ratibořsku. In: SOA Kroměříž, Archivní ročenka 2002, roč. VIII, MZA Brno 2002, s. 19-25.

19. Hraniční reces, ZA Opava, fond Kr. ú., inv. č. 1281, kart. 835, s. 33.

20. Tamtéž, s. 30, 44-45 a 47-48.

21. Tamtéž, s. 23-26, 30-31 a 36.

22. Blíže viz: Mahel, R.: Stanovení státní hranice..., část 5, s. 25-28.

23. K vytyčování kolem města Opavy, viz: tamtéž, s. 27-28.

24. Blíže viz: tamtéž, s. 28-33.

25. Statek Albrechtice patřil již k majetkům jezuitů, sídlících ve slezské Nise (Hraniční reces, ZA Opava, fond Kr. ú., inv. č. 1281, kart. 835, s. 69-70).

26. Situaci ohledně města Krnova projednávali ještě před uzavřením berlínského míru osobně dvorní rada von Kannegiesser s pruským ministrem hrabětem Podewilesem. Za přiřčení Krnova rakouské straně měli Prusové obdržet náhradou statek Ketř, případně byly ve hře obce Vidnava a Javorník. Prusové skutečně pak Ketř dostali do vlastní správy (Arneth, A. von: *Geschichte Maria Theresias*. Band II: Maria Theresia's erste Regierungsjahre I. (1740-1741). Wien 1863, s. 82-84). Blíže k hraničení kolem Krnova: Mahel, R.: Stanovení státní hranice..., část 6, s. 29.

27. K moravským enklávám patřily například statky: Osoblaha, Ketř, Jaktař, Suché Lazce, Slatina či Vlaštovičky. K nim pak patřily také statky fulneckého panství Butovice a Goldsýf. Blíže k biskupským manským statkům a enklávám ve Slezsku: Roubic, A.: Správa statků olomouckého (arci)biskupství od 16. století. SAP, roč. 31/1981, č. 2, s. 418-476. Dále také: Madlé, A.: *Das Herzogthum Schlesien unser Heimatland*. Mittheilungen aus der Biematskunde. Troppau 1858, s. 52-53, nebo: Kapras, J.: *České Slezsko a státní převrat*. Opava 1927, s. 6.

28. Hraniční reces, ZA Opava, fond Kr. ú., inv. č., 1281, kart. 835, s. 74-83.

29. Geografický ráz Niska hrubě nastiňuje R. Zuber (Zuber, R.: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*. Profil, Ostrava 1966, s. 24-26).

30. Celý proces hraničení v Nisku včetně dodatečných hraničních úprav jsem převzal z původní a mnou často citované práce o slezské hranici vycházející z archivních pramenů: Mahel, R.: Stanovení státní hranice..., část 7, s. 33-38. Text jsem doplnil o další poznatky, vztahující se k niskému knížectví.

31. Ves Dlouhé Mosty patřila hraběti von Mettich, jehož při vytyčování zastupoval správce Jan Baier. Jednání se účastnil také myslivec ze vsi Dubenky Jan Jindřich Weiss (viz: Hraniční reces, ZA Opava, fond Kr. ú., inv. č. 1281, kart. 835, s. 83).

32. Topografii hranice dokumentuje mapový elaborát (ZA Opava, fond Královský úřad, dok. č. 22/1a, uloženo samostatně). Statek, na mapě označený jako Vildgrund, je v Hraničním recesu označován jako Wiltschgrund, bezpochyby se však jedná o tutéž obec (Hraniční reces..., s. 84).

- 33.** Umístění hraničních sloupků komentuje Hraniční reces..., s. 85-86. Topografii území zachycuje zase mapový elaborát.
- 34.** Zuber, R.: Jesenícko v období feudalismu..., s. 109 a 129. K dějinám Zlatých Hor například: Pfitzner, J.: Geschichte der Bergstadt Zuckmantel in Schlesien bis 1742. Cukmantl 1924.
- 35.** Vytyčování hranice se zúčastnili obecní písař ze Zlatých Hor Melichar Josef Francký a jeden blíže neznámý zástupce měšťanů („...*Stadt-Schreiber Melchior Joseph Francký, und noch andere von der Burgerschaft*“). Umístění hraničních sloupků a účast obou pánů při hraničení: viz Hraniční reces..., s. 86-87.
- 36.** Hraniční linie byla rekonstruována v tomto úseku z mapového elaborátu, který ukazuje celou zdejší složitost jejího vedení. Hraniční reces se zmiňuje pouze o statcích, vodním toku a účasti zlatohorského starosty Jana Jiřího Vitze (tamtéž, s. 88).
- 37.** Ves Mikulovice patřila do majetkové sféry vratislavského biskupství, Dlouhá Ves jezuitům v Nise. Hraničení se zúčastnili správce Gotfrýd Römer, myslivec Antonín Rotter a starosta Glucholaz Jindřich Pinert (Hraniční reces..., s. 88-90).
- 38.** Hraniční linie v tomto úseku byla konstruována především z mapového elaborátu.
- 39.** Hraniční reces..., s. 91.
- 40.** Tamtéž.
- 41.** Vsi Velké Kunětice, Červená Voda, Arnsdorf, Šubertova Kraš a městečko Vidnava patřily k majetkům vratislavského biskupství (Tamtéž, s. 92-93). K dějinám Vidnavy například: Neugebauer, J.: Beitrag zur Geschichte von Weidenau in Österreichisch-Schlesien. Wien 1874.
- 42.** Zuber, R.: Osídlení Jesenícka do počátku 15. století. Opava 1972, s. 39, 65-66, 94-97 a 128-129.
- 43.** Zuber, R.: Jesenícko v období feudalismu do roku 1848. Ostrava 1966, s. 129.
- 44.** Hraniční reces upřesňuje, že statek a ves Schwandorf patřily pánovi von Gilgenheim. Statek Velká Kraš patřil k majetkům vratislavskému biskupství (Hraniční reces..., s. 94-95).
- 45.** Pruská strana obdržela statky Kalkov, Loučky, Schwandorf, část Heřmanic, Svémilovice a Hennersdorf. Rakouské straně zůstaly statky Velká Kraš, zbytek Heřmanic, Bernartice a údajně celý Javorník. Dále pak ještě zámek Jánský Vrch u Javorníku. Statek Bílý Potok byl také rozdělen mezi oba státy. Z majetkového hlediska patřily statky Jánský Vrch, Javorník, Bílý Potok a Horní Hoštice vratislavskému biskupství. Jednání se účastnil také majitel zdejších pozemků baron von Post (tamtéž, s. 97-99).
- 46.** Kuča, K.: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl II: H-Kol. Libri, Praha 1997, s. 598-601.
- 47.** Oba statky Kamenička a Überschar patřily kapitule vratislavské (Hraniční reces, s. 99).
- 48.** Stanovení hraničního sloupku č. 134 se zúčastnila deputace ze vsi Kamenička: Kašpar Schneider, Jiří Umblauf, František Gottwald a Mikuláš Schlesinger (tamtéž, s. 100).
- 49.** „... und zwar bei zweien dem Weeg über gesetzten Grantz-Steinen“ (tamtéž, s. 101).
- 50.** Hraničení se účastnili v samém závěru šoltýz z Bílé Vody Michal Förster a sedlák Michal Foltmaier (tamtéž, s. 101).
- 51.** „... und damit den ganzen Grantz-Zug inhalts des Friedens-Schlusses Articuli V. beschlossen“ (tamtéž, s. 102).
- 52.** Hraniční reces..., s. 102. - Podobu a historický vývoj kladského hrabství v rámci České Koruny zachycuje např. práce: Tichý, J. a kol.: Kladsko v historii českého státu. Praha 1947.
- 53.** ZA Opava, Kr. ú., kart. 835, inv. č. 1281, dok. č. 7, (4 strany textu).
- 54.** ZA Opava, Kr. ú., kart. 835, inv. č. 1281, dok. č. 8, (2 strany textu).
- 55.** ZA Opava, Kr. ú., kart. 835, inv. č. 1281, dok. č. 9 a 10 (3 + 2 strany textu).
- 56.** ZA Opava, Kr. ú., kart. 835, inv. č. 1281, dok. č. 11 (1 strana textu).
- 57.** Výměry původního Niska i zbylého Niska, viz: Zuber, R.: Jesenícko v období feudalismu..., s. 129. Srovnej také: Hosák, L.: Historický místopis země Moravskoslezské. Díl VII: opavský kraj. Praha 1937, s. 853-868 (rakouské Nisko).
- 58.** Grünhagen, C.: Schlesien unter Friedrich dem Grossen. Erster band: 1740-1756. Breslau 1890, s. 212-213.
- 59.** Tamtéž, s. 213.
- 60.** Bělina, P. a kol.: Velké dějiny zemi Koruny české..., s. 25.

61. Čechy hradily 1/3 všech armádních výdajů v letech 1742-1743 v monarchii, celkem 52 zlatých na jednoho vojáka na rok, zatímco například Tyrolsko jen 1 zlatý na jednoho vojáka. Také Uhersko bylo ušetřeno velkých odvodů (tamtéž, s. 26).

62. Dne 16. 7. 1743 český sněm akceptoval ztrátu Slezska a Kladska. V dokumentu se na jednom místě přímo pravi: „Její Veličenstvo královna Uherská a Česká vzdává se navždy za Sebe jakož i za Svě dědice a nástupce, a po smíru přiměje české stavy, aby se vzdali všech práv, která až posud vykonávala česká koruna nad mnohými stavy, městy a okrsky, náležejícími od starodávna ke kurfiřtskému domu Braniborskému..., již nikdy nebudou pokládány za léna české koruny, nýbrž uznány a prohlášeny za osvobozené z tohoto poměru“ (článek XI). „Její Veličenstvo královna Uherská a Česká zavazuje se a slibuje, že po smíru přiměje české stavy k tomu, aby vydali prohlášení, jímž se zřikají všech států, závislých někdy na české koruně, které se tímto mírem postupují Jeho Veličenstvu pruskému králi se vši svrchovaností a nezávislostí od jmenované koruny“ (článek XII). - znění dokumentu: Veselý, A.: Dějiny českého státu v dokumentech. Victoria Publ., Praha 1994, s.201. Srovnej také: Doskočil, K.: Listy a listiny z dějin československých. Praha 1938, s. 80-81.

Zusammenfassung

Das Entstehen einer Staatsgrenze im Fürstentum Neisse im Rahmen der neuen schlesischen Grenze nach dem Breslauer Frieden von 1742

Im Jahre 1742 endete die erste Etappe langer und aufreibender Kriege um die österreichische Erbschaft, die für die neue Herrscherin Maria Theresa nicht erfolgreich ausging. Ungeachtet dessen blieben die Grundthesen der Pragmatischen Sanktionen ihres Vaters, des Kaisers Karl VI., erhalten, nämlich die Legitimierung der weiblichen Linie in der Nachfolge, das Vorrecht der Tochter Karls VI. auf die Herrschaft und im wesentlichen auch die Einheit und Untrennbarkeit der Länder der Monarchie. Der einzige aber empfindliche Verlust war der Verlust des größten Teils von Schlesien zu Gunsten des preußischen Königsreiches, das einstweilen erheblich von diesem Kriege profitierte (1740 - 1742).

Der Breslauer Frieden und die nachfolgende neue Grenzziehung in den Jahren 1742 - 1743 schuf im Rest des österreichischen Schlesiens eine neue ökonomische, politische und soziale Situation. Während die Grenzziehung in den Fürstentümern Teschen-Ratibor (Těšín-Ratibor), Troppau (Opava) und Jägerndorf (Krnov) weitgehend entsprechend den Prämissen verlief, war die Grenzziehung im Fürstentum Neisse komplizierter, weil es nicht möglich war, sich bei der neuen Grenze auf eindeutige natürliche Dominanten zu stützen (z.B. auf einen Fluss oder eine Straßenverbindung), sie verlief in einem komplizierten Gelände und darüber hinaus musste der österreichischen Seite das bedeutende Gebiet der sogenannten mährischen bischöflichen Enklaven erhalten bleiben. Die Grenzziehung wurde dann durch Grenzschilder auf beiden Seiten der Grenze markiert sowie durch die Errichtung von Zollschranken an den bedeutenderen Straßenverbindungen. Der gesamte Grenzziehungsprozess wurde protokolliert und gleichzeitig wurde ein Verzeichnis aller Grenzpfähle mit Grenzschildern angelegt. Später wurden zwei Exemplare eines Kartenwerkes angefertigt, das die neue Staatsgrenze graphisch festhielt. Alle Materialien, die diese neue Grenze aus dem Jahre 1742 betrafen, sind im Landesmuseum in Opava (Troppau) im Fonds Königliches Amt (1743 - 1782) archiviert und daraus entstand auch diese Arbeit.

Die Aufteilung von Schlesien brachte der österreichischen Monarchie und auch Preußen eine Reihe vorübergehender und dauerhafter Folgen. Einerseits waren dies Grenzstreitigkeiten um die Grenzen der Güter, ökonomische und soziale Auswirkungen auf die durch die neue Grenze zerteilten Gemeinden, eine Ge-

führung der kulturellen und sprachlichen Traditionen der örtliche Bewohner, aber auch eine erhöhte Migrationbewegung der Anwohner und eine Zuspitzung der bilateralen Politik beider Länder wegen der Situation in den Grenzgebieten. Die Gebiete entwickelten sich allmählich auf unterschiedliche Weise und die ursprüngliche Integrität Schlesiens wurde so für immer zerstört. Die neue Grenze berührte das Fürstentum Neisse nicht nur administrativ und politisch, sondern auch vom besitz- und kirchenrechtlichen Gesichtspunkt. Die Grenzziehung in Neisse wurde in der Zeit vom 16. Oktober bis zum 20. Oktober 1742 vollzogen, insgesamt in 4 Verhandlungen, nicht mitgerechnet eine zusätzliche Verhandlung über Korrekturen und die Gültigkeit der ganzen Grenze in Schlesien. Während der überwiegende Teil der sogenannten mährischen Enklaven der Monarchie erhalten blieb, wurde eine Reihe von Gütern des ursprünglichen Breslauer Bistums im Neißer Gebiet unabhängig verwaltet und keineswegs nur aus Breslau. Das Kirchenrecht wurde so im Neißer Gebiet aufgehoben und musste reorganisiert werden. Auch wurde der Grenzverlauf im Neißer Gebiet nicht definitiv festgelegt, es kam zu einigen nachfolgenden Korrekturen und einige zusätzliche Aspekte der neuen Grenze mussten noch später, und das im 19. Jahrhundert, auf dem Niveau von zwischenstaatliche Verträgen über die Grenze gelöst werden.

Die verloren gegangenen schlesischen Ländereien auch mit Glatz, einschließlich eines großen Teils des Neißer Gebietes wurden im Jahre 1742 auf Dauer vom Komplex der Länder der österreichischen Monarchie abgetrennt und wurden auch vom tschechischen Parlament aus dem Verbund der Länder der Böhmisches Krone herausgenommen. Diese Gebiete, mit Ausnahme des Hultschiner Ländchens, wurden somit niemals wieder an die Böhmisches Kronländer angegliedert.

Státní silniční politika na Jesenicku v 2. polovině 19. století

Petr Popelka

Jesenicko, kraj rozkládající se jak v nížinaté, tak ve vysokohorské části českého Slezska, prodělal komunikační vývoj, který do značné míry odráží celý osud tohoto specifického regionu. Základy novodobým komunikacím zde byly položeny ve středověku, kdy docházelo k soustavnému zalidňování Jesenicka jak z jihu, tak i ze severu. V podstatě všechny hlavní stezky, procházející Jesenickem, vytváří spoje jih - sever a vzniklá komunikační osnova je doplněna regionálními spoji nižšího řádu, zabezpečující komunikaci západ - východ. Tento základní rys jesenických komunikací přetrvává až do novověku.

Citelnou ránu staletému vývoji komunikací celému Slezsku uštědřily slezské války a především rozdělení Slezska na pruskou a rakouskou část v roce 1742, které znamenalo rozdělení historického celku a přerušení přirozených komunikací regionu. Jesenicko se stalo v polovině 18. století pohraniční oblastí, která byla ze severu odříznuta hranicí s Pruskem a z jihu masivem Hrubého Jeseníku. Tento handicap si jesenická oblast nesla i v novějším vývoji v 19. a 20. století.¹

Podobně bylo postiženo také celé rakouské Slezsko. Slezská řemeslná výroba v rakouském dílu se musela začít orientovat jiným směrem, než bývalo zvykem. Nejdůležitější slezské odvětví plátenictví se orientovalo v 2. polovině 18. století nejvíce na Uhry, Halič a Polsko. Soukenictví v rakouském Slezsku postihlo rozdělení mimořádně silně, neboť bylo závislé na dovozu vlny z pruské části. Zdejší soukeníci museli začít dovážet méně kvalitní vlnu z Uher a Polska, sukno pak vyváželi nejvíce do Uher a později do Haliče.² Obchodní politika dostala konečně silný impuls v roce 1772, kdy při prvním dělení Polska připadla Rakousku Halič. Halič představovala nejen zdroj některých surovin (vlna, vosk) či dobytka, ale především nové odbytiště výrobků moravských a slezských řemeslníků. Za této situace docházelo k realizaci některých opatření, která měla usnadnit hospodářské styky s nově nabytou zemí. Bylo to mj. zavedení těšínských veletrhů, které se měly stát konkurencí veletrhů ve Vratislavi a Frankfurtu nad Odrou.³ Těšínsko se také stalo oblastí, které byla věnována zvýšená pozornost i z komunikačního hlediska. Strategická poloha Těšínska vzhledem k Haliči způsobila, že se zde započalo od roku 1775 (či spíše na jaře 1776) poprvé s výstavbou kvalitní státní silnice v rakouském Slezsku.⁴

Výstavba státních silnic na Těšínsku pokračovala až do počátku 19. století a představovala první fázi procesu výstavby státních silnic v rakouském Slezsku. V první etapě byly postaveny 4 říšské silnice (Slezsko-haličská včetně úseku Slezská Harta - Opava, Haličská silnice, silnice Horní Tošanova - Jablunkov a Jablunkovská silnice). Po realizaci Jablunkovské silnice výstavba v celé zemi téměř na dvě desetiletí ustala. Hlavním důvodem byly napoleonské války, které představovaly obrovské finanční výdaje, jež vedly až ke státnímu bankrotu v roce 1811. V této době se snažil stát přenést povinnost budovat nové silnice na města a dominia. Druhá fáze výstavby státních silnic se realizovala od roku 1826 projektem Krnovské silnice a soustředila se na Opavsko. V této fázi již výstavba narozdíl od předchozího období probíhala na podnikatelské bázi. Na výstavbě slezských státních silnic se podílela z velké části podnikatelská rodina Kleinů, která tak získala zkušenosti pro další,

především železniční podnikání. Druhá fáze výstavby byla ukončena o dvacet let později grandiózním projektem Šumperské silnice. V této etapě přibýly další 3 silnice (Krnovská, Lomnická a Šumperská).⁵

V polovině 19. století byla již prakticky ve všech českých zemích dokončena základní státní silniční síť a pozornost státu i soukromých podnikatelů se přesouvala na progresivní železniční dopravu. Jesenicko se však nacházelo ve stavu téměř zcela nedotčeném státní silniční výstavbou. Nejbližší státní silnice - Lomnická - probíhala v linii Olomouc - Lomnice - Bruntál - Zlaté Hory. Pokud pomíne me tuto komunikaci, která zasahovala na Jesenicko jen okrajově, potom můžeme říci, že se na Jesenicku nacházely pouze silnice nižších tříd a tedy i nižší kvality.

Problémy s dopravou ale neustále narůstaly. Stávající komunikace neumožňovaly ani odpovídající rozvoj průmyslu v oblasti, ani rozvoj lázeňství či turistiky. Jak rozvíjející se kamenoprůmysl, tak lázeňští hosté byli stále odkázáni na povozy na špatných okresních silnicích. Po celá 50. a 60. léta se v otázce zlepšení dopravního zpřístupnění Jesenicka nic nevykonalo, takže zdejší dopravní situace byla jistě nejhorší v celém rakouském Slezsku. Na počátku 70. let 19. století nejenže na Jesenicko nevedla žádná železniční trať, ale i stav zdejších okresních silnic byl víc než tristní. Zdejší obecní zastupitelé, průmyslníci, obchodníci a zástupci okresního silničního výboru se však s katastrofickou dopravní situací nemohli spokojit. Na počátku roku 1872 proto vypracovali dvě petice, které měly zajistit zlepšení hrozivého stavu dopravy.

Dne 11. ledna 1872 byla vypracována první petice, jejíž cílem bylo nově vystavět silnici ze Zlatých Hor přes Jeseník na Červenohorské sedlo, spojit tak Jesenicko se Sobotínem, kam byla v roce 1871 dostavěna železnice, a prohlásit tuto silnici za říšskou.⁶

V této první petici se doslova praví: „Severozápadní část Slezska - jesenický politický okres - není co se týče kvality půdy schopný zajistit obživu svých obyvatel v zemědělství...Proto je zde velmi důležité rozvíjet obchod a průmysl...Pro ně je podstatné zlepšení komunikačních prostředků, především vzrůst železnic a zlepšení silniční sítě...Silnice jsou zde v průměru 3 sáhy široké, což nepostačuje poptávce dopravy...Z výnosu mýt jde do okresního silničního fondu pouze 27 krejcarů ze zlatého, což pokrývá pouze konzervaci stávajících silnic...Navíc je třeba v hornatém terénu přepravovat těžké zboží, jako např. vápno, mramor, stavební dříví, řezivo, žulu apod...Okresní silnice z Jeseníku do Rudy nad Moravou a Zábřeha je nevyhovující a místy má stoupaní 10-13 stupňů.“

Stavba silnice přes Červenohorské sedlo měla podle tvůrců petice jednu podstatnou výhodu. Otevřením železnice ze Šumperka do Sobotína se otevřela nová možnost dovozu levnějšího uhlí z Pruska, zvláště když měla být co nevidět vystavěna železniční trasa Walbrzych - Kladsko - Mezilesí - Dolní Lipka - Šumperk.⁷ Poté měla být kryta potřeba zdejších kleinovských závodů dovozem pruského uhlí bezpečněji a hlavně levněji. Otevřením nové říšské silnice ze Sobotína do Jeseníku a Zlatých Hor zřejmě i jeseničtí podnikatelé sledovali možnost na této výhodě vydělat a zlepšit tak své postavení. Přitom bylo řečeno, že by náklady na stavbu nové silnice neměly přesáhnout 300 000 zlatých. Petici podepsala celá řada veřejných činitelů a průmyslníků - mimo jiné i Raymannové, majitelé továren na lněné zboží J. Wiesner a Dworzak, Anton Latzel, majitel vápenky a další.

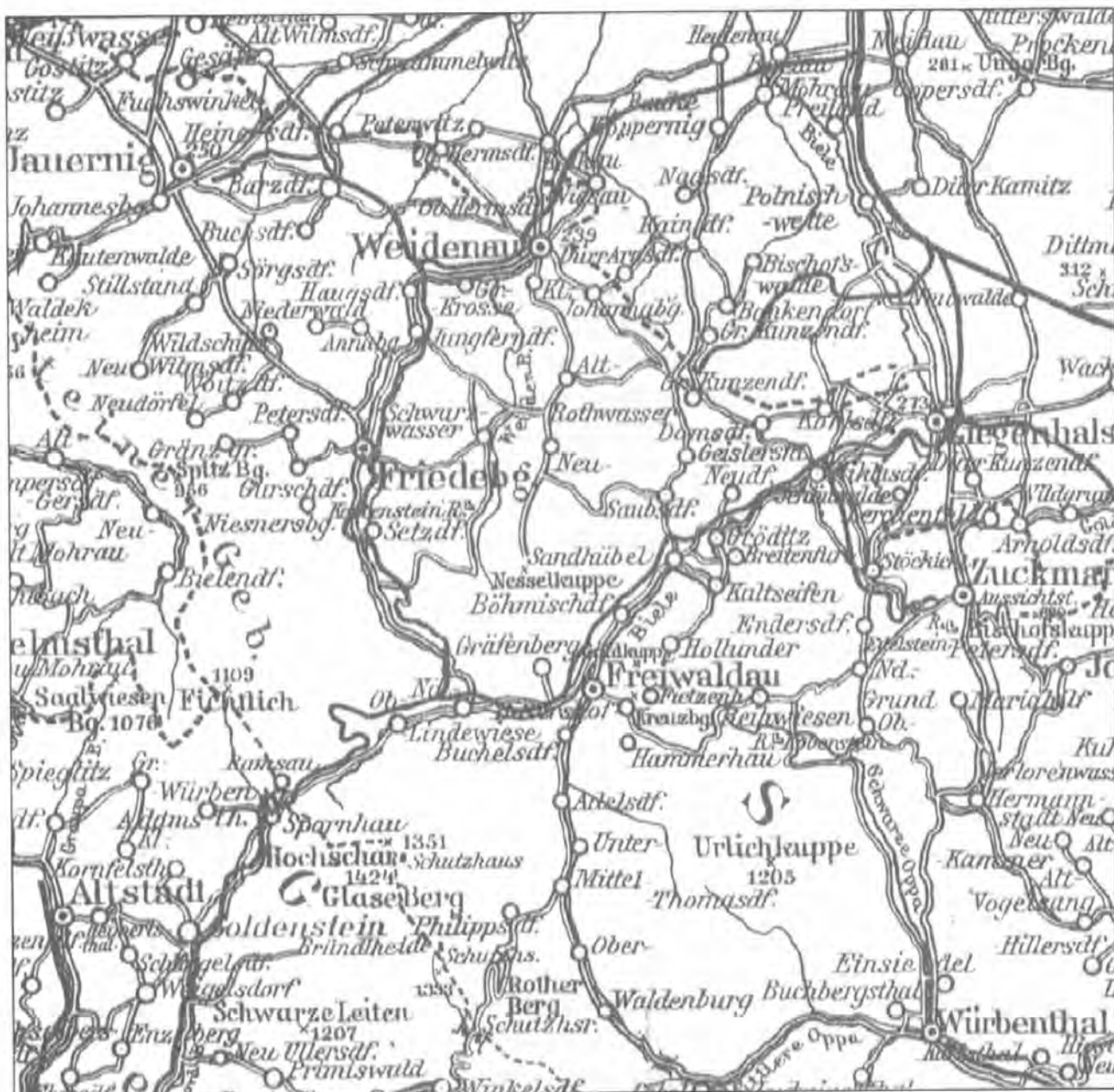
Druhá petice, vydaná dne 12. února 1872, se týkala výstavby říšské silnice v linii Jeseník - Lipová moravskoslezské hranice poblíž Ramzové.⁸ Jak je v petici řečeno, měla tato trasa největší význam především pro zdejší průmysl kamene, rozvíjející se na Ramzové, v Horní a Dolní Lipové, Žulové, Černé Vodě a pro grafitové doly u Starého Města. Další důležitou skutečností, která mluvila pro výstavbu nové silnice, představovala pošta, jež tuto silnici využívala pro své pravidelné poštovní kursy. Především na podzim a v zimě se pošta neustále zpožďovala a měla velké problémy pro nesjízdnost silnice. Navíc příjmy silničních okresů byly tak malé, že stačily sotva na pravidelnou údržbu,

Výřez rukopisné mapy silniční sítě Rakouského Slezska, 1. třetina 19. stol. (MZA Brno, Sběrka map a plánů, inv. č. 359)

a nebylo v jejich silách stav silnic výrazně zlepšit. Tvůrci petice přitom apelovali na skutečnost, že zdejší průmysl nejednou reprezentoval monarchii úspěšně v zahraničí, ale nebyla mu doposud udělena žádná prémie. Jako další plus je uvedeno, že zanedlouho bude dostavěna železnice do Hanušovic a Jesenicko, které bylo do této chvíle železnici velmi vzdáleno, by mohlo mít k této trati díky nové silnici dobrý přístup. I tato petice měla širokou podporu průmyslníků i veřejných činitelů na Jesenicku, ale již tvůrcům muselo být jasné, že projde nanejvýš jeden z předložených projektů.

V první polovině roku 1872 zřejmě probíhala pohnutá debata o obou návrzích. Dne 6. června informoval jesenický okresní hejtman, že byl shledán důležitějším projekt silnice přes Červenohorské

Výřez mapy Slezska, počátek 20. století (SOKA Jeseník)

sedlo. Jeho největší předností mělo být, že spojuje již vystavěnou Lomnickou a Šumperskou silnici a to i přes to, že narážel na větší terénní potíže.⁹

V této chvíli bylo již rozhodnuto. Jako říšská silnice bude postavena linie Zlaté Hory - Jeseník - Červenohorské sedlo. Silnice přes Ramzovou nebyla jako říšská vystavěna a její projekt definitivně padl v okamžiku, kdy došlo k rozhodnutí vystavět z Hanušovic železnici do Glucholaz.

Stavba celé silnice ze Zlatých Hor na Červenohorské sedlo byla rozdělena do 5 stavebních úseků, které byly stavěny relativně samostatně: Zlaté Hory - Mikulovice (9 km, stavitel Joseph Sonnenschein z Opavy, 1876, celkové náklady 62 700 zl)¹⁰, Mikulovice - Široký Brod (patrně Sonnenschein v letech 1876 - 1877), Široký Brod - Písečná (3 km, stavitel Sonnenschein, 1877, celkové náklady 33 524 zl)¹¹, Písečná - Jeseník (6,5 km, stavitel Adolf Birk z Heřmanovic, 1876 - 1877, celkové náklady 19 267)¹² a Jeseník - Filipovice - Červenohorské sedlo (stavitel Birk, patrně v letech 1878 - 1880, úsek Jeseník - Filipovice, který měřil 9 km, stál 31 515 zl, náročný úsek Filipovice - Červenohorské

sedlo, měřící 8 km, stál 69 900 zl).¹³

Stavba silnice měla přirozeně kladný vliv na rozvoj jesenického kamenoprůmyslu, který prodělával v tomto období éru svého rozmachu. Joseph Sonnenschein měl například nasmlouváno s Albertem Försterem, podnikatelem ze Zlatých Hor, že od něho bude odebírat kvádry kamene z jeho lomu v Hradci, a sice 1 zlatý 10 krejcarů za čtvereční stopu (0, 0999 m²) kamene. Na jemné šterkování byl zase použit ondřejovický vápenec (to je poměrně zarážející skutečnost, protože právě vápenec se nedoporučoval na svrchní šterkování pro své fyzikální vlastnosti).¹⁴

Z března roku 1880 máme dochovaný předkolaudační protokol stavby úseku Jeseník - Filipovice, z něhož můžeme vyčíst, jaká byla spotřeba materiálu na provedenou silnici. Dozvídáme se, že na hrubé šterkování se spotřebovalo 1400 kubíků hrubého šterku, na jemné šterkování 3070 kubíků jemného šterku a 1495 kubíků písku. Uvedená čísla dokládají, jak vysoká byla spotřeba kamene na výstavbu nových silnic. Z analýzy finančního rozpočtu jmenovaného úseku se dozvídáme ještě jednu důležitou informaci. Celkové náklady na výstavbu činily 31 515 zlatých, z čehož stavební náklady představovaly 26 079 zlatých a zbývajících 5436 zlatých tvořily náklady na výkup půdy a objektů. Ze stavebních nákladů se nejvíce investovalo na šterkování a válcování vozovky, a to celkem 10 802 zlatých.¹⁵

Válcovaná silnice představovala totiž v českých zemích na počátku 80. let 19. století technickou novinku. Před zavedením silničních válců se silnice jen zasypávala šterkem a spoléhalo se na to, že projíždějící povozy vozovku svou vahou udusají. To se však často míjelo účinkem, vozy do čerstvě nasypaného šterku zapadaly, projížděly jen s velkými obtížemi a vyjízděly v silnici koleje. Použití silničního válce mělo řadu výhod. Snížila se spotřeba šterku, bylo možné využívat i tvrdšího kamene, vozovka nabyla kompaktnosti a vozy po ní projížděly s 3 - 4 krát menším odporem. Na Moravě použil silničního válce poprvé zemský inženýr Arnošt Mach, který postavil roku 1880 první moravskou válcovanou silnici vedoucí ze Starého Města pod Sněžníkem na Špiklické sedlo (dnes Nová Seninka) na hranici s Pruskem. Vzorem pro tuto stavbu byla pruská silnice vedoucí ze Špiklického sedla do Kladska, která byla vystavěna právě metodou válcování povrchu. Při stavbě byl použit železný silniční válc, zhotovený v Harrachovských železárnách v Janovicích u Rýmařova, vážící 3500 kg bez zátěže.¹⁶ Na jeho podnět vyzval moravský zemský výbor roku 1887 jednotlivé zemské stavební výbory, aby při údržbě a výstavbě silnic braly na zřetel tento nový technický postup. Roku 1894 moravský zemský výbor doporučil všem silničním výborům, aby daly dle možností silnice válcovat.

Pro Slezsko nejsme o využívání silničních válců v 19. století příliš informováni, ale příklad jesenické silnice Zlaté Hory - Červenohorské sedlo nám dokazuje, že Slezsko jistě nebylo v technických novinkách pozadu za ostatními českými zeměmi a že se i zde válcování silnic ujalo přibližně ve stejnou dobu jako na Moravě.

Ani koncem 19. století na Jesenícku nepolevila snaha o nové státní silnice. V celém Slezsku poněkud ojedinělá snaha měla hned několik důvodů. Jednak to bylo stále citelné dopravní zaostávání této oblasti, ačkoliv roku 1888 byla otevřena železnice Hanušovice - Glucholazy. Na další lokální trati si však Jesenícko muselo počkat až do 90. let 19. století. Dalšímu převádění silnic do správy státního eráru nahrávala i skutečnost, že okresní silniční výbory neměly dostatek finančních prostředků, aby samy výrazněji zlepšovaly stav silniční sítě. V neposlední řadě to byly i zájmy zdejšího průmyslu, který tlačil na zlepšení stále nevyhovujících dopravních poměrů.

Tak tomu bylo jistě i v případě silnice z Jeseníku do Žulové, Javorníka a na pruskou hranici směrem na Paczków. Jejím vyhlášením za státní se částečně uskutečnil záměr z druhé petice jesenických zástupců z roku 1872, aby se ulehčila situace zdejšími podnikatelům v kamenickém průmyslu. Zároveň tím bylo zabezpečeno i další kvalitní spojení do Pruska. Na základě vyhlášky ministerstva

vnitřní ze 7. ledna 1892 byla někdejší okresní silnice převedena k 1. červenci 1893 do správy státu.¹⁷

Poněkud větší význam mělo pro jesenický kamenoprůmysl ale otevření železniční trati Dolní Lipová - Bernartice - Heinersdorf a Mikulovice - Zlaté Hory v roce 1896. Možnosti lokálních drah především v otázce přepravy těžších a objemnějších zásilek byly jistě větší než možnosti silnic.

Počátkem 20. století sledujeme snahy převést pod státní správu i silnici Domašov - Vidly - Vrbno pod Pradědem v délce přibližně 20 km. Jsme informováni o tom, že 29. listopadu 1902 podaly okresní silniční komise v Jeseníku, Zlatých Horách a Bruntálu žádost, aby byla jmenovaná silnice převedena pod státní správu. Již 16. února 1903 ministerstvo vnitřní potvrdilo, že bude tato komunikace postátněna k 1. červenci 1904. Avšak do plánovaného procesu zasáhla živelná pohroma v podobě rozsáhlé povodně.¹⁸

V červenci 1903 zasáhla Jesenicko a částečně Bruntálsko rozsáhlá povodeň, která se podepsala na mnohých komunikacích. Jednoznačně nejhůře byla postižena právě Videlská silnice, kde bylo těžce poškozeno více než 11 km vozovky. Ještě v červenci 1903 zemský výbor odhadoval škodu na 80 000 korun, ale bylo řečeno, že vzhledem k finančním možnostem silničních okresů není možné silnici opravit do chvíle, než bude zestátněna. V této zcela mimořádné situaci musel skutečně pomoci stát. V listopadu 1903 byly celkové náklady na zprovoznění silnice vyčísleny na plných 150 000 K, přičemž ministerstvo vnitřní přislíbilo po dohodě s ministerstvem financí a ministerstvem zemědělství příspěvek na novou výstavbu ve výši 100 000 K. Rekonstrukce silnice probíhala přibližně rok a 24. října 1904 byla stavba kolaudována, přičemž reálné náklady na výstavbu se navýšily na sumu bezmála 300 000 K. Stát nakonec přispěl polovinou (150 000 K), zbytek hradila země. Bylo třeba nejenom znovu obnovit vozovku, ale postavit i řadu mostů a opěrných a podpůrných zdí. Po kolaudaci byla stavba převzata pod státní správu.¹⁹

Povodeň poškodila i některé další silnice, ale ne tak výrazným způsobem. Poškozena byla Lomnická silnice na úseku Horní Grund - Dolní Grund, jejíž oprava byla vypočtena na 57 000 K, dále silnice Město Albrechtice - Heřmanovice, Nové Heřminovy - Široká Niva - Vrbno pod Pradědem a některé další drobnější úseky jiných silnic. V těchto případech však státní pomoc nepřišla, o náklady na rekonstrukce se podělily silniční okresy a země.²⁰

Jesenicko představuje v rámci výstavby státních silnic na Moravě a ve Slezsku naprostou výjimku. Vlny výstavby nejdůležitější silniční sítě v 2. polovině 18. a v 1. polovině 19. století se Jeseníku vyhnuly. Státní správa se v 2. polovině 19. století snažila krajně nepříznivou dopravní situaci napravit některými kroky, které znamenaly částečné doplnění chybějících státních silnic. Proto sledujeme právě na Jeseníku jako v jediném regionu ve Slezsku a na Moravě nárůst sítě státních silnic v 2. polovině 19. století.

POZNÁMKY

1. POPELKA, Petr: Středověké komunikace na Jesenicku. In: Severní Morava, v tisku.
2. Podrobněji např. MAINUŠ, František: Plátenictví na Moravě a ve Slezsku v XVII. a XVIII. století. Ostrava 1959. TÝŽ: Vlnářství a bavlnářství na Moravě a ve Slezsku v XVIII. století. Praha 1960.
3. O těšínských veletrzích blíže MAINUŠ, František: Těšínské veletrhy v letech 1775 - 1782. In: Slezský sborník 53, 1955, s. 305 - 339.
4. Tento typ komunikací byl zván šosé (z fr. Chaussée označující silnici). Od někdejších zemských cest se šosé odlišovalo kamenným štětovým základem, standartní šířkou, šterkovou zásypkou, důkladným odvodněním a snahou vést silnici co nejpříměji. Blíže např. HLAVAČKA, Milan: Cestování v éře dostavníku. Praha 1996, s. 20 - 22.
5. POPELKA, Petr: Výstavba sítě státních silnic v Rakouském Slezsku v letech 1775 - 1846. In: Vlastivědný věstník moravský, v tisku.
6. Zemský archiv Opava (dále ZAO), fond Zemská vláda slezská, kart. 849, inv. č. 1214.
7. Trať Šternberk - Šumperk - Hanušovice - Dolní Lipka otevřena 15. října 1873, trať Šumperk - Sobotín otevřena 1. října 1872.
8. ZAO, fond Zemská vláda slezská, kart. 849, inv. č. 1214.
9. ZAO, fond Zemská vláda slezská, kart. 849, inv. č. 1214.
10. ZAO, fond Zemská vláda slezská, kart. 845, inv. č. 1210.
11. ZAO, fond Zemská vláda slezská, kart. 846, inv. č. 1211.
12. ZAO, fond Zemská vláda slezská, kart. 842, inv. č. 1207.
13. ZAO, fond Zemská vláda slezská, kart. 847, inv. č. 1212. ZAO, fond Zemská vláda slezská, kart. 846, inv. č. 1211. ZAO, fond Zemská vláda slezská, kart. 842, inv. č. 1207.
14. ZAO, fond Zemská vláda slezská, kart. 845, inv. č. 1210.
15. Viz pozn. 13.
16. MACH, Arnošt: Válcovaná silnice, stavba a udržování její. Brno 1889. SCHUMANDL, František: Vady našich silnic a kterak jim lze odpomoci. Praha, b.d. TÝŽ.: Udržování silnic šterkovaných, jmenovitě válcování. Praha 1913.
17. ZAO, fond Zemská vláda slezská, kart. 874, inv. č. 1232.
18. Viz pozn. 17.
19. Statistisches Jahrbuch für die Selbstverwaltung in Schlesien. 8 Jahrgang. Opava 1908, s. 48. ZAO, fond Zemská vláda slezská, kart. 874, inv. č. 1232.
20. Podrobný rozpis in: Statistisches Jahrbuch für die Selbstverwaltung in Schlesien. 8 Jahrgang. Opava 1908, s. 48.

Zusammenfassung

Die staatliche Straßenbaupolitik in der Freiwaldauer (Jeseniker) Region in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts

Die Grundlagen für die neuzeitlichen Verkehrsverbindungen der Freiwaldauer Region wurden im Mittelalter gelegt. Sie schufen eine Süd-Nord-Verbindung und das entstandene Kommunikationsnetz wurde durch regionale Wege ergänzt, die eine West-Ost-Verkehrsverbindung sicherten. Die Jahrhunderte währende Entwicklung wurde im Jahre 1742 unterbrochen. Die Freiwaldauer Region wurde zum Grenzgebiet, isoliert im Norden durch die Grenze mit Preußen und im Süden durch das Massiv des Altvatergebirges (Hrubý Jeseník). Dieses Handicap hatte die Freiwaldauer Region bis in das 19. Jahrhundert. Damals war in praktisch allen böhmischen Ländern das staatliche Straßennetz vollendet und die Aufmerksamkeit des Staates richtete sich auf den progressiven Eisenbahnverkehr. Die nächstgelegene Staatsstraße verlief entlang der Linie Olmütz (Olomouc) Lobnig (Lomnice) - Freudenthal (Bruntál) - Zuckmantel (Zlaté Hory). Die bestehenden Verkehrsverbindungen niederer Beschaffenheit ermöglichten weder eine Industrieentwicklung in der Region, noch die Entwicklung des Bäderwesens oder des Tourismus. Eine Eisenbahn führte nicht hierher.

Auf die katastrophale Verkehrssituation verwies eine Petition aus dem Jahre 1872, deren Ziel es war, eine Reichsstraße von Zuckmantel über Freiwaldau zum Sattel am Roten Berg (Červenohorské sedlo) zu errichten. Die Freiwaldauer Region würde so mit Zöptau (Sobotín) verbunden, wohin die Eisenbahn im Jahre 1871 gelangte. Eine zweite Petition betraf den Bau einer Reichsstraße entlang der Linie Freiwaldau - Nieder Lindewiese (Dolní Lipová) - mährisch-schlesische Grenze bei Ramsau (Ramzová). Nach einer Diskussion wurde das erste Projekt genehmigt, das an die bereits errichtete Staatsstraße anschloss. Das zweite Projekt wurde in dem Moment hinfällig, als es zur Entscheidung kam, die Eisenbahn von Hannsdorf (Hanušovice) nach Ziegenhals (Glucholazy) (eröffnet 1888) zu bauen. Der gesamte Bau der Straße von Zuckmantel zum Roten Berg Sattel wurde in fünf Bauabschnitte eingeteilt. Ihr Aufbau in den Jahren 1876 - 1880 erfolgte relativ eigenständig und kostete mehr als 250 000 Gulden. Der Bau hatte einen positiven Einfluss auf die Entwicklung der Freiwaldauer Steinindustrie. Dabei wurde auch eine Neuerung genutzt die Straßenwalze.

Auch zum Ende des 19. Jahrhunderts ließ das Bemühen um eine neue Staatsstraße in der Freiwaldauer Region nicht nach. Im Jahre 1892 wurde die Bezirksstraße von Freiwaldau nach Friedeberg (Žulová) - Jauernig (Javorník) und weiter zur Grenze nach Patschkau (Pačkov) unter staatliche Verwaltung gestellt. Parallel sollte im Jahre 1904 mit dem Weg Thomasdorf (Domašov) - Gabel (Vidly) - Würbenthal (Vrbno pod Pradědem) verfahren werden. Das Hochwasser des Jahres 1903 zerstörte ihn jedoch, seine Rekonstruktion im darauf folgenden Jahr kostete 300 000 Gulden, von denen der Staat die Hälfte übernahm.

Návštěva litevského prezidenta v lázních Dolní Lipová

Roman Musil

Když v roce 1918 a letech bezprostředně následujících vznikaly jako výsledek rozpadu mnohonárodnostních monarchií ve střední a východní Evropě s podporou dohodových mocností národnostní státy, nikdo nemohl předpokládat, jaký bude jejich osud po dvaceti letech usilovného budování, konsolidace a snah o mezinárodně politické zakotvení těchto útvarů.

Pro mnohé z těchto nových států, mnohem menších rozlohou a slabších vojensky, ale také ekonomicky, než jejich mocnější sousedé, se stala zahraniční politika alfou a omegou dalšího úspěšného rozvoje a prosazení se v nové Evropě. Nejinak tomu bylo u právě vzniknuvšího Československa a států rodících se v Pobaltí - Litvy, Lotyšska a Estonska. Není úkolem článku rozebírat peripetie vzniku těchto států, to přenechejme fundovaným monografiím, my se zaměříme na drobný kamínek z mozaiky setkání, rozhovorů a celé řady dalších prvků, z nichž se mezinárodní politika skládá.¹ Tím drobným kamínkem v mozaice je návštěva litevského prezidenta Antanase Smetony v lázních v Dolní Lipové v červenci r. 1930.

Úvodem se nejprve ve stručnosti pokusme nastínit situaci v československo - litevských vztazích, jež návštěvě prezidenta Smetony předcházela. Neboť jistě dobré vztahy, jež obě země mezi sebou měly, ovlivnily rozhodnutí prezidenta Smetony o tom, kde stráví téměř měsíc svého času.

Výchozí podmínky a také kroky, jimiž se nově vznikající státy hlásily o svá práva, byly diametrálně rozdílné. Zatímco Československo prostřednictvím svých představitelů T.G. Masaryka a E. Beneše realizovalo, s francouzskou podporou, na pařížské mírové konferenci sebevědomou politiku jako výsledek konzistentních a promyšlených kroků předchozích čtyř let, Pobaltí - s ohledem na náš článek se zaměříme na Litvu - nemělo zdaleka takovou podporu dohodových mocností.² Naopak, vytvoření národních států v tomto regionu etniky, jimž byla do té doby upírána práva na národní existenci, byla pouze jednou z možných variant.³

Přesto však to byli Litevci, kteří z pobaltských etnik jako první deklarovali svou nezávislost a stát, a to dne 11.12.1917 pod německým patronátem a později již bez zmínky o vazbě na Německo dne 16.2.1918, opírajíce se přitom o tradice vlastního, byť středověkého státu.⁴ Svůj stát však museli

Antanas Smetona (1874 - 1944)

Litevci ještě po dva roky obhajovat vojensky proti intervenci Rudé armády, která obsadila více než polovinu regionu Pobaltí. Dne 16.12.1918 byla proklamována Litevská sovětská republika, jež se o dva měsíce později spojila s Běloruskem v jeden útvar Litbel.⁵

Tolik jen stručně k obtížím, jež byly spojeny se vznikem malých národních republik po první světové válce. Vyplývá z nich však podstata zahraniční politiky těchto států, mezi nimi i Litvy - hledat co nejvíce spojenců, především na západě Evropy.

Už 21.2.1919 projevila litevská vláda prostřednictvím svého berlínského vyslance zájem o navázání

Pohled na Dolní Lipovou od vlakového nádraží (1928, SOkA Jeseník)

diplomatických vztahů s Československem. Tento zájem však zůstal Prahou, především z popudu E. Beneše, oslyšen a teprve po ukončení litevsko - ruského konfliktu byly vytvořeny podmínky pro posun ve vztazích Československa k Litvě. Po komplikovaném přijetí pobaltských zemí do Společnosti národů uznala československá vláda nezávislost Litvy (a společně také Estonska a Lotyšska) de iure dne 21.12.1921.⁶ Uznání vyvolalo v Litvě velikou odezvu a již dne 15.3.1922 přijel do Prahy první litevský chargé d'affaires a tím zahájil činnost litevského vyslanectví. Československo zůstávalo v Kaunasu zastoupeno prostřednictvím konzulátu, v jehož čele stál Jaroslav Galia.

Rozvoji styků obou zemí všechny již výše uvedené mezinárodně právní akty daly zelenou a průmyslově vyspělejší Československo se začalo v Litvě prosazovat i svými výrobky, resp. dobrý zvuk československých výrobků byl podpořen i politicky. Již 27.4.1923 byla podepsána obchodní smlouva s Litvou. Praha měla v Litvě sympatie, spolupráce se prohlubovala také v oblasti vojenské, ačkoliv konstantní determinantou brzdící poněkud rozvoj vztahů obou zemí byly velmi komplikované vztahy československo - polské a polsko - litevské.⁷ Přesto však československý export do Litvy rostl a v letech 1928 a 1929 dosáhl svého vrcholu. Tento fakt, společně s bilaterálními smlouvami uzavřenými mezi Československem a Litvou, vytvářel předpoklady ke sbližování obou zemí, takže už

v lednu 1928 byl konzulát v Kaunasu povýšen na vyslanectví, v jehož čele stanul opět Jaroslav Galia, mj. průvodce prezidenta Smetony při jeho pobytu v Dolní Lipové.⁸

Bylo jen logické, že prezidenta Smetonu doprovázel Jaroslav Galia, neboť tento diplomat patřil do okruhu prezidentových známých.⁹ Využíval toho nejen k získávání informací pro politické zpravodajství zasílané do Prahy, ale také k realizaci obchodních akcí, z nichž poslední byla zakázka brněnské Zbrojovce na dodání lehkých kulometů pro litevskou armádu.¹⁰ Předpokladem pro letní návštěvu litevského prezidenta v Československu byl jistě i podpis československo - litevské arbitrážní dohody dne 8.3.1930, kterou za litevskou stranu podepsal tehdejší ministr zahraničních věcí Litvy a současně vyslanec v Československu Dovas Zaunius. Při té příležitosti zároveň předal T.G.Masarykovi nejvyšší litevské vyznamenání: Řád Vytisova kříže (*Vyties Kryžiaus Ordinas*) - I. třídy. V červenci 1930 pak odjel prezident Antanas Smetona - inkognito - na čtyřtýdenní pobyt do lázní v Dolní Lipové, což byla mimochodem pravděpodobně první zahraniční cesta prezidenta od převratu v roce 1926.¹¹

Příprava návštěvy začala s téměř dvouměsíčním předstihem, již 7.5.1930 číslem jednacím 1291/1930 informoval z Kaunasu (Kovna) tehdejší československý chargé d'affaires Miroslav Niederle, že „...asi 25.6.t.r. přijede soukromě do lázní Dolní Lipová [!] ve Slezsku na léčení president litevské republiky Antanas Smetona s chotí a s nimi ještě několik významných litevských osobností, které je budou provázeti a současně se též léčiti. V Dolní Lipové zdrží se asi 4 neděle“. Obratem bylo informováno také Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy a Ministerstvo vnitra, uvědomen byl také Zemský úřad v Brně a zcela jistě také ředitelství lázní v Dolní Lipové.

Ředitelství lázní reagovalo vzápětí a již 2.6.1930 se obrátilo se žádostí o podrobné instrukce na Ministerstvo zahraničních věcí s tím, že prezidentovi s chotí a jejich suitě rezervovali od 1.7. t.r. první patro (7 jednolůžkových pokojů a přijímací salon) v lázeňské budově „Theresienhof“. Zároveň v dopise informovali ministerstvo o vlajkové výzdobě lázní a upozorňovali na vhodnost přítomnosti bezpečnosti hostů pověřeného detektiva. Ředitelství drah v Olomouci lázně požádaly o kontrolu tratě do Dolní Lipové.

Nejobsáhleji však ředitelství lázní v dopise informovalo o problému nevyhovujícího napojení lázní na telefonní síť, přičemž si, jak v dopise uvádí, zcela jistě státní návštěva vyžádá zvýšené nároky na rychlou výměnu informací a telefonní stanice, která se nachází v kuchyni, by jistě nebyla ideálním prostředkem, zvláště když je stále obsazená. Lázně již v minulosti podnikly kroky, jak tuto situaci řešit, nicméně dle informací, jež jsou ředitelství k dispozici, by si zavedení dvou telefonních čísel pro lázně z Frývaldova vyžádalo náklady, hrazené lázněmi, v hodnotě cca 50 000 - 60 000,- Kč, a takovou sumu si lázně nemohou dovolit.¹² Reakce ministerstva pošt a telegrafů na tuto jistě obratně a zdvořile podanou v podstatě stížnost byla velmi rychlá, číslem jednacím 39510/XII/1930 ze dne 21.6.1930 oznamovalo ministerstvu zahraničních věcí, že: „...jsme záležitost řešili již před tím, davše ředitelství pošt a telegrafů v Opavě rozkaz ku zřízení dvou přípojných účastnických vedení z Frývaldova do lázní Dolní Lipová s podmínkou, že správa lázní zaplatí příslušný stavební příspěvek. Vzhledem na nastávající automatisaci místní sítě ve Frývaldově předepsali jsme účastníku mírný stavební příspěvek (1960) Kč, neboť vedení pak bude použito jako vedení spojovacích.“¹³

Mezitím dopisem číslo jednacím 1526/1930 ze 13. 6. doporučovalo vyslanectví v Kaunasu zajistit pro prezidenta po celou dobu 4 týdnů reprezentativní vůz československé výroby, což by jistě byl dobrý propagační krok. Dále vyslanectví informovalo, že dle posledních dispozic by měl prezident s chotí a doprovodem přijet do Dolní Lipové přímo přes Vratislav dne 28. 6. t.r. Dle přípisu učiněného na reverzu spisového obalu výše uvedeného čísla jednacímho ministerstvo zahraničních věcí o vývoji situace informovalo ministerstvo vnitra a zároveň byl vybrán jako nejvhodnější muž k uvítání a dopro-

Střed lázní v Dolní Lipové - Terezienhof a Doktorhaus (1928, SOkA Jeseník)

vodu prezidenta právě Jaroslav Galia.¹⁴ Dodejme, že číslem jednacím 8062/1930 ze dne 15.6.1930 sdělilo prezídium ministerstva vnitra, že Zemský úřad v Brně hodlá po dobu pobytu prezidenta Smetony v lázních k účelu: „...ochrany jeho osoby exponovati v Dolní Lipové dva zkušené policejní civilní orgány.“¹⁵ Byly učiněny také nezbytné kroky k hladkému přejezdu státní hranice.

Jako vždy, když se chystá akce podobného rázu, došlo těsně před vlastní návštěvou k několika zásadním změnám v programu příjezdu. Ministerstvo zahraničních věcí o nich uvědomil dne 27. 6.1930 chargé d'affaires Niederle z Kaunasu číslem jednacím 1609/1930: „...oznamuji, že o otázce odjezdu mluvil jsem s paní prezidentovou dne 21., 23. a 26.t.m., při čemž paní prezidentová mi řekla, že pravděpodobně odjedou 1. neb 2. července a že mají v úmyslu zastaviti se v Praze. Paní prezidentová výslovně zdůraznila, že pojedou incognito a že si přejí, aby toto jejich incognito bylo respektováno. Od šéfa protokolu ministerstva zahraničních věcí [myslí se Litvy, R.M.], ..., dozvěděl jsem se dne 26.t.m., že pan prezident s chotí a družinou odjedou pravděpodobně dne 1. července ve 14:35 hod. via Berlín a že se patrně zastaví v Praze... Pokud se mi podařilo zjistiti, bude se v družině pana prezidenta republiky nacházeti jeho adjutant kapit. Šakmanas, správce presid. paláce nadpor. Raščius, šéf presid. kanceláře Dr. Bielskus a jedna služebná paní prezidentové.“¹⁶ Toto své sdělení potvrzoval vyslanec hned druhý den číslem jednacím 1624/1930, přičemž upřesňoval, že z Berlína odjede celá skupina v 8:01 [pravd. druhého dne 2.7. - R.M.] z Anhalterbahnhof. Resumoval dále, že do Prahy dorazí skupina ve středu 2. července v 15:44 na Wilsonovo nádraží a odtud odjede 16:14 do Dolní Lipové, kam by měla dorazit ve 22:06. Zároveň dodával, že místo Dr. Bielskuse bude členem družiny profesor Tomašaitis.¹⁷ V Praze na nádraží prezidenta jménem ministerstva zahraničních věcí uvítal J. Galia, paní prezidentové předal kytici a doprovodil je do Dolní Lipové. Po svém návratu z Dolní Lipové Galia tedy nesetřval na místě nepřetržitě - referoval, že by prezident Smetona vykonal koncem července, až se bude přes Prahu vracet domů, návštěvu u T.G. Masaryka. Dle kanceláře

prezidenta Masaryka to bylo možné, neboť prezident Masaryk měl v úmyslu zůstat v Lánech do konce července.¹⁸

Tolik tedy spisy, jež se bezprostředně týkaly přípravy návštěvy prezidenta Smetony v lázních v Dolní Lipové. Další spisy jsou již datovány po návratu prezidenta zpět do Kaunasu. Tak dne 9.8.1930 referoval chargé d'affaires Niederle, že dne 8.t.m. při návštěvě, kterou vykonal u prezidenta Smetony: „...vyslovil se pan prezident s plným uspokojením o přijetí, jehož se mu dostalo v Československu, o pobytu v čs. lázních v Dolní Lipové i o výsledcích léčení. Jak jemu, tak i jeho paní se v Československu velmi líbilo a pouze litovali, že se nemohli déle zdržeti v Praze....“¹⁹

Prezidentova návštěva Československa měla ještě jednu pěknou dohru. Že se prezidentovi v Československu zřejmě opravdu líbilo a dovedl i ocenit pozornost, již se mu dostávalo od personálu, který se o něj staral, dokládá udělení litevských řádů a medailí některým vybraným osobám. Jmenování jsou ve verbální nótě litevské ambasády číslo jednací 23 ze dne 10.1.1931, protokolované ministerstvem zahraničních věcí pod číslem jednacím 7281/1931 Františku Marešovi, policejnímu komisáři v Děčíně, Františku Štětкови, vrchnímu inspektorovi a náměstkovi přednosty v Praze - Wilsonovo nádraží a Josefu Koberovi, přednostovi nádraží v Dolní Lipové, byl udělen Řád velkoknížete Vitolda (Vytautase) Velikého V. třídy.²⁰ Dále byly uděleny zlaté medaile Řádu Vitolda Velikého - Františku Krhounkovi, nadstrážníku v Praze, Janu Čtvrtlíkovi, nadstrážníku v Brně, a stříbrné medaile Řádu Vitolda Velikého - Janu Šulřovi, čet. strážmistru ve Frývaldově, Rudolfu Pohlovi, čet. strážmistru ve Frývaldově, Karlu Florovi, šoferu ministerstva zahraničních věcí, Janu Soukupovi, šoferu a.s. Českomoravská Kolben - Daněk v Praze, Frant. Hrdličkovi, nadstrážníku v Brně, a Františku Vlčkovi, čet. strážmistru ve Frývaldově.²¹

Jak je vidět, návštěva prezidenta Smetony proběhla hladce a přispěla k dobrým vztahům mezi oběma zeměmi.

POZNÁMKY

1. Zásadní monografií ke kontaktům Československa s Pobaltím je ŠVEC, Luboš: Československo a pobaltské státy 1918 - 1939. Vývoj politických a hospodářských vztahů Československa s Litvou, Lotyšskem a Estonskem v meziválečném období. Praha, Karolinum 2001. Dále např. KONEČNÝ, Karel: Pokusy o integraci pobaltských zemí v meziválečném období - Baltická dohoda. Praha, kand. práce 1994. Z článků jmenujme např.: DEJMEK, Jindřich: Baltické státy a projekt Východního Paktu. In: České země a Československo v Evropě. Praha 1997, s. 277 - 315.

2. K pařížské mírové konferenci viz např.: DEJMEK, J. a KOLÁŘ, F.: Československo na pařížské mírové konferenci 1918 - 1920. Sv. 1, listopad 1918 - červen 1919. Dokumenty československé zahraniční politiky. Praha 2001, kde jsou v poznámkovém aparátu další zásadní tituly.

3. ŠVEC, L.: cit. dílo, s. 16.

4. ŠVEC, L.: tamtéž, s. 18.

5. Tamtéž.

6. Podrobně viz ŠVEC, L.: cit. dílo, s. 49 - 68.

7. Tamtéž, s. 127.

8. Prezident Antanas Smetona byl instalován do funkce vojenským pučem, který proběhl v noci z 16. 12. na 17. 12. 1926 a vynesl do funkce předsedy vlády Augustina Voldemarase, profesora historie, který mj. ovládal češtinu a zabýval se také českou literaturou. ŠVEC, L.: cit. dílo, s. 146. Galia svou misi v Litvě skončil v r. 1928.

- 9.** Prezident Smetona, jehož režim by bylo možno charakterizovat jako velmi autoritativní, byl litevským tiskem často přirovnáván k T.G. Masarykovi, v Litvě velmi populárnímu. Osobnost T.G.Masaryka Smetonovi velice imponovala, sám o něm a o Československu napsal počátkem dvacátých let dva články. Když Masaryk zemřel, byly v Litvě spuštěny vlajky na půl žerdi. Švec, L.: cit.dílo, s. 224.
- 10.** Více k obchodní a vojenské spolupráci Československa s Litvou viz ŠVEC, L.: cit. dílo, s. 121 n., 141 n. a hlavně 188 - 203. J. Galia byl také propagátorem české hudby v Litvě, která i jeho zásluhou měla dobrý zvuk, a řada litevských skladatelů se vzdělávala v Praze a odnášela si české podněty s sebou zpět do vlasti. J. Galia sám dokonce složil řadu skladeb, v lednu 1926 byly dokonce v Kaunasu uvedeny dvě Galiovy symfonické poémy. K desetiletému jubileu litevské nezávislosti složil Galia v r. 1928 slavnostní Te Deum laudamus, kterou věnoval litevskému národu. Tamtéž, s. 159 - 160.
- 11.** Tamtéž, s. 224.
- 12.** Dopis ředitelství lázní Ministerstvu zahraničních věcí ze dne 2.6.1930, Archiv ministerstva zahraničních věcí (AMZV), Fond Diplomatický protokol 1918 - 1939, k. č. 83, složka „Návštěvy - Litva. President Antanas Smetona“.
- 13.** Tamtéž.
- 14.** Tamtéž.
- 15.** Tamtéž.
- 16.** Tamtéž
- 17.** Tamtéž. Prezidium ministerstva vnitra tyto informace potvrdilo dne 7. července 1930 číslem jednacím 9068/1930 - prezident Smetona dorazil do lázní ve 22:06 dne 2. července t.r.
- 18.** Tamtéž. Ve výše citované složce je dochována také pohlednice orazítkováná 17.7.1930 v Dolní Lipové (Dolní Lipová s pohledem na Šerák - pohlednice nese název „Dolní Lipová s Vys. Širákem [!] 1350 m“) podepsaná J. Galiou a adresovaná „Velectěný pan p.r. Smutný, odb. rada MZV, Praha - Hrad. MZV protokol“, s textem: „Díky srdečné za 'Tatry' a dopis. Hosté přijedou do Prahy asi 6/8, tak že věc s ...[Masarykem ? - nečitelné] odpadá. Je zde krásně, ale deště kazí nám vycházky do hor. Pozdrav pí. choti. Srdečně Tě zdraví Tvůj J. Galia s choti.“
- 19.** Tamtéž.
- 20.** AMZV, Fond Diplomatický protokol 1918 - 1939, k. 61, složka „Vyznamenání cizí. Litva. Pobyt presidenta Smetony v ČSR“.
- 21.** Tamtéž.

Zusammenfassung

Der Besuch des litauischen Präsidenten im Kurbad Dolní Lipová

Für die nach 1918 neu entstandenen Staaten wurde zum Alpha und Omega ihrer Außenpolitik, sich im neuen Europa durchzusetzen. Dies betraf sowohl die Tschechoslowakei, als auch die Baltischen Staaten. Litauen erklärte am 11.12.1917 seine Unabhängigkeit und musste sie zwei Jahre lang gegen die Intervention der Roten Armee verteidigen. Erst nach Beendigung dieses Konfliktes erkannte die tschechoslowakische Regierung am 21.12.1921 die Unabhängigkeit Litauens de iure an. Ein kleines Steinchen im Mosaik der tschechoslowakisch-litauischen Beziehungen war der geheim gehaltene Besuch des litauischen Präsidenten Antanas Smetona (1874 - 1944) im Kurbad Dolní Lipová (Nieder Lindewiese). Der Autor beschreibt auf der Grundlage von Archivquellen des Außenministeriums in Prag die detaillierte Vorbereitung des einmonatigen Aufenthaltes des Präsidenten im Kurbad. Die Verleihung litauischer Orden und Medaillen an einige Personen, die seinen Besuch absicherten, zeugt davon, dass er mit der Behandlung zufrieden war.

Skorošická Kalvárie - neznámé dílo Bernarda Kutzera

Michaela Neubauerová - Brachtlová

Pokud půjdete cestou z Dolních Skorošic směrem do Horních, nemůže vám při troše pozornosti uniknout nádherné mramorové sousoší Kalvárie. Skulptura se nachází vlevo od cesty za lány polí takřka naproti kostelu sv. Martina na starém hřbitově ve Skorošicích.¹ Hřbitov je dnes zpustlý a dlouhodobě nepoužívaný, na jeho pozemku se nacházejí vyvrácené náhrobní desky a kříže a vše zarůstá křovím a kopřivami. O to víc pak musí návštěvníka hřbitova upoutat impozantní Kalvárie - více než pětimetrové mramorové sousoší ukřižovaného Krista se třemi postavami. Z jeho umístění v samém středu hřbitova je zřejmé, že se jedná o centrální hřbitovní kříž, který dominuje celému prostoru.² Kamenné schodiště vede k mohutnému hranolovému postamentu pseudogotického provedení, zdobenému - tesanými (dnes málo zřetelnými) trojlístky, kružbami a akanty a ukončenému stupňovitými římsami. Uprostřed je umístěn menší zužující se soklík a na něm třímetrový kříž s Kristem. Břevna kříže jsou zakončená trojlísty a ozdobnými prvky, nad hlavou Krista je osazena tabulka s nápisem INRI. Kristus je zahalen bohatě řasenou bederní rouškou, hlava chybí. U paty kříže je v barokním pojetí zpodobněna plačící Máří Magdaléna, vlevo od kříže P. Marie se sepnutýma rukama, vpravo sv. Jan Evangelista, oba v prosebných a bolestných pózách vzhlížejí k Ukřižovanému. Jejich těla jsou zahalena do bohatě řasených drapérií. Na zadní spodní části kříže je umístěna signatura: *Kutzer fecit*. Přední část soklu nese nápis: *Consumatum est /Statua haec in/amorem redemptoris/erecta jussu et sumptibus/Josephi Latzel/yusdemque uxoris/Magdalенаe/ Anno 1849.*³ Kolem Kalvárie dodnes existuje řada nejasností. Cílem této studie je objasnit okolnosti stavby a vyřešit otázky jejího autorství, časového zařazení i jména zadavatele a donátora.

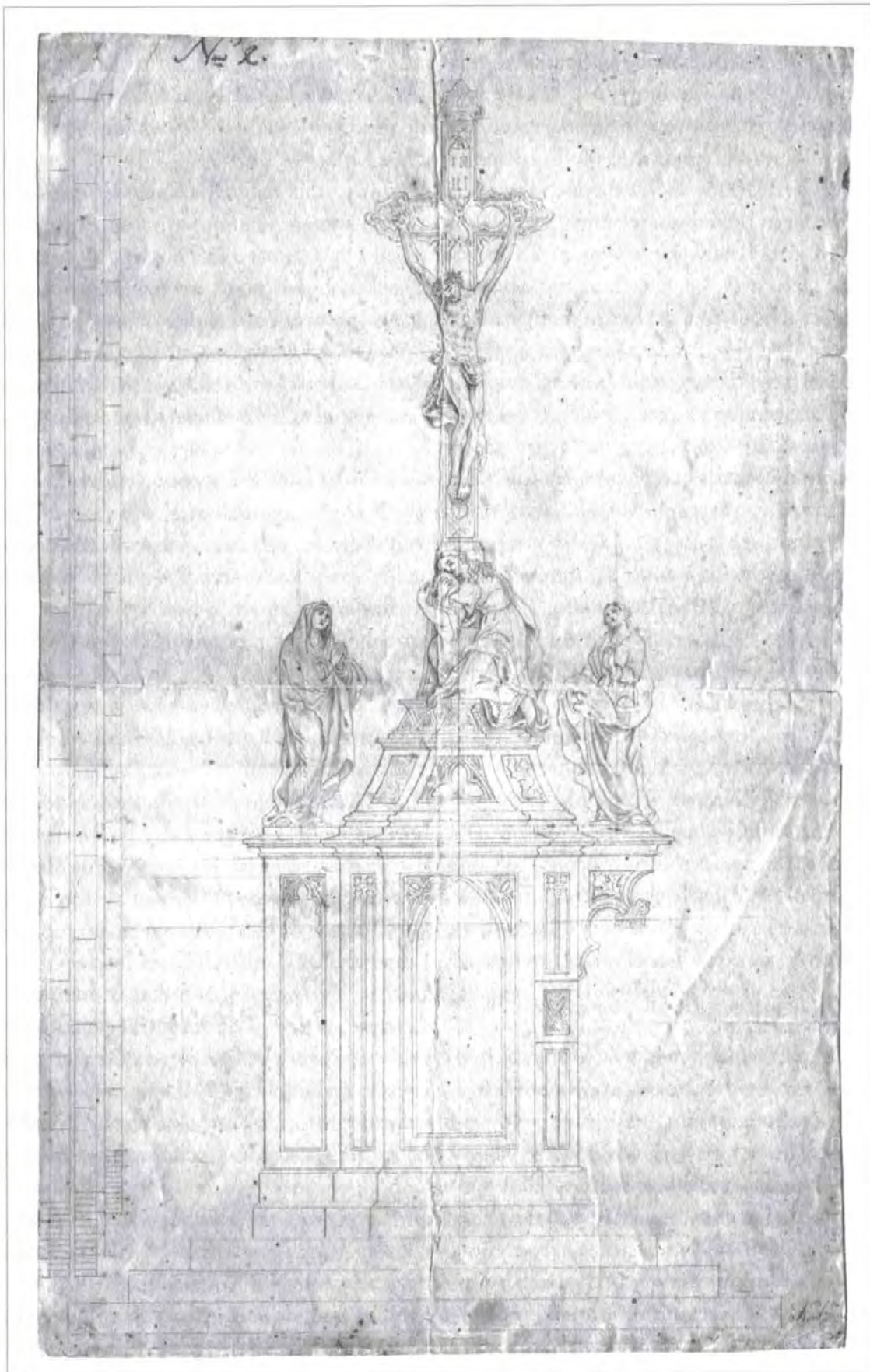
Odpověď na poslední otázku je nejjednodušší. Podle vytesaného nápisu na přední straně soklu můžeme tvrdit, že se jedná o centrální hřbitovní kříž, který byl postaven z podnětu a na náklady zakladatele průmyslové rodiny Latzelů ze Skorošic **Josefa Latzela** (1778 - 1849) a jeho manželky **Magdalény Latzelové, roz. Gerlach** (1780 - 1864).

Latzelové původně pocházeli ze Žulové, ale k většímu nárůstu rodového jmění došlo až ve Skorošicích, kam se Latzelové (konkrétně Michael Latzel) přestěhovali. Michaelův syn Josef se zaměřil na podnikání v té době (30. letech 19. století) výnosné - na obchod s přízí a plátnem, který mimo jiné stál i za úspěchem jesenické podnikatelské rodiny Raymannů. Skupoval přízi i hotová plátna od místních přadláků a prodával je hlavně do německých zemí. Majetek se rozrostl natolik, že v průběhu 30. let 19. století mohl skupovat i další pozemky a statky v okolí. Rodové panství ve Skorošicích zdědil jeho nejstarší syn Arnošt (získal i šoltéství v Tomíkovcích), dalšímu synovi - Josefu Filipovi zakoupil statek v Bernarticích (1836) a Antonu šoltéství ve Vápenné (1839). Tito synové pak rodový majetek dále rozšiřovali; mimo obhospodařování zemědělských usedlostí a pozemků přenesli své podnikatelské aktivity i na jiné lukrativní obory: potravinářství, lomařství a vápenictví nebo dřevozpracující průmysl.⁴ Až do 2. světové války patřili Latzelové k nejbohatším rodinám Jesenicka. Seznam všech objektů a nemovitostí patřících kdysi rozvětvené rodině Latzelů není zdaleka konečný, nové stopy jsou objevovány dodnes.⁵

Otázka autorství sousoší je již komplikovanější. Jak již bylo výše zmíněno, Kalvárie je signována jménem Kutzer. Tato informace jednoznačně vede k známé umělecké dílně rodiny Kutzerů pocházející z Horního Údolí na Zlatohorsku. Otázkou ale zůstává, kdo z rozsáhlé a činnorodé rodiny Kutzerů je jejím prokazatelným autorem. Kalvárie vznikla někdy mezi lety 1847 - 1849 (o dataci bude řeč dále), jejími autory (zhotoviteli návrhu) mohli být pouze dva z Kutzerů - Bernard (1794 - 1864) a jeho nevlastní bratr Cyril (1803 - 1856); nevlastní mladší Bernardův bratr Patricius Kazimír zemřel již roku 1844, nejstaršímu Bernardovu synovi pozdějšímu sochaři a kamenickému mistrovi Severinu Františkovi bylo v době realizace teprve 21-23 let, stejně jako jeho bratr Jan Felix mohl stěží v tomto učňovském věku získat tak velkou samostatnou zakázku. Jejich podíl na realizaci podle otcova návrhu (např. hrubé opracování kamene) je ale možný, respektive víc než pravděpodobný. Z dalších sochařsky činných členů rodiny Kutzerů nepřipadá již v úvahu žádný: Bernardův mladší syn Zenobius v brzkém mládí odešel do Maletína a Bernard ml. zemřel v nízkém věku a jeho dílo není známo, nejnadanějšímu synovi Raimundovi bylo v době realizace pouhých 13 - 16 let, jeho bratr Rafael byl v kojeneckém věku.⁶

Ač se v případě skorošické Kalvárie jedná o mistrovské dílo, není v dostupné souhrnné literatuře o rodině Kutzerů uvedeno.⁷ Zmínky o této plastice a její popis je možné nalézt jen v podkladovém materiálu Drahomíra Polácha v návrhu k zapsání díla do Seznamu nemovitých kulturních památek okresu Jeseník.⁸ Zde se ovšem nenachází jednoznačné určení autorství. Polách zde s otazníkem označuje jako tvůrce díla Cyrila Kutzera. Bylo by to pochopitelné, vždyť právě Cyril Kutzer⁹, sochař z Horního Údolí a Loštic, patřil v té době k oblíbeným autorům kamenných náboženských plastik, přičemž jeho známější bratr Bernard vzhledem ke své nemoci prakticky s kamenem nepracoval. Podle zjištěných informací je ovšem tato hypotéza mylná. Více vypovídající údaj najdeme v další Poláchově práci, která shrnuje všechny archivně doložené práce dílny Kutzerů, zapsané v knize objednávek a zakázek dílny, tzv. Schmierbuchu.¹⁰ Pod položkou č. 74/1 byl nalezen záznam objednávky Josefa Latzela na hřbitovní kříž ve Skorošicích. Bohužel jednoznačný údaj o autorství sousoší zde chybí.¹¹ Osvětlit tento problém tedy mohla až komparace existující předlohy Kalvárie a dalších návrhů dílenských prací rodiny Kutzerů, uložených v souboru kreseb a bozzett dílny Kutzerů ve Vlastivědném muzeu Jesenicka v Jeseníku a nález jedinečného pramene - zápisu předběžného rozpočtu na Kalvárii dochovaného v pozůstalosti rodiny Kutzerů ve Státním okresním archivu v Jeseníku.¹² Podle tohoto archivního dokumentu se 31. května 1847 rozhodl Josef Latzel ze Skorošic pro jeden ze čtyř předložených návrhů hřbitovních křížů od sochaře **Bernarda Kutzera**.¹³ Předběžný rozpočet, sepsaný a podepsaný samotným umělcem, zněl na 1016 zlatých konvenční měny, přičemž částka byla usmlouvána na konečných 970 zlatých za sochy postav Krista, Marie, Máří Magdalény a Jana Evangelisty a kamenosochařské práce.¹⁴ Do srpna roku 1848 byla vyplacena záloha, zápis z finančního rozpočtu na Kalvárii rovněž obsahuje doplněk smlouvy o závazek dokončit práci na sousoší do jara roku 1848. Objevuje se zde rovněž zmínka o tom, že sochy budou vyrobeny z lipovského a postament z velkokunětického mramoru.¹⁵

K definitivnímu závěru, že umělecký návrh ke Kalvárii je dílem nejznámějšího z Kutzerů - Bernarda Kutzera, jsem ovšem dospěla až jeho porovnáním s dalšími grafickými předlohami z jesenického muzejního fondu. Kresebný návrh¹⁶ je signován jen příjmením Kutzer, bez křestního jména, data provedení ani jiných indicií, shodná je ale jak grafická podoba sochařova jména, tak i jeho dalších prokázaných kreseb a návrhů oltářních soch, ornamentů na soklech, apod. Kresebné předlohy sochařských děl Bernarda Kutzera se vyznačují vysokou výtvarnou kvalitou, a to i v naprostých detailech. V návrzích soch převládá barokní inspirace projevující se zejména v kontrastu postav, výrazných gestech, bohatých drapériích a půvabných, precízně propracovaných tvářích svatých,

Kresebný návrh Kalvárie (VMJ Jeseník)

zvláště Krista. U oltářů a dalších architektonických částech Kutzerových sakrálních děl pak převládají novogotické prvky, stejně je tomu tak i v případě skorošické Kalvárie.

Fakt, že se jedná o dílo Bernarda Kutzera, je podepřen i skutečností, že měl ke Skorošicím úzký citový vztah - v mládí se profesně zaučil u skorošického sochaře Kristiana Kellera a v roce 1844 vytvořil oltáře (hlavní oltář, tabernákl, vedlejší oltář a křtitelnicí) pro znovuobnovený skorošický kostel sv. Martina. Pouhé tři roky před zadáním práce na Kalvárii se tak mohli bohatí skorošičtí usedlíci Latzelové seznámit s Kutzerovým dílem.¹⁷

Sochař a řezbář Bernard Kutzer (1794 - 1864) je jednou z nejznámějších osobností Zlatohorska. Narodil se v rodině mlynáře Johanna Kutzera a Terezie, rozené Jokischové, jako jedno ze 14 dětí. Údajně už ve 12 letech musel jít Bernard do služby - do rodiny již zmíněného skorošického sochaře Kristiana Kellera. Ten rozpoznal jeho výtvarný talent a doporučil jej na stipendium vratislavského biskupa Hohenlohe. Bernardovo chatrné zdraví to však nakonec neumožnilo. Bernard svou pílí, vytrvalostí a talentem dosáhl i jako samouk vynikajících výsledků, spolu se svými nevlastními bratry Cyrilem a Patriciem založil prosperující sochařskou dílnu v Horním Údolí, ve které pokračovali i jeho synové Severin, Zenobius, Jan, Raimund a Rafael. Zajímal se zejména o italské a lidové umění, inspirací mu byly i další výtvarné styly. Bernard Kutzer pracoval hlavně na církevních zakázkách, jež realizoval v rakouském i pruském Slezsku a na severu Moravy. Jeho nejznámější a patrně nejlepší prací je výzdoba kostela sv. Michala ve Vrbně pod Pradědem s monumentální sochou archanděla Michaela nad hlavním oltářem. Dalšími realizacemi je například oltář v Karlově Studánce, oltář ve farním kostele ve Zlatých Horách, hlavní oltář ve farním kostele v Bruntále. Další jeho díla jsou ve Vratislavi, Pačkově, Domašově, Javorníku - Vsi, Kobylé, Šumperku, Malé Morávce, atd. Ze světských motivů je známá soška jezerního pastýře Gilla z Rejvízu. Dále tvořil návrhy zábradlí, křížů a náhrobků pro železářskou huť v Ludvíkově a Železně. Jeho hlavní doménou byla dřevorezba (svá díla sám polychromoval), v jeho pracích převládají novogotické a novobarokní prvky. Jen výjimečně, vzhledem ke svému chatrnému zdraví, pracoval s kamenem, v tomto směru je ojedinělou realizací sloup Nejsvětější Trojice před kostelem Božího Těla ve Staré Červené Vodě. Nejen v Jeseníku, ale i v muzejních sbírkách v Opavě a Bruntále se dochovala poměrně rozsáhlá sbírka precizně provedených kresebných studií - návrhů oltářů i jejich částí, plastik a ornamentů.¹⁸

Dostáváme se k otázce datace. Sousoší Kalvárie muselo vzniknout v letech **1847 - 1849**. Podle již citovaného archivního materiálu si objednal v květnu roku 1847 skorošický podnikatel Josef Latzel kříž na hřbitov, v roce 1848 (zcela určitě po předložení kresebného návrhu) byla zaplácena záloha v celkové částce 300 zlatých.¹⁹ Zajímavý je ten fakt, že rok 1849 datum dokončení či posvěcení Kalvárie podle nápisu na jejím podstavci - se shoduje s rokem úmrtí Josefa Latzela.²⁰ Proto zde existuje možnost, že sousoší bylo dokončeno těsně před smrtí nebo až po smrti investora a finanční závazky z této objednávky z větší části pak platila vdova Magdaléna Latzelová. Přesné datum dokončení této zakázky ovšem stanovit prozatím nelze.²¹

Podle záznamu ze zadní strany bozzetta v jesenícké muzejní sbírce byla hodnota díla celkově vyčíslena na 1970 zlatých, což byla v té době pro jednotlivce značná suma.²² Pro srovnání: Kutzer dostal za interiér skorošického kostela zapláceno celkově 2 736 zlatých, za kamenné sousoší Nejsvětější Trojice pro Starou Červenou Vodu s Janem Nepomuckým 800 zlatých a za náhrobky pro soukromé zadavatele vesměs 100-400 zlatých.²³ Podle knihy objednávek a zakázek dílny Kutzerů a záznamu z předběžného rozpočtu Latzelové zaplatili 970 zlatých za kamenosochařské práce na všechny čtyři postavy, zbývajících 1000 zlatých byla patrně cena za schodiště, podstavec a kříž, resp. za materiál a kamenosochařské práce.²⁴

Otázkou nadále zůstává, zda Bernard Kutzer jako autor návrhu, sousoší i sám realizoval. Protože

víme, že podle dostupných informací Bernard s kamenem vzhledem k nemoci prakticky nepracoval, je více než pravděpodobné, že samotné zpracování této náročné a rozsáhlé zakázky přenechal svým spolupracovníkům - nevlastnímu bratru Cyrilovi, svým synům nebo uměleckým kolegům ze své dílny Josefu Kriestenovi, Antonu Weesemu nebo Františku Portschemu. Proto je nutné hovořit v souvislosti se skorošickou Kalvárií jako o dílenské práci. Kde došlo k opracování kamene, ani detaily sochařských prací prozatím nejsou známe.

Závěrem je nutné říci, že předložené úvahy (zejména u otázky autorství) vycházejí hlavně z nepřímých indicií. Pravděpodobnost, že se najde takový archivní záznam, díky němuž bude zejména autorství stoprocentně potvrzeno, je ale velmi malá. Tak či onak, skorošická Kalvárie je opravdu výjimečná: jedná se o jednu z mála dochovaných volných exteriérových plastik Kutzerovy dílny na území jesenického regionu, dodnes v takřka bezvadném stavu. Je to ojedinelá impozantní práce z materiálu, který hlavně u Bernarda Kutzera nepatřil k obvyklým. Rovněž je nutné konstatovat, že skorošické sousoší dílo tak vysoké hodnoty, navíc od známého a oblíbeného Bernarda Kutzera, si mohla v té době dovolit jen opravdu bohatá rodina. Fakt, že k těmto nemnoha soukromým „majitelům“ Kutzerova díla Latzelové patřili, je dalším důkazem o rozmachu jejich podnikání a růstu rodového bohatství již ve 40. letech 19. století.

Detail Kalvárie ve Skorošicích (1933, VMJ Jeseník)

POZNÁMKY

1. Starý hřbitov ve Skorošicích má parcelní číslo 14, k.ú. Dolní Skorošice, jedná se o parcelu patřící Římskokatolické farnosti Skorošice.
2. Umísťování křížů (dřevěných či kamenných) v centrální části hřbitovů je jedním z projevů křesťanských tradic. Byly stavěny tak, aby upoutaly pozornost příchozího, tedy naproti vstupu na hřbitov a zároveň jeho středu. Jejich význam je hlavně symbolický, byly často zástupným prvkem za kapli a podobně i tak sloužily - jako místo k modlitbám a pokání, ukřižovaný Kristus pak jako symbol vzkříšení a naděje na věčný život. Jejich zadavateli byli zpravidla nejzámožnější a nejváženější obyvatelé obce, v 19. století zejména příslušníci střední třídy, jimž podnikání umožnilo zbohatnout. Stavba kříže pak byla známkou nejen určité moci a postavení, ale i vděčnosti za prosperující podnik. Tito donátoři zpravidla nechali vytvořit a umístit kříž na své náklady a spolu s finančním obnosem na jeho údržbu věnovali církvi. Tento akt byl upraven tzv. reversem - závazkem, že bude

donátorem křížů řádně spravován, resp. bude jím založen finanční vydržovací fond na údržbu kříže i po jeho smrti. Bez této praxe nebyla stavba diecézí povolena či již hotová posvěcena. Nákladné kamenné kříže většinou nahrazovaly starší dřevěné a lze předpokládat, že stejně tomu bylo i v případě skorošické Kalvárie. Viz např.: BALÍK, S.: Postaveno ku cti a chvále Boží. Bludovské kapličky, sochy, kříže a Boží muka. Severní Morava, sv. 84, Šumperk 2002, s. 9-25; Za odbornou pomoc a připomínky děkuji Mgr. Drahomíru Poláchovi z Městského úřadu v Šumperku a Bc. Kamile Davidové z Národního památkového ústavu v Olomouci.

3. „Dokonáno jest. Socha tato v lásce spasitele postavena na příkaz a na náklady Josefa Latzela a jeho ženy Magdalény roku 1849.“ Za překlad latinského textu do češtiny děkuji PhDr. Arturu Sommerovi z Ústavu cizích jazyků Slezské univerzity v Opavě.

4. NEUBAUEROVÁ, M.: Podnikatelská rodina Latzelů. In: Sborník referátů z II. a III. svatováclavského česko-polsko-německého setkání v Jeseníku z 29. září 2003. Jeseník 2003, s. 46-50.

5. Dodnes je dochován (ale ve zchátralém stavu) statek v Tomíkovcích, nově opravený dům ve Vápenné a v Javorníku, místními zemědělskými družstvy jsou využívány statky v Bernarticích a Staré Červené Vodě. Usedlost ve Skorošicích se prozatím nepodařilo nalézt. Dalšími pozůstatky po této rodině jsou hroby, případně hrobky (hřbitov v Bernarticích a Javorníku a poutní kaple u Vidnavy).

6. Informace o jednotlivých členech rodiny Kutzerů viz poznámka č. 7.

7. SCHENKOVÁ, M.: Slezská sochařská rodina Kutzerů. Katalog, Slezské zemské muzeum, Opava 2002, 21 s; KRAVAR, Z.: Rod Kutzerů v Dolním a Horním Údolí. ČSZM, série B, 47, 1998, s. 164-181; LUDWIG, G.: Bernhard Kutzer, ein begnadeter Bildhauer aus dem Altvatergebirge. Altvater, roč. 112, 1994, č. 3, s. 130-132; PESCHEL, F.: Bernhard Kutzer. Der Altvaterbote, 4, 1951, č. 1, s. 26-29; NEUGEBAUER, E.: Bernhard Kutzer, der grosse Bildschnitzer aus Obergrund. In: Altvater, Festschrift zur 50-Jahrfeier des Sudetengebirgsvereines. Freiwalddau 1934, s. 301-304; KETTNER, A.: Bernhard Kutzer. Ehrenhalle des politischen Bezirkes Freiwalddau. Freiwalddau 1904, s. 71-75; KETTNER, A.: Bernhard Kutzer. Altvater, 22, 1904, č. 4, s. 40-42; RICHTER, E.: Der Bildhauer Bernhard Kutzer. Notizen-Blatt, 1885, č. 4, s. 27; PETER, K.: Der Bildhauer Bernhard Kutzer. Notizen-Blatt, 1885, č. 2, s. 9; GANS, J.: Die Bildhauer Brüder Kutzer. Notizen-Blatt, 1885, č. 4, s. 26-27; D'ELVERT, Ch.: Der Bildhauer Bernhard Kutzer. Notizen-Blatt, 1884, č. 11, s. 82; Der Bildhauer Cyril Kutzer. Notizen-Blatt, 1884, č. 12, s. 95-96; WENZELIDES, O.: Die schlesische Holzschnitzerfamilie Kutzer. Der Altvaterbote, 2, 1949, č. 6, s. 19-22; Kutzerové. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy, sešit 9. Ostrava 1997, s. 67-69.

8. Seznam nemovitých kulturních památek okresu Jeseník. Olomouc 2001, s. 164.

9. Znamé jsou jeho Kalvárie v Bílé Lhotě, Řimicích, Bohuňovicích (Olomoucko). Viz SCHENKOVÁ, M.: Slezská rodina..., s. 5.

10. POLÁCH, D.: Soupis mladších prací sochaře Bernarda Kutzera a jeho dílny. In: Výroční zpráva Památkového ústavu v Olomouci. Olomouc 1993, s. 91-102.

11. Položka se skorošickým záznamem je součástí soupisu prací a objednávek, kterou zapsal až Bernardův nejstarší syn Severin po roce 1864. Podle Polácha se ale musí jednat o zpětně zapsané pohledávky a objednávky z období Bernardovy činnosti, zejména ze 30. a 40. let 19. století. Citovaný překlad zápisu: „30.5.1847 objednal pan Latzel kříž na hřbitov, zaplácena záloha 100 zl., dvě splátky po 100 zl. v dubnu a srpnu 1848.“ Viz POLÁCH, D.: Soupis mladších prací..., s. 96.

12. SOKA Jeseník, nezpracovaný fond pozůstalosti rodiny Kutzerů.

13. Citace zápisu: „Am 30 ten Mai 1847 ist die Zeichnung Nro. 2 gewählt worden für den Betrag von 970 f. CM Sr. Wohlgeboren Herrn Latzel haben 100 f. CM Vorschuss denen gegeben bis zum Frühjahr des Jahres 1848 zu verfertigen.“

14. Díky této informaci víme, že Bernard Kutzer, ať už jako sochař či jako majitel dílny, předkládal svým zákazníkům soubor či knihu grafických předloh dílenských prací. Ta je s největší pravděpodobností ztracená, v pozůstalosti rodiny Kutzerů se nevyskytuje.

15. Tuto informaci potvrzuje i geolog RNDr. Jan Hauk, CSc. z Vlastivědného muzea Jesenicka. Podle jeho zjištění jsou schody, postament a římsy vyrobeny z drobnozrnného mramoru z Velkých Kunětic, sochy pak z drobně až středně zrnitého mramoru z lomu Pod Pomezím v Dolní Lipové. Celá Kalvárie je složena z mnoha částí,

kteře byly zhotoveny v dílně a poskládány až na místě. Na sochách i postamentu jsou patrné stopy pemrkování a jemného sekání.

16. Př. č. 149/69,51 a inv.č. H 5745.

17. Bernarda Kutzera jako autora Kalvárie označila i PhDr. Milena Filipová v muzejní katalogizační kartě ke grafickému návrhu, který se nachází ve složce předloh prokázaných Bernardových děl.

18. Viz poznámka č. 5; [Http://www.zlatehory.cz/hist_osobnosti.asp](http://www.zlatehory.cz/hist_osobnosti.asp).

19. Viz zápis č. 74/1v knize objednávek a pohledávek dílny (tzv. Schmierbuchu); Citace celého zápisu č. 74/1: „Anmerkungen von Steimetzarbeiten. Sr. Wohlgeborene Herr v. Latzel haben von 30 ten Mai 1847 die worgelegte Zeichnung Nro. 2 nähmlich ein Marmores Friedhof-Kreuz auf dem Friedhof bei der Pfarrkirche in Gurschdorf gewählt und Anzufertigen Bewilliget, für den gesamt Betrag von 970 f. CM mit den Bemerken, dass Gehalt in selben die nöthigen Fuhrem zur Abholung der ganzen Arbeit, dann das nöthigen Eisenwerk zur Befestigung, dann Kost u. Quartier und das nöthige Gericht zur Aufstellung Unentgeltlich leisten muss, jedoch müssen wir diese Arbeit bis Frühjahr 1848 herstellen, die Staffel zum benannten Kreuz nebst den Würfeln des Pestenanstels müssen von Groskunzendorfer, die Figuren von Lindewiesener Marmor angefertigt werden, die Archidektur mit Kreuz rein geschliffen und Pollirt die Zinnerthen in die Pollitur Matt Glanz gehauen worden. An Vorschuss hat Herr Latzel geben obigen Dato 100 f. CM, im Aprill 1848 100 f., im 1. ten August 1848 100 f.“ Viz SOKA Jeseník, nezpracovaný fond pozůstalosti rodiny Kutzerů.

20. Josef Latzel zemřel 2. listopadu 1849. Viz LATZEL, A.: Der Oberhof Barzdorf. Der Altvaterbote, 11, 1958, č. 1, s. 290.

21. Termín dokončení, případně posvěcení kříže a podmínky jeho údržby měly být podle církevních zvyklostí zaznamenány v reversu, zapsaném a uloženém na faře ve Skorošicích. Bohužel fond farního úřadu ve Skorošicích, dnes uložený ve Státním okresním archivu v Jeseníku, revers ani případnou zmínku o fundaci v knize nadací neobsahuje.

21. Citace nápisu: „Die Preiss a 1970 f. CM, draufgegeben 1000 f. CM. Josef Latzel (podpis)“

22. Viz POLÁCH, D.: Soupis mladších prací..., s. 92-101; Měsíční plat tesaře či zedníka byl 13-15 zlatých, kráva stála 30-50 zlatých, půl litru piva 4 krejcarů (1 zlatý = 60 krejcarů).

23. Z dostupných archiválií týkajících se skorošické Kalvárie není celková finanční stránka zcela jasná. Podle Schmierbuchu se obě strany domhivily na 970 zlatých za sochy, o této částce hovoří i předběžný finanční rozpočet podepsaný Bernardem Kutzerem. Na zadní straně grafického návrhu Kalvárie z muzejní sbírky je zaznamenána částka 1970 zlatých, přičemž význam použitého německého slova die Draufgabe („draufgegeben 1000 f.“) může znamenat jak zálohu, tak i navýšení (návdavek); částka 1970 zlatých je zmíněna i v souvislosti s chystanou realizací podobné Kalvárie na hřbitově v Andělské Hoře, a to v jejím předběžném finančním rozpočtu nalezeného ve fondu rodiny Kutzerů v SOKA v Jeseníku.

Zusammenfassung

Der Kalvarienberg in Skorošice ein unbekanntes Werk von Bernard Kutzer

Auf dem alten Friedhof in Dolní Skorošice (ehemals Nieder Gurschdorf) befindet sich eine imposante fünf Meter hohe, marmorne Statuengruppe des gekreuzigten Christus mit drei Figuren - der Kalvarienberg in Skorošice (Gurschdorfer Kalvarienberg). Es handelt sich um ein zentrales Friedhofskreuz, das auf Veranlassung und auf Kosten des Begründers der Industriellenfamilie der Latzels, des Josef Latzel (1778 - 1849) und seiner Ehefrau Magdalena Latzel, geb. Gerlach (1780 - 1864) errichtet wurde. Die Latzels stammten ursprünglich aus Friedberg (heute Žulová), aber das große Anwachsen des Familienvermögens erfolgte in Gurschdorf. Josef Latzel orientierte sich auf den Handel mit Garn und Leinen. Der Besitz wuchs derart an, dass er im Verlauf der 30er Jahre des 19. Jahrhunderts weitere Grundstücke und Güter vor allem für seine Söhne kaufen konnte. Bis zum 2. Weltkrieg gehörten die Latzels zu den reichsten Familien der Freiwaldauer (heute Jeseniker) Region. Im Mai 1847 entschied sich Josef Latzel für eins von vier vorgeschlagenen Friedhofskreuzen vom bekannten Bildhauer aus Ober Grund (heute Horní Údolí) Bernard Kutzer (1794 - 1864). Der Gesamtbetrag für die Statuen des Christus, der Maria, der Maria Magdalena und des Johann Evangelist, gleichermaßen für den Sockel und die Arbeit des Steinbildhauers, bezifferte sich auf 1970 Gulden. Die Statuen wurden aus Lindewiesener (heute Lipová-lázně) und der Sockel aus Groß Kunzendorfer (heute Velké Kunětice) Marmor herausgearbeitet. Es bleibt die Frage, ob Bernard Kutzer als Autor des Entwurfs die Statuengruppe auch selber ausführte. Es ist mehr als wahrscheinlich, dass er die eigentliche Bearbeitung dieses anspruchsvollen und ausgedehnten Auftrags seinen Mitarbeitern überließ z. B. seinem Stiefbruder Kyrill, seinen Söhnen Severin Franz, Johann Felix oder Raimund oder aber Künstlerkollegen aus seiner Werkstatt. Der Kalvarienberg ist bis heute in einem fast tadellosen Zustand, wobei es sich um eine der wenigen erhalten gebliebenen freien exterieuren Plastiken der Kutzer'schen Werkstatt im Gebiet der Jeseniker Region handelt.

Drobnosti

Tajemství Priessnitzovy Rodinné knihy o vodě

K Rodinné knize o vodě toho v priessnitzovské literatuře mnoho nenajdeme. Jejím znovuobjevitelem je Dr. med. J. Rohde z kliniky Helios v Berlíně. V r. 1999 pronesl při příležitosti oslav 200. výročí narození V. Priessnitze na konferenci o klasické přírodní léčbě v Überlingenu (u Bodamského jezera) zásadní referát, který tento pramen studia priessnitzových metod podrobně rozebral a zhodnotil jednotlivé postupy v souvislosti se současnou medicínou, jejími znalostmi a metodami. Dr. Rohde přiznává, že se mu rukopis dostal do rukou teprve v době přípravy přednášky. Do té doby byl tento manuskript téměř zapomenut, přestože představuje primární pramen k poznání přínosu zakladatele moderní vodoléčby, nebo přesněji přírodní léčby.

Rodinnou knihu o vodě diktoval Vincenz Priessnitz v r. 1847 své nejmilejší dceři Sofii, provdané Ujházy. Je tedy jediným Priessnitzovým písemným odkazem ve formě knihy, byť pouze rukopisné. To patrně souvisí se skutečností, jak vysvětluje sama Sofie v dodatku z r. 1880, že kniha nebyla určena širší veřejnosti: „*Tuto knihu mi diktoval můj zesnulý otec v onom čase (v r. 1847), kdy jsem opouštěla otcovský dům jako mladá paní a následovala svého manžela do Uher; je psána jen pro rodinu a pro ty, kdo se vyznají v gräfenberské kúře. Chtít se podle ní léčit ve všech případech by nešlo pro krátkost popisu a otec poněvůle volil jen heslovité popisy, poněvadž mě měl za zběhlou ve vodoléčbě.*“¹ V r. 1880 dal Johann Ripper pořídit několik kopií knihy a sám je verifikoval svým podpisem, popřípadě razítkem.

Na začátku obsahuje rukopis třináct všeobecných pravidel zdravého způsobu života, dále pak následují vlastní léčebné postupy rozdělené podle druhu choroby. Počet indikací je velký, nejen těch, které se týkají chronických onemocnění, nýbrž i těžkých akutních

stavů. V knize najdeme širokou paletu terapeutických postupů, které již upadly v zapomenutí. Obsahuje na padesát různých, z velké části samotným Priessnitzem vynalezených vodoléčebných procedur, dále pak zásady dietní stravy pro různé typy nemocí, vzdušné a sluneční lázně, otužování, léčbu prací či pohybem na zdravém vzduchu i řízenou životosprávu. Kniha jako celek je cenným dokladem o celistvosti Priessnitzova přístupu k pacientovi. Můžeme tedy hovořit o jeho přírodní léčbě, nikoliv jen o vodoléčbě. V neposlední řadě je tento pramen důkazem - bohužel velmi pozdě nalezeným - o Priessnitzově autorství mnoha procedur připisovaných jeho následovníkům. Za všechny můžeme jmenovat např. „procházku v rose“, která je připisována faráři Kneippovi - tzv. „kneippování“.

To, že archivní fond Rodinný archiv Priessnitz-Ripper je naším „rodinným stříbrem“, víme dávno, ale skutečnost, že obsahuje opravdový klenot, jsme zjistili až po prostudování výše uvedeného referátu Dr. Rohdeho. Nacházejí se v něm totiž i tři útlé svažky rukopisů, o nichž by nikdo neřekl, že jde o neocenitelný poklad.

První z nich - černý sešit - nese na titulní straně nadpis **Original Priessnitzches Familien - Wasserbuch 1847** psaný prokazatelně rukou Johanna Rippera, zetě V. Priessnitze. Vlastní text tohoto originálu je psán zcela jiným rukopisem a je zakončen podpisem Sofie Ujházy, rozené Priessnitz. Na základě srovnání s dopisy psanými Sofií lze jednoznačně potvrdit, že jde o její rukopis. Máme tedy v rukou skutečný originál Priessnitzovy rodinné knihy o vodě. Za podpisem následují tzv. „zlatá slova“, tedy rady V. Priessnitze jeho drahé Sofii. Tento dodatek je ale datován do léta 1880. Zní v překladu takto: „*Nyní ti přeji ve všem konání požehnání Boží. Buď doma*

mírumilovná a zcela taková, jako tvoje dobrá matka. Mysli při každém začátku na konec a neoddaluj žádnou dobrou věc; konej hned a buď přátelská a laskavá ke každému člověku, byť by byl sebeprošší. Buď opatrná v řeči, nikomu neubližuj a nikoho neurážej. Snaž se urovnat každý spor dobrotou a laskavostí. Hledej své štěstí v rodinném životě a buď stále spokojená. Nezapomeň nikdy děkovat Bohu za vše, co ti dává; vzpomínej často na své rodiče a sourozence. Tvůj milující otec V. Priessnitz.“²

Druhý sešit o 98 číslovaných stranách je podstatně menší a nese ve štítku na deskách nadpis Wasserbuch. Obsah je totožný s předešlým svazkem, jen číslování stránek odpovídá menšímu formátu. Evidentně jde o krasopisný opis prvního sešitu. Datace chybí, ale z toho, co již víme, může jít o jednu z kopií pořízených v r. 1880 Johannem Ripperem. Vzhledem k tomu, že je součástí daru pana Norberta Pompeho z Vídně, který je potomkem Antonie Skumovitsch, roz. Priessnitz (dcera V.P., 1837-1912), druhou alternativou je, že opis pochází z pera některého příslušníka této větve Priessnitzova potomstva předávaný z pokolení na pokolení.³ Podle rukopisu by mohlo jít o samotnou Antonii Skumovitsch.

Největší záhadou je třetí rukopis bez jakéhokoliv titulu. Za jeho dochování vděčíme opět Johannu Ripperovi, jehož razítko a podpis najdeme na druhém listu knihy. Písmo svědčí o tom, že jde o rychle psané poznámky - rukopis je navíc špatně čitelný. Obsah je uspořádán jinak než u rukopisů předchozích. Porovnáním písma s nejrůznějšími písemnostmi ve fondu u nás uloženého lze dovodit, že pravděpodobným autorem těchto poznámek je buď jakýsi záhadný August Habich, kterého nám dokládají pouze náčrty smluv z r. 1851 a který zde tedy mohl pracovat jako písař či sekretář, nebo doložený lázeňský Josef Habicht, který zde byl zaměstnán v letech 1849-1866.⁴ Písmo tohoto rukopisu odpovídá spíše Josefu Habichtovi. Můžeme se tedy pouze dohadovat, kdy a jak tento sešit poznámek vznikl. Na jednom listu asi ve třetině textu jsou dva letopočty: 1839 a 1847, pokud jde o dataci, mluví zase spíše pro záhadného Augusta Habicha. Zda jde o dataci ale není vůbec jasné. Z výše uvedeného lze pouze vyvodit alternativu, že mohlo jít buď o prvopočátek Rodinné knihy o vodě nebo o kopii původní ještě neutříděné verze, vytvořenou pro potřeby lázeňských na Gräfenberku.

Nyní již můžeme vyslovit jen přání, aby se objevené rukopisy staly předmětem zájmu lékařů zaměřených

Fotografie V. Priessnitze na medailonku z majetku jeho dcery Antonie Skumovitsch (SOKA Jeseník)

na přírodní způsob léčby a aby posloužily k využití toho dobrého, co může dnešní medicína z původních Priessnitzových metod a zásad převzít a použít. Dr. Rohde je toho názoru, že Vincenz Priessnitz má dnešnímu člověku, toužícímu po zklidnění, po zdraví bez medikamentů a po návratu k přírodě vůbec, stále co říci. Pro Priessnitzovy léčebné lázně a. s. je to dle našeho názoru jediná možná cesta, jak se odlišit od ostatních lázní - nabídnout priessnitzovské léčebné postupy v moderní podobě.

Bohumila Tinzová

POZNÁMKY

1. In: HENTSCHEL, H. D.: Von der Kaltwasserbehandlung zum Naturheilverfahren. Physikalische Therapie in Theorie und Praxis. Sonderdruck 1997/10-11, s. 9, obrázek č. 16. V překladu dr. M. Kočky.
2. „Zlatá slova“ získala svůj název v publikaci - NEUENS, N.: Fortschritte Priessnitzens, Kneipp's Rückschritte im Aufbau und Ausbau der Naturheilmethode. Diekirch (Luxemburg), 1903, s. 163. V překladu B. Tinzové.
3. SOkA v Jeseníku obdržel tuto kopii (spolu s mnoha rodinnými fotografiemi a podrobně zpracovaným rodokmenem všech větví potomků V. Priessnitze prakticky až do současnosti) od pana Norberta Pompeho v r. 1999 při jeho návštěvě v průběhu oslav 200. výročí narození V. Priessnitze.
4. SOkA v Jeseníku. Fond Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, kart. č. 12, sign. 21 a 34. Zde jsou uloženy podklady různých smluv z r. 1851, jejichž pořizovatelem byl Aug. Habich, a účty za léčení vystavené lázeňským Josefem Habichem.

Sliezčan František de la Rose (1738 - 1805)

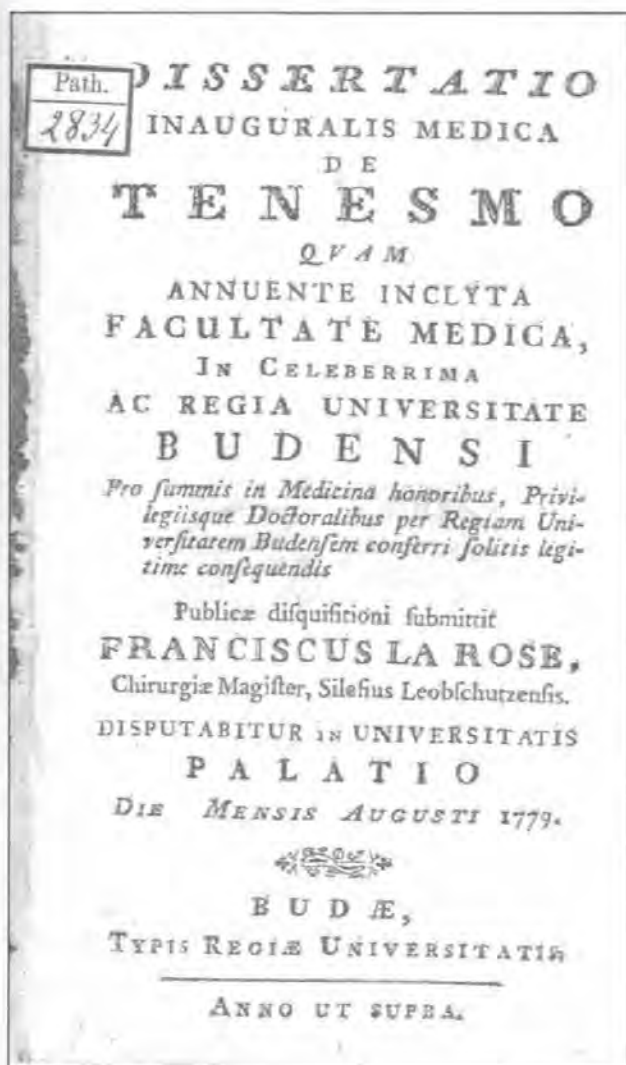
Základné dielo o histórii prvej lekárskej fakulty Uhorska - založenej roku 1770 v meste Nagyszombat (dnes: Trnava, Slovensko), roku 1777 presťahovanej do Budína a 1782 do Pešti - uvádza aj menný zoznam absolventov fakulty. Podľa tohto prameňa v školskom roku 1778/79 svoje štúdiá ukončili len dvaja: Samuel Benkő zo Sedmohradska (dnes časť Rumunska) a František La Rose (alias Marie La Rosa), Leobschütz, Sliezske. Nie je nám známy dôvod, prečo a ako sa dostal rodák zo sliezskeho mesta Leobschütz (dnes Glubczyce, Poľsko) do Budína - Leobschütz totiž už od roku 1742 nebol súčasťou Habsburskej monarchie, ale bol pripojený k Prusku. Bolo to obdobie, keď medik k obdržaniu lekárskeho diplomu musel vypracovať a dať vytlačiť po latinsky písanú dizertáciu. Jeden exemplár dizertačnej práce nášho Sliezčana sa zachoval v zbierkach Országos Széchényi Könyvtár (Krajinská knižnica Széchényiho) v Budapešti so signatúrou X.Path.2834. Ide o 30 stranovú prácu slovníkového formátu a má názov: *Dissertatio inauguralis medica de tenesmo*, čiže Lekárska inauguralna (nástupná) rozprava o bolestivom nutkaní na stolicu.

La Rose rozoznáva 4 druhy tohoto nepríjemného príznaku. Tzv. nepravý tenezmus je bez bolesti, pravý je bolestivý a má idiopatickú formu, keď príčina je priamo v konečníku a sympatickú - pri tejto forme príčina tenezmu je mimo čreva, napr. v močovom mechúri alebo maternici. La Rose uvádza aj liečbu,

ktorá môže byť medikamentózna alebo chirurgická. Veľmi pozoruhodný je v závere práci sa nachádzajúci Syllabus auctorum (prehľad prameňov), kde uvádza 58 au-torov od grécko-ímskeho obdobia medicíny - Hippokrates, Celsus, Galenus - až po lekárske osobnosti 18. storočia: Albrecht, Sydenhamus, Morgagni.

Hlavným poslaním lekárskej fakulty v Uhorsku bola výchova „kádrov“ pre realizáciu zdravotníckych reforiem panovníčky Márie Terézie, ktorá už roku 1752 nariadila, aby každá stolica (župa, komitát) mala svojho „fyzikusa“, čiže hlavného lekára. Takto sa dostal La Rose pravdepodobne roku 1781 do Hontianskej stolice a zostal jej hlavným lekárom až do svojej smrti, teda takmer štvrtstoročie. Jeho bezprostrední predchodcovia v úrade „fyzikátu“ Hontianskej stolice postavili si latku vysoko. Maximilián Stoll (1742-1787), ktorý bol hlavným lekárom v Honte v rokoch 1772-1774, stal sa univerzitným profesorom vo Viedni a jeho nástupca, fyzikus župy v rokoch 1775-1780, Karol Ferdinand Stipsics (1754-1820) po odchodu z Hontianskej stolice, dosiahol podobný úspech na lekárskej fakulte v Pešti.

Hontianska stolica sa rozprestierala z troch štvrtín na území dnešného Slovenska - zbytok na území Maďarska - severne od rieky Ipel'. Bola jedinečnou medzi uhorskými stolicami v tom, že až do roku 1802 zostávala vlastne z dvoch, geograficky nesúvisiacich celkov. Väčší celok tvorili 3 slúžnovské okresy: bátovský, banskoštiavnický, bzovický. Menší celok, okolie

Titulní list disertace La Roseho z r. 1779

Rimavskej Soboty, oddelený od väčšieho celku Novohradskou stolicou, tvoril tzv. malohontský dištrikt alebo Malohont. Stačí pohľad na mapku a hneď si uvedomíme, že jednotná správa - včítane zdravotníctva - týchto dvoch geograficky oddelených regiónov bola príčinou ustavičného napätia. Hoci si Malohont časom vydobyl istú samosprávu - napr. roku 1775 si zriadil funkciu úradného lekára (na čele zdravotníctva v ostatných okresoch stáli len ránhojičovia chirurgovia) - snaha malohontských zemanov o osamostatnenie zostala živá aj pri nástupe La Roseho do funkcie. Táto snaha bola korunovaná úspechom roku 1786, keď cisár Jozef II. v rámci reorganizácie Uhorska pripojil Malohont ku Gemerskej stolici. Po smrti cisára však boli nastolené pôvodné pomery a teda Malohont sa stal znovu 4. okresom Hontu. Separatizmus malohontského zemanstva nakoniec predsa zvíťazil a roku 1802 Malohont bol definitívne pripojený ku

Gemerskej stolici. La Rose bol teda posledným fyzikusom tzv. Veľkohontu, čiže Hontianskej stolice a Malohontu. Býval v centre stolice, v mestečku Šahy dnes hraničný prechod na slovensko-maďarskej hranici - kde od roku 1772 fungovala i lekárňa.

Žiaľ, archív Hontianskej stolice v Šahách počas druhej svetovej vojny bol takmer kompletne zničený a z jeho fragmentov, zachovaných v Štátnom oblastiarchíve v Banskej Bystrici, len ťažko sa dá dokumentovať činnosť „fyzikusa“, dr. La Roseho. Pritom bolo to obdobie mimoriadne náročné aj pre lekárov v úradných funkciách: obdobie jozefinských reforiem. Jozef II. už roku 1780 nariadil, že každý „fyzikus“ má vypracovať každoročne písomné hlásenie o zdravotných pomeroch svojej stolice. V hlásení bolo potrebné uviesť zoznam lekárov, ránhojičov, pôrodných babíc, pôsobiacich na území príslušnej stolice, včítane informácií o ich kvalifikácii, údaje meteorologické a o ich vplyv na priebeh chorôb, údaje o výskyte epidemických chorôb ľudských i zvieracích atď. Vzhľadom na germanizačné snahy cisára, aj tieto hlásenia boli miesto dovtedy bežne používanej latinčiny, písané v nemčine - čo La Roseovi, vzhľadom na jeho pôvod, nerobil žiadne ťažkosti. K tomu však, aby údaje hlásenia boli pravdivé a čerstvé, fyzikus mal precestovať svoj „rajón“ aspoň raz mesačne. Dopravný prostriedok - záprah - k tomu poskytli príslušné navštevované obce a „fyzikus“ túto ich službu potvrdil „quitenciou“ (potvrdenkou). Kópiu potvrdenia, vystaveného v „Sagh“ /Šahách/ 30. januára 1789 „Cottus Physicus“-om (komitátnym lekárom) vidieť v prílohe. Z podpisu je vidieť, že používal meno „de La Rose“.

Žiaľ, aj hlásenia La Roseho boli počas vojny zničené. Kópie z nich sa však nachádzajú v Magyar Országos Levéltár (Maďarský krajinský archív) v Budapešti, ako o tom svedčí fotokópia La Roseho hlásenia z roku 1788 v knihe o histórii uhorského bábictva v 18. storočí. Povinnosťou fyzikusa bol totiž aj odborný dohľad nad činnosťou okresných babíc, resp. aj ich školenie.

Nezachovali sa dokumenty ani o tom, akú konkrétnu úlohu mal dr. La Rose v procese tzv. „hontianskych ľudožrútov“ (kanibalov) v procese, ktorý vyvolal živý záujem v celej Habsburskej ríši. Roku 1782 v Hontianskej stolici bolo obvinených z ľudožrúťstva viac ako sto Cigánov a napriek tomu, že žiadne objektívne dôkazy pre kanibalizmus sa nenašli, mnohí z nich boli odsúdení na smrť. Popravky sa aj začali,

*Perceptionis practibilis, Risa quieto sigl
 dagh 30 Janaj 1789
 J. de La Rose
 F. Pöthner Physicus*

Podpis na kvitanci
 z 30. 1. 1789

a o nich sa objavila správa i na stránkach Wiener Zeitung 31.8.1782. Z tejto správy sa dozvedel i cisár Jozef II. o krutých rozsudkoch a rozhorčene dal okamžite stop ďalším popravám. La Rose, ako „fyzikus“ stolice bol najvyšším odborníkom aj pre „súdnolekárske“ otázky a preto právom predpokladáme jeho účasť napr. pri zisťovaní ev. gravidity obvinených žien, alebo pri posúdení telesnej zdatnosti k „vydržaniu“ trestu 25-50 alebo aj 100 palíc.

Najväčším pokrokom medicíny počas pôsobenia La Roseho, bolo zavedenie vakcinácie proti pravým kiahňam (Jenner, 1796). Hontianska stolica patrila medzi prvé v Uhorsku v zavedení očkovania - pravdepodobne na návrh La Roseho už roku 1802 absolvovali kurz vakcinácie na lekárskej fakulte v Pešti dr. János Kis - „druhý lekár“ stolice a okresný ránhojič Ignác Rédlí. Funkcia vyššie spomínaného „druhého lekára“ bola zriadená roku 1799 a bol odôvodnený tým, že La Rose vzhľadom na svoj vek a chorľavý stav už nie je schopný sám absolvovať úradné cesty do vzdialenejších dedín stolice. Žiaľ, financovanie zdravotníctva už vtedy bolo problematické a preto stolica

šalamúnsky rozhodla tak, že z ročného platu fyzikusa, zo 600 forintov odobrala 250 na výplatu druhého lekára. Darmo protestoval La Rose, že zostávajúce 350 forintov nestačia na jeho živobytie - stolica zostala neobľomná.

František de la Rose zomrel pravdepodobne začiatkom roka 1805 v Šahách vo veku 67 rokov. Svoj ťažký úrad vykonával takmer 25 rokov statočne, na všeobecné uspokojenie - ako sa to konštatuje v kongregačnom protokole Hontianskej stolice roku 1805. Pravdepodobne zostal starým mládencom a preto jeho pamiatka rýchlo upadla do zabudnutia. 200. výročie jeho úmrtia je vhodnou príležitosťou k pripomenutiu jeho zásluh: statočne vykonával svoju funkciu a ďaleko od svojej rodnej zeme širil slávu Sliezska. Dnes, keď sme svedkami renesancie „pocitu slezanství“ a „slezského fenoménu“, je namieste, aby pamiatka „fyzikusa“ uhorskej stolice, rodáka zo starobylého sliezskeho mesta Leobschütz, bola oživená nielen v Šahách a jeho okolí, ale aj na Sliezsku.

László Kiss

LITERATURA

- BOKESOVÁ-UHEROVÁ, M.: Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu. Bratislava 1973. str. 148.
 DOKOUPIL, L. - MYŠKA, M.: Sliezsko. In: Encyklopedie Slezka, Díl I. Moravská expedice 2002. str. 33.
 DÖRNYEI, S.: Régi magyar orvosdoktori értekezések 1772-1849, II. kötet, Budapest 2001. str. 7.
 HÖGYES, E.: Millenniumi Emlékkönyv... Budapest 1896. str. 225.
 KISS, L.: Priekopník klinického vyučovania M. Stoll a jeho vzťah k Slovensku. Praktický lekár, Praha 1987, 67, č. 10, str. 395-396.
 KISS, L.: Medik v Trnave, profesor v Pešti: K.F. Stipsics (1754-1820). Slovenský lekár, Bratislava 2004 (v tlači).
 KISS, L.: Jenner Hont megyei követői. Honti Lapok (Šahy) 1996, máj, str. 7.
 KRÁSZ, L.: A bába történeti szerepváltozása a 18. századi Magyarországon. Budapest 2003. str. 172.
 MYŠKA, M.: Hlubčice. In: Encyklopedie Slezka, e.d., str. 99.
 PUSKÁS, P. - VÉGH, J.: Előítélet és vérpad. (Az „emberevő” cigányok pere). Vác 1998. str. 83.
 ŽUDEL, J.: Stolice na Slovensku. Bratislava 1984. s. 57.

Zapomenutý archivář Josef Dvořák

V Státním okresním archivu v Jeseníku je uložen osobní fond Josefa Dvořáka, vyčleněný r. 2002 při pořádání z osobního fondu PhDr. Rudolfa Zuberu, kam se evidentně dostal v souvislosti se Zuberovým pořádáním a inventarizací archiválií města Jeseníku v roce 1970. Obsah fondu je dosti podstatný pro formování muzejní, archivní a vlastivědné práce v Jeseníku po roce 1945. Poslední shrnující článek na toto téma totiž osobu Josefa Dvořáka vůbec nezná.¹

Josef Dvořák se narodil 15. ledna 1883 v Klenovicích (okres Prostějov) manželům Josefu Dvořákovi a Adolfii, roz. Říhové. Vystudoval gymnázium v Kroměříži a Litomyšli, následně pak teologii v Hradci Králové a Litoměřicích. Působil v kněžské službě v Čechách a za I. světové války jako polní kurát, hlavně na italském bojišti. Po válce r. 1919 nastoupil jako úředník do poštovního šekového úřadu - Poštovní spořitelny v Praze. V r. 1926 byl na vlastní žádost ze zdravotních důvodů penzionován. Poté se vrátil z Prahy do rodných Klenovic. Zde se oženil s Bohumírou Kolářovou z Ústí nad Orlicí (nar. 8.11.1900), s níž měl

dceru Josefu (nar. 3.2.1940 v Prostějově).

Během pracovního poměru i po jeho ukončení si stále rozšiřoval vzdělání. Složil zkoušky z francouzštiny a italštiny, z kurzu účetnictví a obchodní korespondence, vykonal zkoušku předepsanou pro státní úředníky; zkoušku ze sociologie u prof. Dr. E. Chalupného a získal absolutorium po ukončení dvouleté Vysoké školy politické v Praze. S cílem působit na tu část společnosti, která dosáhla pouze vzdělání na obecné, měšťanské či nějaké nižší odborné škole, sepisoval kompendia, která však zůstala pouze v rukopisech (dnes neznámých). Uveďme např. *Jak se kdy žilo na Zemi* (150 s.), *Vývoj státu a naše ústava*, *Přehled literatury francouzské od nejstarších dob* atd. Hmatatelným výsledkem jeho badatelského úsilí je dodnes dochovaná Kronika městečka Klenovic na Hané (2 svazky) v SOkA Prostějov.

Po ukončení druhé světové války odešel 11.4.1946 do Frývaldova budovat pohraničí. Jeho dům v Klenovicích byl totiž 2.5.1945 vybombardován, tak jako celé městečko. Na podzim t.r. byl členem obecní delegace, kterou přijal v Praze prezident republiky dr. Beneš. Ve Frývaldově bydlel na nám. Rudé armády čp. 63, v r. 1948 se přestěhoval Na Úbočí čp. 420.

Josef Dvořák využil svého vzdělání i nabytých zkušeností a v době, která neměla příliš porozumění pro zachování historického a kulturního dědictví a byla zcela pochopitelně ovládána silnou českou nacionální ideologií, začal pracovat jako knihovník, archivář a de facto i správce muzea města Frývaldova, později Jeseníku. Během krátké doby vykonal mnoho mravenčí práce. Zemřel v Jeseníku 7. 12. 1955.

Pohlédneme na jeho činnost mluvou dochovaného archivního materiálu.

Z pověření MNV ve Frývaldově se stal správcem městského archivu a knihovny.² O tom, v jakém byly stavu, vypovídá jeho korespondence. Dne 2. 9. 1946 zaslal MNV zprávu Zemskému muzeu v Opavě, kde vedle popisu předválečného vývoje a uspořádání jednotlivých oddělení městského muzea J. Dvořák napsal: „V muzeu již za éry něm. se kradlo a za války se dávaly dárky z musejních sbírek, museum muselo být proto uzavřeno. Dnes má podle možnosti počítaných 480 předmětů, kterýžto počet je snad třikrát překročen věcmi neurčenými, pohozenými a založenými.“ Začalo se tedy uvažovat, kam sbírku z Vodní tvrze, která nepatřila městu, přemístit. V dopise

Zemskému muzeu v Opavě ze dne 28. 7. 1947 Dvořák apeloval na zachování muzea v zámku - podrobně popisuje jeho historii, aby zdůvodnil symbolický význam pro město a prezentaci jeho historie, ale zároveň poukázal na dezolátní stav budovy: „*V zámku stropy praskají, se zdí se sype malta, děravou střechou zatéká, v různých místnostech jest plno již méně lákavých krámů a poškozených starých předmětů.*“ Rozhodně však nebyl pro umístění sbírek v nějaké bezvýznamné a odlehle budově, protože to by bylo jen skladiště a nikoli muzeum. Pro tento účel pořídil soupis starých muzejních sbírek. Vedle popisu jednotlivin ve dvou místnostech zámku čteme i takto formulované položky: „*1 skříňka s různými medaillemi (nelze počítati)*“ nebo „*4 plakety biskupů, zasklené církevní odznaky*“.³ Vyslovil se též k metodice organizace československého muzejnictví, a to značně prorocky, když kritizoval, že v městském muzeu chybí archeologická sbírka: „*jestliže tyto budou soustředovány v museích zemských. Je-li škodlivá centralisace politická, oššodlivější je centralisace památek krajových, která je odnímá menším centrům a shromažďuje v místech, kde se stávají pro milovníky vlastního kraje nepřístupnými a ztrácejí tím význam pro poučení místního lidu a chápání jejich nového domova.*“ Po návštěvě dr. Karla Černoehorského, ředitele Zemského muzea v Opavě a pověřence Ministerstva školství a osvěty pro dohled na pohraniční muzea, začal J. Dvořák sepisovat obrázky na skle, které se dr. Černoehorskému velice líbily a vyžádal si je na výstavu lidového umění do Opavy. Dvořák sepsal 25 položek, ale vzhledem k jeho delší nemoci se exponáty na výstavu nedostaly.

Další součástí muzea byla jeho knihovna. Dvořák v ní napočítal 1580 knih, nepočítal však nevázané časopisy, brožury, alba, ročenky, mapy, výkresy, plány a rukopisy. V oddělení Priessnitzově bylo 266 svazků.

Ve Vodní tvrzi se nacházely i archiválie. Dvořák již 27. 11. 1946 požádal Ministerstvo školství a osvěty o příspěvek k odstranění škod v městském archivu, které napáchala válka a zmatky při vyklizení a zabránění města. Konstatoval, že „*archiv byl rozmetán a v naprostém nepořádku dílem v radniční věži, dílem v místnosti starého zámku v oddělení musea ve skříňkách i po zemi rozházen.*“ Počátkem roku 1947 ministerstvo přidělilo muzeu subvenci 2.000 Kč, Josef Dvořák zpracoval archiválie do podoby 43 stránkového „Seznamu knih, dokladů, listin, pozemkových účetních knih, sešitů proklamací, úředních

spisů, výstřížků, kreseb, plánů atd. shromážděných až doposud ve dvou skříních pro archiv města Jeseníku“. Postupoval přitom důrazně metodicky od nejcennějších archiválií až k banalitám. Zevrubně popsal staré knihy, včetně jejich rozměru a počtu stran, detailně popsal listiny dle seznamu německé kartotéky, která zahrnovala jak listiny městské, tak cechovní. Různé jednotliviny a spisy v deskách a balících jen zaznamenal. Dne 21. 11. 1948 informoval ředitelství Zemského archivu v Opavě, že „*městský archiv v Jeseníku byl umístěn v klenuté místnosti na radnici. Práce u nás neobyčejně vzrostla (veř. knihov., archiv, kronika, museum).*“ Okresní archiv byl založen až r. 1956.

Aby muzeum mohlo konečně začít fungovat, vypracoval roku 1950 jeho statut pod názvem „Museum Jeseník - Lázně“. Rozhodující však byly finance určené na opravu Vodní tvrze. Sbírký muzea se podvkrátek přestěhovaly do provizorních prostor. Muzeum tak bylo otevřeno až po rekonstrukci tvrze v r. 1955.

Ve značném provizóriu se též nacházela veřejná knihovna o třech tisících svazcích, kterou J. Dvořák vedl. Knihovník si dovedl představit i novou čítárnu, aby se čtenáři „*nemuseli v zimě brodit po pás sněhovými závěťmi a nemrzli ve studené, mrazivé místnosti.*“

Využiv svých zkušeností s kronikářskou prací, začal psát první českou kroniku města Frývaldova (dnes nezvěstnou). Zachoval se jen 26 stránkový strojopisný úvod s dobovým, silně ideologizovaným výkladem o bojích živlu německého a slovanského.⁴ Studium pramenů k dějinám města, jenž mělo sloužit pro sepsání tohoto úvodu ke kronice, pak zúročil v článku „Jesenicko v pásmu dějin“ pro vůbec první český vlastivědný sborník okresu Jeseník ve Slezsku.⁵ Titulní stranu sborníku navrhl Vilém Krmníček, vidíme na ní městský znak Jeseníku, na němž orlice zatíná pařáty do hřbetu medvěda. O této nesprávné podobě městského znaku rozhodl bohužel J. Dvořák, jak dosvědčuje opis písemného pojednání o znaku města, které bylo zřejmě adresováno Fr. Zvolnému. Ten se po vydání Znaků moravských měst připravoval vydat Znaký slezských měst a 17. 8. 1947 se obrátil o pomoc na J. Dvořáka, jenž se však nekriticky spolehl jen na německé písemné prameny, aniž by posoudil nejstarší kamené artefakty ve městě Jeseníku.

Květoslav Grouka

POZNÁMKY

1. BRACHTL, Zdeněk: Z dějin muzejní práce na Jesenicku. Severní Morava 1994, 68, s. 34.
2. Dne 15.8.1946 mu MNV schválil odměnu 400 Kč měsíčně za práce knihovnické a 600 Kč za vedení městského archivu a městské kroniky. SOKA Jeseník, fond MěNV Jeseník, zápisy ze schůzí rady, kn. I.
3. Nikde není zaznamenána ucelená sbírka mincí. Ve 4. místnosti se sice nacházely „tableau známek, medaile, odznaky ...“. Mimo uvedené věci jsou ještě ve velikém počtu nejrůznější předměty uvnitř skříní, v zásuvkách a jinde.“
4. Vyšel z brožury doc. dr. J. Skutila Slezsko, český stát a česká kultura (Matice opavská 1946).
5. Jesenicko. Usp. O. Šmíd, ONV, Jeseník 1948. 170 s.

Z historie jesenických skautů

Oficiální historie skautského hnutí v Jeseníku začíná slovy “Před druhou světovou válkou skauti ve Frývaldově pravděpodobně nebyli.“ S tímto konstatováním se spokojili snad všichni jeseničtí junáci, a i my jsme tomu věřili. Zdálo se to být velmi pravděpodobné, vždyť Čechů tu tehdy žila necelá tisícovka. Čirou náhodou se nám však podařilo získat adresu bratra Jaromíra Večerka, který vedl v předválečném Frývaldově skautský oddíl. Jeden březnový pátek jsme se za ním vydali do Opavy.

Byli jsme srdečně uvítáni a v téměř tříhodinovém rozhovoru se dozvěděli řadu zajímavých informací. Jeho vyprávění jsme samozřejmě nahráli na diktafon. Dostali jsme také připravený dopis, který obsahoval vše podstatné. Překvapila nás mimořádná činnost a vitalita zakladatele jesenického skautingu.

I když mu bylo už 89 let, je stále „ve formě“ a má překvapivě moderní názory. Rozhodli jsme se více méně citovat dopis, který měl pro nás přichystaný a doplnit jej podle magnetofonového záznamu.

Skautovat jsem začal 16. 5. 1921 v Opavě. Prošel jsem řadou funkcí od nováčka po člena náčelnictva. Brzy jsem dospěl k názoru, že každý, kdo má vrozené nadání, je povinen sloužit svému národu, pomáhat ve výchově budoucích občanů s vyššími než průměrnými morálními kvalitami. Je to jako by splácel dluh těm, kdo mu dali skautskou výchovu.

Do Frývaldova, nyní Jeseníku, jsem byl přeložen roku 1934 jako mladý adjunkt na berní správu. V pohraničí jsem ochotně a úspěšně konal službu své vlasti. Byl jsem členem Sokola, jako jednatel Klubu čs. turistů jsem vedl vycházky za poznáním Hrubého

Jeseníku. Organizoval jsem lyžařské závody „Stříbrná Jesenická lyže“ pro dospělé i pro mládež. Ve Frývaldově jsem založil skautský oddíl v roce 1935. Měl 15 - 20 členů. Většina dětí byla z rodin českých finančních úředníků. Klubovnu jsme měli v internátě české školy pod nádražím, kde tyto děti byly ubytovány. Pro oddíl jsem opatřil od ředitelství arcibiskupských lesů v Javorníku povolení pro táboření a vaření v přírodě. Práce se dařila. Postupně jsem skauty učil číst v mapě a orientovat se v přírodě. V roce 1937

jsem se svými bratry Břetislavem a Oldřichem zajišťoval zemský skautský závod „Pohár Petra Bezruče“, který měl osm disciplín. Za každý okres byly vyslány dvě šestičlenné hlídky, dva rozhodčí a vedoucí činovník. Závodu přihlíželi čeští hraničáři z Frývaldova a skauti frývaldovského oddílu prováděli pořadatelskou službu.

V září 1938 jsem se svým oddílem pomáhal při evakuaci českého obyvatelstva. Odnášeli jsme zavazadla na nádraží, doprovázeli děti apod. Vykonávali jsme také kurýrní službu mezi Frývaldovem a okolím. Jednou jsem byl vyzván, abych dopravil šifrovaný telegram o zavedení stanného práva na hlavní poštu ve Frývaldově. Musel jsem jít v noci, protože celé město ovládaly německé jednotky freikorpsu. Poměry byly už neudržitelné. Místní Němci podněcovaní z Říše přepadali naše jednotky Strážce obrany státu (SOS) povolané do zbraně. Podle tehdejších hlášení, která jsem mohl sledovat přímo na hejtmanství, bylo zabito asi třicet úředníků Finanční stráže a jednotek SOS. O dění v pohraničí byli Němci podrobně informováni. Jejich vysílač „Breslau“ podával večer přesné zprávy

o demonstracích, které se toho dne odehrávaly. Zkreslování událostí bylo zcela běžné.

Po odjezdu posledního vlaku z Frývaldova jsem zůstal jako poslední český úředník na berní správě. Provedl jsem pak už sám za všechny úřady odvoz přípravných evakuačních beden se spisovým materiálem. Předal jsem je v Olomouci a nastoupil tam na berní správě. Přes bratra Oldřicha jsem se zapojil do ilegálního skautského oddílu a později také do odbojové činnosti. Po válce se zjistilo, že ze všech organizací měli právě skauti největší procento členů pracujících v odboji.

V roce 1942 jsem byl v Opavě zatčen gestapem a přes nedostatek důkazů jsem byl transportován do koncentračního tábora v Osvětimi. Osvobozen jsem byl Američany 14.4.1945 v táboře Lipstadt v Porúří. Neprodleně jsem se hlásil k další skautské práci v Opavě.

Takto končí vzpomínky bratra Večerka na dobu jeho skautování ve Frývaldově a potom za války. Doufáme, že zájemcům o historii skautingu v Jeseníku bude tento stručný článek pobídkou k dalšímu pátrání.

Ondřej, Jarda a Jirka Trunečkovi

Srážkový rekord z Jesenicka stále nepřekonán

Když byl v létě 1997 během nechvalně známého deštivého a následně povodňového období na stanici Lysá hora zaznamenán 7. července nový jednodenní srážkový rekord této stanice 234 mm, objevil se názor, že se pravděpodobně jedná o rekordní úhrn pro Moravu a české Slezsko. Ve skutečnosti však stále chybělo 7 mm srážek k překonání „staříčského“ extrému pro toto území naměřeného v Nové Červené Vodě severně od Jeseniku, kde 9. července 1903 napršelo za 24 hodin 240,2 mm!

Velikost tohoto srážkového rekordu názorně vyplyne i z následujících údajů. Úhrn srážek 240 mm představuje, že na každý metr čtvereční spadlo 240 litrů vody. Je-li plocha povodí Červeného potoka, ve kterém se Nová Červená Voda nachází, 30 km², znamená to, že na toto území mohlo 9. července 1903 spadnout 7,2 miliónu m³ vody. Jestliže průměrný průtok Červeného potoka v jeho ústí do Černého potoka je pouze 0,26 krychlových metrů za vteřinu, pak během jednoho roku proteče tímto místem průměrně 8,2 mil. m³ vody. Srovnají-li se oba objemy, je patrné, že množství vody, které tehdy v roce 1903 spadlo během jednoho dne v povodí Červeného po-

toka, je téměř stejně velké, jako množství, které proteče ústím tohoto potoka za celý rok.

Těžiště regionálních srážek v povodí Odry bylo tehdy v Hrubém Jeseníku, což je možné dokumentovat ještě mimořádně vysokými srážkovými úhrny 9. července 1903 na dalších třech stanicích na Jeseníku. Na Rejvízu napršelo 221 mm, na stanici Bělá pod Pradědem-Domašov (Šumný potok) 217,7 mm, v lázních Jeseníku 200 mm a ve Zlatých Horách 151 mm. Naopak na Lysé hoře v Moravskoslezských Beskydech pouze 71,5 mm; zde ovšem následujícího dne, 10. července, kdy už deště na Jeseníku slábly (s nejvyšším regionálním úhrnem na Rejvízu 91,7 mm), spadlo 192 mm.

V červenci 1997 sice nebyl zaznamenán nový jednodenní srážkový extrém, nicméně nové rekordy padly pokud jde o čtyřdenní úhrny. Na stanici Šance u vodního díla na řece Ostravici napršelo ve dnech 5.-8. července 1997 rekordních 602 mm! Také Lysá hora naměřila úctyhodných 571 mm, Frenštát pod Radhoštěm 481 mm a dokonce Rejvíz 479 mm. Až do té doby činil nejvyšší čtyřdenní úhrn srážek ze všech stanic České republiky za posledních více než 125 let

Vodní záchranné družstvo nacvičuje na řece Bělé (1905, SOkA Jeseník)

nejvýše 451 mm (Nová Louka v Jizerských horách 27. - 31. července 1897). Právě tímto velkým navýšením kolem 150 mm proti minulosti lze „zdůvodnit“ extremnost povodní v létě 1997. Dodejme, že tehdy 6. července, když byl na Lysé hoře naměřen rekord této stanice 234 mm, nezůstalo příliš pozadu ani Jesenícko: na Rejvízu napršelo 214 mm a v Bělé pod Pradědem 156 mm.

Tím, že v červenci 1997 bylo - na rozdíl od roku 1903 - těžiště srážek v Beskydech, lze vysvětlit, že sice obě zmíněná srážková období měla za následek katastrofální povodně a obrovské škody, nicméně na Jeseníku (a patrně i na Opavsku) před více než sto lety byly jejich dopady prokazatelně větší.

Mimořádnou povodeň z léta 1903 můžeme v závěru ještě připomenout dvěma dobovými ohlasy. „Nad takovým neštěstím srdce krvácelo“, zahájil pohnuté tohoroční podzimní zasedání slezského parlamentu v Opavě zemský hejtman hrabě Jindřich Larisch Mönlich. Pohled „zdola“ pak zachytila slezská prozaička Ludmila Hořká (1892-1966) ve své povídce

„Velká voda“, která líčí soužití vesničanů s řekou: „A Františka ještě vzpomíná i na tu velkou povodeň z roku 1903, kdy přes naši dědinu (u Kravař) jezdily čluny jako v Benátkách, kdy do chalup tekla voda oknem a kdy dvě z nich se rozšypaly, jako by byly z perníku. Tenkrát se i vrchnost činila, vysílala vojáky na pomoc, odněkud přijeli i hasiči, ale tož, to aby také hořelo, ale když žaden oheň nikdež nic, tož hasili aspoň žizeň.“

Naopak hasiči v Jeseníku jako poučení z této katastrofy založili a vycvičili speciální družstvo Vodní záchranné služby, které mělo zasáhnout v případě výskytu podobné extrémní povodně. Ta se však vyskytla až po více než 90 letech, kdy už došlo ke ztrátě historické paměti. Jedinou památkou na povodňovou katastrofu z roku 1903 tak zůstávají v Jeseníku železné kruhy na několika domech podél Staříče ve výši zhruba 130 cm pro zachycení lan loděk výše zmíněného hasičského družstva při povodních.

Jan Munzar - Stanislav Ondráček

LITERATURA

GÁBA, Z. - GÁBA, Z. ml.: Povodeň z července 1997 jako přírodní jev. Severní Morava, 1997, sv. 74, s. 5-29.

GROWKA, K.: Povodeň 1903. Speciál Jesenického týdeníku 12.9.1997.

GROWKA, K.: Z kroniky jesenických hasičů. Sbor dobrovolných hasičů, Jeseník 2001.

MUNZAR, J. - ONDRÁČEK, S.: Český nebo německý srážkový rekord? Geografie - Sborník České geografické společnosti, 108, 2003, č. 2, s. 164.

MUNZAR, J. - ONDRÁČEK, S.: Extreme precipitation and disastrous floods in Central Europe in July 1903 and their impacts. In: Regional Geography and its application, ed. A. vaishar et al, s. 128-134. Brno, Regiograph 2003.

POLÁCH, D. - GÁBA, Z.: Historie povodní na šumperském a jesenickém okrese. Severní Morava, 1998, sv. 75, s. 13-16.

Rostlinní přivandrovalci

Zdaleka ne všechny druhy rostlin, které můžeme nalézt ve volné přírodě, jsou u nás původní. Dnešní květena do značné míry obohacují druhy člověkem úmyslně nebo neúmyslně zavlečené. Podle některých odhadů tvoří nepůvodní druhy až jednu pětinu současné středoevropské flóry. Mnohé cizorodé rostliny se v novém prostředí nejen velmi dobře aklimatizují, ale v konkurenci s autochtonní (původní) vegetací se

projevují přímo expanzivně. Domácí rostliny pak často cizím přivandrovalcům z různých končin světa ustupují.*

Podívejme se blíže na několik typických introdukovaných druhů, jejichž invaze se nevyhnula ani přírodě jesenického regionu. Na mnoha místech jsou tady zcela běžné, navíc často vytvářejí rozsáhlé uniformní porosty. Staří pamětníci se pak ptají: „Co je to za kyt-

Netýkavka žláznatá

ky, které tu předtím nebyly, a teď tu všude rostou?“

V poslední době si stále více lidí na mnoha místech všimá nápadné obrovské rostliny, dosahující výšky často přes 3 metry, s mohutnými listy, svým vzhledem vzdáleně připomínající bambus. Jedná se o rostliny botanicky patřící do čeledi rdesnovitých (*Polygonaceae*) - křídlatky. Jsou to statné, vytrvalé byliny s malými bělavými květy v hustých květenstvích, které se na rostlinách objevují začátkem podzimu. **Křídlatka japonská** (*Reynoutria japonica*) má listy 5 - 15 cm dlouhé, tuhé a na vrcholu vybíhající v úzkou špičku. Původně pochází z Koreje, Číny a Japonska, v Evropě je pěstována od roku 1825. **Křídlatka sachalinská** (*Reynoutria sachalinensis*) má velké měkké listy 15 - 30 cm dlouhé, zaoblené. Původní na ostrově Sachalin, v Evropě od roku 1869. Na našem území je dosti hojná také **křídlatka česká** (*Reynoutria x bohemica*), kříženec obou předchozích druhů.

Tyto byliny, občas ještě pěstované pro ozdobu v parcích a zahradách, rychle zpláňují. Šíří se hlavně vegetativně, zejména transportem odlomených oddenků, nejčastěji podél vodních toků, komunikací a na ruderalní stanoviště.

Křídlatky sice poskytují velké množství rostlinné biomasy, navíc jsou mladé rostliny vhodné jako čerstvé krmivo pro dobytek, přesto je ale lesníci, zemědělci a především správci vodních toků nemají rádi. Šířící se křídlatky lemují lesní okraje, cesty i vodoteče, vrůstají do polí, ale především jimi doslova zarůstají břehy i koryta potoků. Místy jsou proto porosty chemicky ošetřovány herbicidy s cílem potlačení těchto expanzivních druhů.

K lokálně velmi hojným neofytům patří **netýkavka ma:okvětá** (*Impatiens parviflora*). Je to jednoletá, až 80 cm vysoká rostlina, pocházející z jižní části západní Sibíře. V Evropě byla původně pěstována v botanických zahradách, odkud však již ve 30. letech 19. století zpláňela do volné přírody. V Jeseníkách se objevuje koncem 30. let 20. století. V současnosti je rozšířená na značné části území Jesenicka, místy ve velkých porostech. Je zcela běžná v listnatých, smíšených i jehličnatých lesích, zvláště v blízkosti lidských sídel, na březích potoků, jako plevel v zahradách a parcích. Chybí zřejmě jen v málo narušených vyšších horských polohách. Z hlediska ochrany přírody se jedná o jeden z nejzávažnějších bylinných druhů, neboť má na svědomí degradaci bylinného patra obrovské rozlohy lesů. Do stejné čeledi - netýkavkovité (*Balzaminaceae*) patří velmi působivá, vzhledově

Třapatka dřipatá

atraktivní a intenzivně vonící **netýkavka žláznatá** (*Impatiens glandulifera*). Je to jednoletá, až 2 m vysoká rostlina s dužnatou, lysou a většinou nevětveitou lodyhou. Její listy mají elipsovitý tvar, květy jsou nachové, vzácně bílé a jsou uspořádány po 5-12 v úžlabních hroznech. Rostliny produkují velké množství semen, která jsou vystřelována z pukajících tobolek na značnou vzdálenost. Rozšiřuje se také odtrženými částmi rostlin, které jsou odnášeny vodou. Netýkavka žláznatá pochází z oblasti Himálají. Původně byla v Evropě pěstována jako okrasná rostlina, později zpláňela a rozšířila se podél vodních toků, řek i jinde. Na Moravě se objevují první naturalizované rostliny kolem roku 1900. Vyskytuje se v nížinách a pahorkatinách, obvykle na březích řek a potoků (na Jesenicku Bělá, Vidnávka, Černý potok ad.), méně často u rybníků a na rumišťích. Hustě zapojené porosty netýkavky žláznaté potlačují původní vegetaci pobřežních rostlin. Může být pěstována jako nektarodárná rostlina pro včely.

K poměrně častým invazním rostlinám patří zlatobílý - celíky, z čeledi hvězdnicovitých (*Asteraceae*).

U nás se vyskytují dva invazní druhy. **Zlatobýl kanadský** (*Solidago canadensis*), nazývaný též celík kanadský, je až 150 cm vysoká vytrvalá rostlina s přímou, nevětvenou lodyhou, jemně pýřitou. Kvete koncem léta a začátkem podzimu bohatou vrcholovou latou složenou z drobných zlatožlutých květů. Rozmnožuje se semeny, ale i vegetativně. Pochází ze Severní Ameriky. Bývá pěstován jako okrasná a medonosná trvalka v zahradách a parcích. Zplaňuje na rumišťích, v pobřežních křovinách, velmi hojný je při okrajích lesů, kolem silnic a železničních tratí. **Zlatobýl obrovský** (*Solidago gigantea*) se podobá předešlému druhu, liší se tím, že jeho lodyha je lysá. Původem je také ze Severní Ameriky.

Třapatka dřípatá (*Rudbeckia laciniata*) vypadá jako vysoká žlutá kopretina. Květenství, úbor, je dlouze

stopkaté, terč s trubkovitými květy je žlutozelený, okrajové květy jazykovité jsou zlatožluté a nazpět ohnuté. Rostliny dosahují výšky až 250 cm. Patří opět mezi druhy, které byly do Evropy přivezeny jako okrasné rostliny ze severní Ameriky. Ze zahrad se začala šířit, zvláště v 50. a 60. letech 19. století, a dnes se tento druh vyskytuje jako charakteristická složka vegetace, zejména podél vodních toků.

Mohutné porosty v červenci a srpnu kvetoucích třapatek, které stále častěji lemují vlhké okraje lesů či pobřežní křoviny i na Jesenícku, upoutávají zdaleka pozornost. Jako okrasná trvalka je běžně pěstovaná v parcích a zahradách v mnoha kultivarech.

Antonín Lyko

* Likvidace porostů u jednoletých rostlin, například u netýkavky malokvěté a zláznaté, je relativně jednoduchá - nenechat je rozkvést nebo vytvořit semena, tzn. mechanicky je zničit. U druhů s rozsáhlou soustavou oddenků - křídlatky, zlatobýly, rudbekie - je neúčinnější chemický postřik nejlépe neselektivním kontaktním herbicidem Roundup nebo Roundup Biaktiv. I v tomto případě je třeba postřik opakovat až do úplné likvidace porostu. Mechanické odstraňování oddenků z půdy je prakticky nemožné, vždy v ní zůstanou částičky schopné porost obnovit.

LITERATURA

- FRANČÍRKOVÁ T. (2001): K invazní ekologii druhu *Rudbeckia laciniata*. Zprávy Čes. Bot. Společ. 36, Mater. 18: p. 131 - 141, Praha.
- HEJNÝ S., SLAVÍK B. [eds.] (1990): Květena České republiky. 2. Academia, 540 p., Praha.
- KUBÁT K., HROUDA L., CHRTEK J. jun., KAPLAN Z., KIRSCHNER J., ŠTĚPÁNEK J. [eds.] (2002): Klíč ke květeně České republiky. Academia, 928 p., Praha.
- MANDÁK B., PYŠEK P. (1997): Druhy rodu *Reynoutria* na území České republiky. Zprávy Čes. Bot. Společ. 32, Mater. 14: p. 45 - 57, Praha.
- PYŠEK P. (2001): Které biologické vlastnosti usnadňují invazi rostlinných druhů? Zprávy Čes. Bot. Společ. 36, Mater. 18: p. 21 - 30, Praha.
- PYŠEK P., MANDÁK B. (1997): Mají křídlatky křídla? Živa, 45: p. 152 - 153, Praha.
- PYŠEK P., PRACH K. [eds.] (1997): Invazní rostliny v české flóře. Zprávy Čes. Bot. Společ. 32, Mater. 14, Praha.
- PYŠEK P., KUBÁT K., PRACH K. [eds.] (2003): Expanzní druhy domácí flóry a apofytizace krajiny. Zprávy Čes. Bot. Společ. 38, Mater. 19, Praha.
- PYŠEK P., TICHÝ L. [eds.] (2001): Rostlinné invaze. Principy rostlinných invazí a expanzí, jejich vliv na původní rostlinná společenstva a příklady našich invazních druhů. Rezekvítek & Magistrát města Brna, Brno.
- SLAVÍK B. [ed.] (1997): Květena České republiky. 5. Academia, 568 p., Praha.
- VIŠŇÁK R., (1997): Invazní neofyty v severní části České republiky. Zprávy Čes. Bot. Společ. 32, Mater. 14: p. 105 - 115, Praha.

Kronika

Státní okresní archiv v Jeseníku v roce 2004 - na cestě k novému archivnímu zákonu

Dlouho očekávaný Zákon č. 499/2004 Sb. O archivnictví a spisové službě z 23. září 2004 přinesl místo kýženého legislativního zakotvení změn nastalých od r. 1989 v péči o archiválie spíše nové problémy. Vstoupil sice v platnost až k 1.1.2005, ale jeho přípravou byl poznamenán celý rok. Připomínkování, protesty proti nesmyslným vstupům našich legislativní orgánů a průtahy v postupu schvalování vnesly do práce archivů v celé republice neklid a značné obavy z toho, jak vše nakonec dopadne. Konkrétní dopady pro praxi však ukáží až roky následující.

Nepotěšilo nás ani zrušení jednoho systemizovaného místa odborného archiváře v našem archivu. Museli jsme se tak nedobrovolně rozloučit s panem Jiřím Švubem, který zde pracoval od vzniku archivu v r. 1996. A nutno dodat, že pracoval zdatně - především při pořádání archivních fondů, ať to byly archivy obcí, cechů nebo v poslední době především fondy farních úřadů. Jeho podíl na zpřístupňovacích pracích je nenahraditelný. A tak mu chceme i touto cestou poděkovat za všechna ta léta, která archivu věnoval.

Vraťme se ale raději k pozitivům roku 2004. Opět nám přibýlo práce, tj. neuspořádaných materiálů převzatých k úschově. Archivář si totiž práce přidává sám - patrně ve snaze, aby jí měl vždy dostatek. A tak pátrá všude, kde je mu to umožněno a schraňuje do archivu vše, „co by se někdy mohlo hodit“. Převzali jsme necelých 23 běžných metrů písemností, takže archiv k 31.12.2004 spravuje 696 fondů a sbírek v rozsahu 1141 metrů.

Co se týká pořádacích prací, pokračovala především inventarizace fondů farních úřadů: bylo jich inven-

tarizováno 7 (Bílý Potok, Bílá Voda, Dolní Lipová, Kobylá nad Vidnavkou, Mikulovice, Skorošice a Travná). Kromě toho byly inventarizovány ještě dodatky k Okresnímu soudu Jeseník a drobný fond Střelecká měšťanská společnost Jeseník. Před dokončením je soupis všech u nás uložených kronik: obecních, školních, farních a všech tzv. příležitostných. Značně také pokročila práce na zpracování sbírky pohlednic a fotografií, která se navíc zdárně rozšiřuje - k radosti naší i badatelů, kteří ji hojně využívají.

V roce 2004 zasedlo v naší badatelně, jak je nazýván prostor pro studium veřejnosti, 93 badatelů, z toho 10 cizinců, celkem máme zapsáno 243 studijních návštěv. Opět jsme se podíleli na vedení prací SOČ studentů jeseníckého gymnázia. Lukáš Němčík se umístil se svou prací *Prameny a pomníčky na Gräfenberku* v sekci historie celostátního kola této soutěže na krásném 7. místě. Ke službám veřejnosti patří i odborná knihovna archivu, která čítá přes 7750 počítačově zpracovaných titulů. Nejcennějším loňským přírůstkem je bezesporu knihovna bývalé firmy Regenhart&Raymann převzatá od podniku Moravolen 4 Jeseník. Mezi 248 tituly najdeme především nepřehledné množství uměnovědné literatury a katalogů vzorů nejrůznějších stylů. Loni využilo služeb knihovny 53 čtenářů, kteří si při 111 návštěvách zapůjčili celkem 285 titulů.

Rok 2004 přinesl zvýšení rozsahu vyhledávání podkladů pro správní účely i pro účely vědecké, kulturní a osvětové. Celkově vypracovali naši odborní pracovníci 90 rozsáhlejších rešersů a vystavili 42 výpisů či opisů. Pouhá čísla sice nejsou nijak vysoká, ale za nimi se skrývá velmi náročná a mnohdy přímo detek-

tivní práce, kdy je třeba excerpovat nespočetné materiály v několika fondech, mnohdy i přes vynaložené úsilí s negativním výsledkem.

Pro veřejnost je patrně nejviditelnější částí práce archivu pořádání výstav, přednášek a dalších akcí. Vzhledem k absenci výstavního fundusu jsme uskutečnili pouze dvě jednodenní příležitostné výstavy: *Historie sochařství na Jesenícku* v rámci I. jeseníckého sochařského symposia v červenci a *Historie turistiky v Jeseníkách* pro seminář KČT a MSSGV v září. V rámci výše zmíněného sochařského symposia proběhla také přednáška o supíkovické kamenické škole a významných sochařích Jesenícka. Bezesporu největší pozornost věnoval archiv organizaci IV. svatováclavského mezinárodního setkání ve dnech 28.-29. září, především přípravě odborného semináře na téma *Slezsko a Jesenícko v literárním zobrazení*. Novinkou čtvrtého ročníku byla celá řada doprovodných akcí. Setkání se již stalo skutečně tradiční kulturně-vzdělávací akcí regionu. Svědčí o tom mimo jiné značné zvýšení zájmu veřejnosti.

Do oblasti práce pro veřejnost patří také publikační činnost archivu i jeho jednotlivých pracovníků. V r. 2004 byla zvláště bohatá. Kromě podílu na vydání pátého svazku vlastivědného sborníku Jesenícko a redakční práce na sborníku referátů ze semináře IV. svatováclavského setkání vyšla v r. 2004 monografická studie *Hydropat Josef Weiss a jeho synové* od B. Tinzové. K. Growka zase zpracoval všechna hesla srovnávacích fotografií z Jesenícka pro katalog výstavy *Zmizelé Sudety*. Z drobnějších studií je třeba připomenout seriál o budovách a kamenných památkách v kulturním měsíčníku *Jeseník, město a lázně*,

na kterém se autorsky podíleli J. Hradilová, K. Growka a B. Tinzová. Především K. Growka patří se svými 35 články v nejrůznějších, i odborných časopisech a novinách k renomovaným autorům regionální historie. Navíc zastupuje archiv v redakčních radách periodik *Jeseník, město a lázně*, *Vlastivědné listy* a *Severní Morava*. Potěšitelná je též skutečnost, že další autoři regionálních historických knih a studií se naučili vyhledávat lektorskou a redakční pomoc našich odborných pracovníků.

S publikační činností v mnoha případech souvisí i spolupráce s vědeckými a kulturními subjekty nebo neziskovými společnostmi na různých projektech. Tak tomu bylo i v případě rešerší na objednávku Národního památkového ústavu v Olomouci: byly zpracovány podklady pro zápis deseti nových nemovitých kulturních památek, vesměs podnikatelských domů z konce 19. a počátku 20. století v Jeseníku; na základě oněch rešerší potom vznikl dvoudílný seriál o jeseníckých podnikatelských vilách na ulicích Skupové a J. Hory. K tradici patří již také spolupráce se Společností V. Priessnitze a skupinou Hnutí Brontosaurus v Jeseníku - na realizaci Naučné stezky V. Priessnitze. Vstříc vycházíme i obcím a dalším subjektům při různých akcích: v r. 2004 to byl například Sokol Široký Brod s výstavou k dějinám obce nebo Česká geologická služba, která požádala archiv o pomoc při realizaci výstavy *Zlatohorský rudní revír*.

Na závěr chceme touto cestou poděkovat všem spolupracovníkům z řad jednotlivců i institucí a popřát jim i sobě, aby rok 2005 přinesl opět kus dobré tvůrčí práce v oblasti vlastivědné historie.

Bohumila Tinzová, ředitelka

Ohlédnutí za rokem 2004 ve Vlastivědném muzeu Jesenícka

Tak zase stojím před složitým úkolem, podat čtenáři zprávu o činnosti naší instituce za uplynulý rok, pokusit se vytvořit dílko nesuchopárné a přitom plné zásadních informací pro nejširší spektrum čtenářů, což jinými slovy znamená dílko pro odborníky ne dost odborné a pro laiky ne vždy srozumitelné. Proto prosím čtenáře o pochopení při čtení následujících řádků.

V posledních letech se v našem muzejnictví stále ví-

ce prosazuje trend nahlížet na muzejní činnost jako na službu veřejnosti a v loňském roce byl tento trend završen uzákoněním minimálních standardů této služby. Naše muzeum však tento trend zachytilo již dříve a nyní se jen můžeme poměřovat s požadavky kodifikovaného rozsahu služby. Problémem může být, aby veřejnost byla o naší nabídce služeb dobře informována a právě tomu by měla posloužit i tato předkládaná zpráva.

Co do organizačního začlenění je muzeum již druhým rokem příspěvkovou organizací Olomouckého kraje a patří do páteřní sítě odborných muzejních institucí, zřízených krajem - v každém okresním městě. Již druhým rokem muzeum také pracovalo v konsolidovaném personálním složení, to znamená s obsazením všech systemizovaných odborných míst (tedy místa archeologa, biologa, geologa, historika - dokumentátora a historika - muzeologa). Na postu archeologa přitom došlo k výměně, když Mgr. Lenku Jarošovou Ph.D. nahradil od 1. 7. 2004 Mgr. Jiří Kubica. K podstatné organizační změně došlo od 1. října, kdy bylo povýšeno místo správce Sbírkový původního městského muzea v Javorníku na plný pracovní úvazek, což může být dobrým počínem k obnovení muzejní činnosti na Javornicku na vyšší odborné úrovni. Funkci vykonává Hana Šnoblová.

K základním pilířům muzejní činnosti patří péče o sbírky, tedy sbírkotvorná činnost, ačkoli právě tato činnost není veřejnosti očividná. Přitom této činnosti věnuje každý z odborných pracovníků většinu času svého pracovního fondu. Během roku pracují na utřídění sbírkových předmětů, jejich ošetřování a také se starají o rozmnožení i zkvalitnění sbírek muzea (v tomto stadiu jsou v kontaktu s veřejností). Zmíním několik příkladů této činnosti. Oddělení archeologie se může pochlubit nálezem 3 ks štípaných industrií, dokládajících mezolitické osídlení, a to na katastru Adolfovic a Písečné. Ve spolupráci s archeologickým centrem v Olomouci provádělo 2 záchranné archeologické výzkumy v historickém jádru Vidnavy a několik menších archeologických dohledů v Jeseníku a okolí. V souvislosti s výraty stromů na hradě Kaltenštejně a následným narušením archeologické situace byl získán soubor středověké keramiky, železa a kostí. Na pachatele zjištěného rabování a nelegálních výkopů bylo podáno trestní oznámení. V oddělení biologie se podařilo rozšířit sbírku o 597 přírůstků. Jedná se hlavně o mechorosty a hmyz, ale také o dermoplastické preparáty fauny Jeseníka, které byly získány vesměs vlastním sběrem. Geologická sbírka se rozšířila o 236 přírůstků. Oddělení historie vykazuje přírůstek 66 sbírkových předmětů - od lidové malované truhly z 19. století až po odznaky, medaile a plakety z Jeseníka z různých období. V javornické sbírce zatím k nárůstu nedochází, ale i to by se mělo počínaje rokem 2005 změnit.

Nejvýraznější prezentací práce muzea pro veřejnost je naopak činnost výstavní a v té byl rok 2004 re-

kordní. Devět nabídnutých výstav spatřilo dle naší statistiky 9464 osob, což jsou v historii naší instituce dosud nejvyšší čísla. O některých výstavách informují samostatné články, ale kratičkou zmínku zasluhují všechny. Velmi zdařilou a zvláště ženami ceněnou byla výstava s názvem *Žena, žena, žena*, uspořádaná ve spolupráci s Vlastivědným muzeem v Olomouci. Ilustrace Zdeňka Milera jsme spojili s dětskými kresbami a takto prezentovali na výstavě *Zdeňk Miler dětem, děti Zdeňku Milerovi*. Výstava tedy měla interaktivní charakter a kresby dětí z Jeseníka byly předány oblíbenému dětskému ilustrátorovi. Navíc výstava přilákala do muzea dětského návštěvníka (i s rodiči!!). Putovní výstava *Anna Franková - odkaz pro současnost* byla spojena s besedami o holocaustu pro školní hromadné návštěvy, které úspěšně (a obětavě) vedla autorka výstavy H. M. Rijksenová. Další výstava *Znovuzrození pramenů v Jeseníku a okolí* - byla velmi zdařilým novátorským počínem v tom, že celou výstavu instalovali sami studenti jeseníckého gymnázia, uspořádali také vernisáž, to vše naprosto samostatně ve spolupráci s místní organizací Brontosaurus. Důvěra v mládí se vyplatila. Výstava *Hrady českého Slezska* byla naopak připravena na čistě profesionální úrovni ve spolupráci se Slezským zemským muzeem v Opavě. Zajímavé regionální téma přilákalo 1877 návštěvníků, což je druhá nejvyšší návštěva výstavy v roce 2004. Nejvíce návštěvníků (3071) přilákala výstava *Cesta do středověku* s podtitulem „scénické obrazy středověkého života“, kterou muzeum uspořádalo ve spolupráci se soukromým sběratelem a výrobcem replik středověkých zbraní Pavlem Blajzem. K navození středověké atmosféry v Rytířském sále Vodní tvrze přispělo zdařilé výtvarné řešení včetně výrazné úpravy interiéru sálu. Výstava *Zlatohorský rudní revír - minulost, současnost, budoucnost* byla výstupem grantového projektu České geologické služby a muzeum viceméně poskytlo prostor a výstavní fundus, i když také doplnilo exponáty ze svých sbírek. I v tomto případě se podařila kvalitní odborná výstava na regionální téma, o němž má veřejnost zájem. Poslední výstavou v roce 2004 byla prodejní výstava uměleckých řemesel v předvánočním čase pod názvem *Od lidového k uměleckému řemeslu*. K úplnému výčtu výstavní činnosti muzea ještě patří zmínit výstavu *Vánoce a Nový rok* v Javorníku ze sbírek javornického městského muzea, kterou s doprovodným programem připravilo v předvánočním čase naše javornické pracoviště. Dále ještě výstavku knih s re-

gionální tematikou z fondu Knihovny Vincenze Priessnitze v Jeseníku, která byla doprovodnou akcí IV. svatováclavského setkání, sezónní výstavku k čarodějnickým procesům ve sklepení Vodní tvrze a předvánoční výstavku obrázků na skle v Rytířském sále. Jak bylo řečeno, výstavní činnost v roce 2004 byla rekordní, ale je třeba zvážit, zda některým výstavám nevěnovat více času, samozřejmě na úkor počtu výstav.

Druhou významnou službou veřejnosti je přednášková činnost. Tradiční jsou přednášky každý druhý čtvrtek v měsíci (mimo prázdninové měsíce), kdy muzeum pořádá přednášky v předem avizovaném cyklu. V uplynulém roce nejvíce zaujaly tři přednášky Michaely Neubauerové, které se snaží podat svědectví o původním vzhledu města Jeseník, nenávratně ztraceném v době socialistické přestavby - výstižněji by se dalo říci v době generálního socialistického zpusťování. Přednášky měly výstižný název *Z(a)tracený Jeseník* a celkem je navštívilo 165 osob. Celý cyklus 11 přednášek navštívilo celkem 350 osob. Mimo cyklus přednášeli pracovníci muzea pro různé instituce v rámci okresu Jeseník. K přednáškám lze také zařadit přírodovědné či historicky zaměřené exkurze po Jeseníku, jichž pracovníci muzea připravili jako naprostou novinku v průběhu roku celkem 12. Další aktivitou se vztahem k veřejnosti jsou pravidelné měsíční schůzky s Vlastivědnou muzejní společností. Členové společnosti jsou podrobně seznamováni s aktivitami muzea, se zajímavými výsledky muzejní činnosti v průběhu roku a sami přispívají k činnosti muzea. K odstavci o přednáškové a jiné činnosti patří rovněž zmínka o jesenícké Akademii třetího věku, tedy cyklu pořadů a přednášek pro seniory, na jejíž přípravě se muzeum rovněž podílí a poskytuje prostor Rytířského sálu.

Již tradiční se stala nabídka muzea k významným dnům v roce, jako je Mezinár. den památek (18. 4.), Mezinárodní den muzeí (18. 5.) a Dny evropského kulturního dědictví (druhý zářijový víkend). V tyto dny je vždy den otevřených dveří, tedy vstup zdarma. Navíc bylo zpřístupněno sklepení muzea, které je vlastně malým lapidáriem a ke Dnům evropského kulturního dědictví byl připraven koncert na nádvoří muzea. Tradiční je také vernisáž výstavy 1. května k zahájení lázeňské a turistické sezóny v Jeseníku. Rovněž pořady připravené muzeem v předvánočním čase patří mezi tradiční a hojně navštěvované. V prosinci se v Rytířském sále konal křest nové knížky

Moje Jeseníky od Věry Lejskové, připravili jsme předvánoční odpoledne na téma výroby tradičních ozdob a konečně tzv. adventní táčky, večer povídání o vánočních zvycích a tradicích, ale také zpívání lidových koled. Celkem se těchto vánočních akcí zúčastnilo 190 osob.

V roce 2004 bylo muzeum spoluorganizátorem dvou významných společenských akcí. Podílelo se na uspořádání mezinárodního sochařského symposia „Jeseník 2004“, které se konalo v Jeseníku poprvé a nebylo tedy zcela bez problémů. Geolog muzea měl na starosti přípravu a přesun vhodného materiálu ke zpracování a tak přípravě a vlastnímu průběhu symposia věnoval mnoho času (v průběhu symposia prakticky veškerý čas). Další akcí bylo uspořádání již IV. svatováclavského mezinárodního setkání. Tuto akci pořádá muzeum ve spolupráci se Státním okresním archivem. Součástí akce byl odborný seminář na téma *Slezsko a Jesenícko v literárním zobrazení*, jehož se zúčastnilo 60 osob. Výstupem ze semináře je sborník přednášek, který je významným materiálem pro zájemce o danou problematiku. Novinkou bylo uspořádání kulturního večera 28. září u příležitosti Dne české státnosti.

Další aktivitou muzea byla ediční a publikační činnost. V ediční činnosti muzeum spolupracuje s pracovníky okresního archivu. Ve spolupráci s nimi muzeum vydalo brožuru *Hydropat Josef Weiss a jeho synové* (autorka Bohumila Tinzová), vlastivědný sborník *Jesenícko 5* (redakce Květoslav Growka) a sborník přednášek *IV. svatováclavské česko - polsko - německé setkání v Jeseníku* (redakce Květoslav Growka). Jednotliví pracovníci muzea přispívají svými články do odborných i všeobecných publikací za zmínku stojí příspěvek Michaely Neubauerové ve 4. čísle Vlastivědného věstníku moravského *Osudy ženských řádů a kongregací na Jeseníku po roce 1945*. Muzeum také podpořilo vydání knihy Věry Lejskové *Moje Jeseníky*, knihy fejetonů o Jeseníku z období let 1993-2002.

Pokud je řeč o službě muzea pro veřejnost, pak výsadní postavení v hierarchii našeho snažení mají školy na Jeseníku. Snažíme se o jejich, řekl bych exkluzivní informovanost pomocí měsíčního e-mailového zpravodaje s doporučeními konkrétní vhodnosti naší nabídky. Toto úsilí přináší své ovoce v podobě zvýšení zájmu škol o naše akce. Zmínka již byla o výstavě dětských kreseb spolu s ilustracemi Zdeňka Milera - kresby jsme získali spoluprací se základními školami

z celého Jesenicka. Také výstava *Znovuzrození pramenů* byla velmi cennou zkušeností o možnosti spolupráce s mládeží, v tomto případě studenty gymnázia. A konečně na zmíněném semináři *Slezsko a Jesenicko v literárním zobrazení* vystoupily rovněž s příspěvkem dvě studentky jesenického gymnázia.

Závěrem je namístě několik informací o vlastním chodu muzea. Ke konci roku pracovalo v muzeu celkem 11 tzv. přepočtených pracovníků (celkem 12 pracovníků, z toho dvě pracovnice na poloviční úvazek). Muzeum hospodařilo s příspěvkem od zřizovatele ve výši 3.783 tis. Kč, celkové výnosy činily 4.167 tis. Kč a celkové náklady 3.958 tis. Kč. Během roku probíhaly přípravy na instalaci nové expozice biologie ve Vodní tvrzi, jejíž dokončení plánujeme v roce 2005. Na podzim došlo k instalaci kamerového systému v prostorách muzea, čímž se dosáhlo vyšší ochrany vystavených sbírkových předmětů a koneckonců i zlepšení bezpečnosti pracovníků muzea. Muzeum získalo

na tuto akci grantový příspěvek od ministerstva kultury. Ke konci roku zajišťovali někteří správci sbírek další stěhování do nových prostor pro depozitáře v areálu bývalého Moravolenu. Sem byly přestěhovány depozitáře archeologie, biologie a historie. Během čtvrtého čtvrtletí muselo být také vybaveno pracoviště muzea v Javorníku v souvislosti se zaměstnáním pracovnice na plný úvazek (počítač, telefonní linka).

V loňském roce navštívilo naše muzeum tak či onak (stále expozice, příležitostně výstavy, přednášky a další akce) celkem 18.773 osob. Jde o rekordní návštěvu a mohli bychom si jenom přát, aby to letošní číslo bylo ještě lepší. Samozřejmě nemůže zůstat pouze u přání, musíme se o to sami přičinit. Nemám pochyby, že se o to budou snažit všichni pracovníci muzea. Těm patří na tomto místě poděkování za pracovní výsledky muzea v roce 2004.

Petr Košacký, ředitel muzea

Z výstav Vlastivědného muzea Jesenicka

Cesta do středověku

Na turistickou sezónu 2004 připravilo jesenické muzeum do Rytířského sálu Vodní tvrze výstavu *Cesta do středověku*, která měla za úkol přiblížit každodenní život středověkého vesničana, měšťana i rytíře co možná tím nejbezprostřednějším způsobem. Výstavu s podtitulem *Scénické obrazy středověkého života* tvořil celý soubor replik středověkých exponátů, které byly rozděleny do několika částí: hradní síň, zbrojnice, kupecký krám, bitevní pole, vesnické stavení a právo útrpné. Na výstavě bylo možné si prohlédnout celou řadu replik historických zbraní - například úplné plátové brnění rytíře či nejrůznější typy tyčových, sečných a palných zbraní, dále rekonstrukci hradní síně, měšťanského domu i vesnického stavení, rovněž předměty denní potřeby i určené pro práci, exponáty z keramiky, kovu a skla, sloužící k nejrůznější úpravě jídel (vystaveny byly i rozmanité druhy požívatin a koření, které se podle archeologických nálezů prokazatelně vyskytovaly ve středověkých

kuchyních), zkrátka většinu reálií, které měly dát alespoň na chvíli pocítit, jak se žilo ve středověku. Výstava byla doplněna i originály dokumentující dobu středověku na území Jesenicka. Celou výstavu provázely kresby Bohuslava Strnada z Moravských Budějovic, které se snažily přiblížit život ve středověku i těm nejmenším. Doslova každý návštěvník se tak mohl tímto nenásilným způsobem názorně informovat o životě a každodennosti středověkého člověka. Výstava byla vytvořena z exponátů soukromé sbírky Pavla Blajzeho z Uhelné, člena šermířské společnosti Slezská korouhev. Výstava *Cesta do středověku* byla otevřena od 18. května do 25. září 2004. Na slavnostní vernisáži výstavy 18. května vystoupil Šermířský spolek Jeseník.

M. Neubauerová

Výstava *Žena, žena, žena*

K desátému výročí od vyhlášení Roku rodiny Organizací spojených národů připravilo na měsíce únor a březen roku 2004 Vlastivědné muzeum Jesenicka v Jeseníku výstavu s názvem *Žena, žena, žena* a představilo tak hmotnými doklady historické podoby úlohy ženy v rodině i celé společnosti - jako rodičky, ochránky domácího krbu i hospodyně.

Výstava *Žena, žena, žena* měla za úkol přiblížit každodenní život dívek, maminek i babiček v minulých staletích a představit všechny atributy ženy, které ji provázely od kolébky až po stáří. Výstavu tvořil soubor předmětů zapůjčených z moravských muzeí i ze soukromých sbírek: oděvů, oděvních doplňků, kuchařek, výbavy do manželství, domácích přístrojů a nejrůznějších pomocníků v domácnosti, z nichž většina byly více než 100 let staré. Z dívčích let to byly hračky (panenky, kočárky, pokojíčky), které měly připravit holčičky k mateřství a vedení domácnosti. Dále to byly doklady vzdělávání dívek, uvedení do společnosti a sňatku, ale také ženského sportování.

Kromě předmětů „celostátního“ charakteru byla výstava doplněna originálními exponáty speciálně dokumentující ženské odívání na území Jesenicka. Bylo zdůrazněno také jedno z největších vzdělávacích zařízení pro dívky na Jeseníku - klášter sv. Voršily v Jeseníku. Pro úplnost byly představeny také nejvýznamnější (či nejznámější) ženy Jesenicka: Sofie Priessnitzová, Josefína Weissová, majitelka tiskárny a nakladatelství v Jeseníku Betty Titze, historička Angela Drechslerová, řádová sestra a lipovská rodačka Klára Fietzová a poslední představená jesenických voršilek Ansgarda Diebl. Celou výstavu také provázely dobové kresby a fotografie, reklamy, módní časopisy či nejrůznější „ženské“ reálie. Tak si každý návštěvník mohl podrobně informovat o životě a každodennosti našich babiček a prababiček. Výstava *Žena, žena, žena* podle námětu stejnojmenné výstavy Vlastivědného muzea v Olomouci byla otevřena od 3. února do 20. března 2004.

M. Neubauerová

Anna Franková, odkaz pro současnost

Ve dnech 25. února až 31. března 2004 proběhla ve Vodní tvrzi v Jeseníku výstava pod záštitou Nadace Anny Frankové v Amsterdamu, Centra ekumenic-

kého setkávání a dialogu v Olomouci, VMJ a Města Jeseník *Anna Franková, odkaz pro současnost*. Výstavě dominoval příběh Anny, židovské dívky, zasazený do kontextu světových událostí ovlivněných nástupem nacismu a jeho protižidovského tažení. V květnu 1942 se rodina Frankova ukryla; v průběhu 26 měsíců si Anna psala deník, v němž popisovala každodenní život. V srpnu 1944 byl jejich úkryt prozrazen a jeho obyvatelé byli posláni do Osvětimi. Anna válku nepřežila. Její deník se však stal jedním z nejčtenějších dokumentů 2. světové války. Výběrem dokumentů, fotografií, osobních svědectví chtěla výstava přesvědčit návštěvníky, že k udržení demokracie nestačí pouze zákony, ale osobní postoj každého z nás. Během výstavy poskytovala návštěvníkům výklad Drs. Hildegonda M. Rijkssenová.

Hrady českého Slezska

Ve dnech 13. 7. - 30. 9. 2004 měli návštěvníci vodní tvrze v Jeseníku možnost shlédnout putovní výstavu *Hrady českého Slezska* opavském archeoložky Markěty Tymonové (výtvarné provedení Mirka Ouzká). Výstava vycházela ze stejnojmenné monografie autorů P. Kouřila, D. Prixe a M. Wihody. Autorka si vzala za cíl ukázat návštěvníkům vývoj středověkých opevněných sídel v období 13.-přelomu 15. a 16. století, na území, jež sestává ze čtyř bývalých historických celků - knížectví opavského s tzv. moravskými enklávami, těšínského, části knížectví niskeho (Jesenicko, Javornícko, Vidnavsko) a ratibořského (Bohumín).

K tomu si zvolila mocné „zbraně“ - pečlivě vybraný archeologický materiál vhodně provázaný s písemnými a ikonografickými prameny. Vývoj hradů reprezentovalo 31 panelů, trojrozměrné předměty byly vystaveny v pěti vitrínách. V nich byly k vidění např. výstroj jezdce a koně (fragmenty destičkové plátové zbroje s pozlacenými nýty z Leuchtenštejna, ostruhy, podkovy, třmeny aj.) a militária (hroty střel z luků a kuší, hrot a obruč z kování berana z Vartnova aj.). Keramika byla zastoupena především nálezy kachlů z otopných zařízení. Život obyčejných lidí na středověkých hradech dokládá pestrý soubor pracovních nástrojů (vrtáky, sekery, kleště, nůžky, pilky, dlátka, hornická želízka aj.) Patrně k nejzajímavějším vystaveným exponátům patřilo vybavení tajné penězokazecské dílny nalezené na Cvilině.

J. Kubica

IV. svatováclavské mezinárodní setkání v Bílé Vodě a Jeseníku 2004

Vlastivědné muzeum Jesenicka a Státní okresní archiv Jeseník ve spolupráci s obcí Bílá Voda uspořádaly již počtvrté u příležitosti státního svátku 28. září mezinárodní česko-polsko-německé setkání. Začalo pietní vzpomínkou na hřbitově v Bílé Vodě, kde je pohřbena stovka sester z 15 různých řádů a kongregací, které byly v Bílé Vodě od roku 1950 násilně internovány. Hřbitov byl r. 2000 prohlášen Ministerstvem kultury ČR za kulturní památku. Po pobožnosti a koncertu v kostele Navštívení P. Marie se přítomní přemístili do Jeseníku, aby se v klášterní kapli zúčastnili *Literárních toulek Jesenickem*, literárního pásma s hudbou za účasti autorů písnicích o Jeseníku (M. Kočka, J. Světlíková, P. Marcalík, J. Režný, T. Knopp).

Následujícího dne proběhl v sále Státního okresního archivu historický seminář na téma *Slezsko a Jesenícko v literárním zobrazení*.

Vystoupili na něm univerzitní literární historikové, muzejní pracovníci i vlastivědní badatelé, kteří sledovali regionální tvůrce z Jesenicka pocházející: jak německé (F. K. Mohr aj.), tak české (J. Stehlíková, M. Kubíček), resp. po odsunu původního německého obyvatelstva české spisovatele o Jeseníku píšící (O.

Šuleř, V. Körner). Cílem bylo též ukázat Jesenícko jako součást Slezska a místo setkávání tří kultur: proto zazněly referáty o české literatuře v pruském Slezsku, o německém básníku J. von Eichendorfovi či o polském publicistovi S. Belzovi. Sympatické bylo vystoupení studentek místního gymnázia, které v rámci soutěže Středoškolské odborné činnosti připravily studii o pověstech z Rejvízu, mimochodem jediném žánru, v němž došlo k návaznosti české literatury na německé texty.

Pořadatelům se též podařilo vtáhnout do literárního dění více institucí i jednotlivců. Kino Pohoda přispělo filmem *Cukrová bouda* podle námětu V. Körnera, Knihovna V. Priessnitzze zorganizovala v muzeu výstavku regionální literatury a autorské čtení J. V. Vondrky. Knihkupectví Hastík toho využilo k prodeji regionální literatury s autogramiádou. Do konce roku pak vyšlo a bylo pokřtěno několik nových knih o Jeseníku. A z historického semináře vzešel sborník se zásadní studií dr. L. Martinka. „Literární podzim“ na Jeseníku tím splnil všechna očekávání, která do něj organizátoři vkládali.

K. Growka

Gustav Krause referuje na semináři v jeseníckém archivu

Konference a výstava Zlatohorský rudní revír 2004

Česká geologická služba a Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava uspořádaly v rámci grantového projektu „Hornicko-geologické zhodnocení zlatohorského revíru po ukončení těžby a zpracování rud a prognóza jeho dalšího vývoje“ ve dnech 18. - 20. října 2004 ve Zlatých Horách konferenci *Zlatohorský rudní revír (minulost, současnost, budoucnost)*. Organizačně akci zajišťovala firma Viera Večeřová - PINKA za nemalé podpory pracovníků České geologické služby.

Konference probíhala ve třech sekcích: v historické zazněly referáty o vlivu rudného hornictví na jeho symboliku (S. Vopasek), o vývoji zlatohorských pečeti a znaku (K. Müller), o mincování vratislavských biskupů v Nise a Zlatých Horách (K. Growka) a o historické produkci zlata v zlatohorském revíru (J. Večeřa). Tento program byl pro nejširší veřejnost doplněn promítáním filmu *Zlatohorský rudní revír*, který seznámil přítomné s celou historií dolování ve Zlatých Horách a ukázal alespoň část krás ukrytých v podzemí (Montanisticko-geologická nadace). Další referáty věnované geologii, průzkumu, těžbě, sanacím a možnostem využití zlatohorského rudního revíru odezněly v úterý v rekreačním středisku Bohema ve Zlatých Horách. Operativně byla zařazena diskuse se zastupci firmy Altenberg, kteří uvažují s průzkumem a znovuotevřením místních zlatorudných dolů. Ve středu byla konference ukončena půldenní exkurzí po okolí Zlatých Hor. Na závěr se mohli účastníci nadýchat i ozdravujícího vzduchu v útrobách Příčné hory při návštěvě Speleoterapie.

Jesenické pracoviště ČGS připravilo již před konferencí stejnojmenný sborník přednášek (red. V. Pecina a J. Večeřa, Jeseník 2004, 150 s.), kde mohou i zájemci z řad laické veřejnosti nalézt odpověď na

otázku, jestli zlatohorský rudní revír může být turistickým centrem?

Jako součást konference byla zařazena i vernisáž výstavy ve Vlastivědném muzeu Jeseníka *Zlatohorský rudní revír - minulost, současnost, budoucnost*. Výstava formou 32 map a panelů prezentovala hlavní myšlenky přednesených referátů a výsledky grantového úkolu. Expozice byla koncipována jako dvě linie dokumentující využívání zlatohorského rudního revíru, spojující se v představách současného a budoucího využití.

První linie byla věnována historii, ukázkám krás minerálů a hlavně krásám podzemí, které jsou již dnes skryty našim zrakům. Dále pak následovaly panely ilustrující to, co se podařilo ve zlatohorském rudním revíru udělat po ukončení těžby (přehled kulturních památek, existujících a navržených naučných stezek, hornický skanzen a speleoterapie). Tuto část doprovázely vitríny nalezených kovových předmětů z období hlavní těžby (14.-17. stol.) (želízka, mlátek, kopáč, motyka, ostruhy), keramiky z osady, která ležela pod hřbetem Příčné hory (14.-15. stol.) a příklady listin z různých období (14.-21. stol.) doplněné unikátními pečeti z roku 1766 z fondu Archiv města Zlaté Hory (SOkA Jeseník).

Druhá linie byla věnována novodobé historii průzkumu, těžby a zpracování zlatohorských rud a následným zajišťovacím, sanačním, rekultivačním a likvidačním pracím Rudných dolů po ukončení těžby. Tato část byla doprovázena ukázkami hornin, minerálů a drobných předmětů, spojených s hornickou činností (geologický kompas, inklinoměr, vrtné korytko, důlní lampy...). Během měsíce výstavu shlédlo okolo 460 návštěvníků.

J. Večeřa

Středoškolská odborná činnost na gymnáziu

V dubnu 2004 proběhlo ve Státním okresním archivu v Jeseníku okresní kolo soutěže SOČ, jehož se zúčastnilo 13 studentů gymnázia v Jeseníku se svými převážně historickými pracemi, které vesměs vycházely ze studia archivních pramenů. Čtyři práce mapovaly majetkoprávní změny po r. 1945 v obcích Horní a Dolní Údolí, Hradec-Nová Ves, Stará Červená Voda

a Mikulovice. Dvě děvčata zpracovala genezi rejvízských pověstí, kolektivní práci vznikl soupis německých antifacistů okresu Jeseník. Neblahou shodou okolností se zde sešly dvě takřka identické práce o jesenických pramenech a pomníčcích. Dvojice Lukáš Abt a Petr Labounek se v kategorii regionálního zeměpisu probojovala do krajského kola. Výsledek

jejich snažení lze shlédnout na internetových stránkách: www.ejeseniky.cz. Druhý příspěvek Lukáše Němčíka se probíjalo až do celostátního kola, kde s prací výrazně regionální získal skvělé 7. místo: jeho

práce je ke shlédnutí na stránce www.prameny.jeseniky.org. Je potěšitelné, že studenti, kteří se již připravují na maturitu, ve studiu zvolených témat nepřestali a snaží se o jejich publikaci.

Rejvíz a Horní a Dolní Údolí jsou památkově chráněnými zónami

(čtk) Olomoucký kraj má dvě nové vesnické památkové zóny. V srpnu jimi byly vyhlášeny dvě lokality - Údolí a Rejvíz na Jesenicku. Informoval o tom Jiří Kaláb z Národního památkového ústavu v Olomouci. Osady Horní a Dolní Údolí spojované od 15. století s těžbou zejména zlatonosných rud a množstvím hamrů jsou dnes místní částí Zlatých Hor. Část původní architektury se zde dochovala díky rekreační funkci řady objektů. „*Horní a Dolní Údolí jsou rozptýlené horské vsi, v nichž si ceníme zejména dobře*

dochované dřevěné architektury z 19. století, mimo jiné roubeného typu jesenického domu s bedněným štítem,“ uvedl Kaláb. V Horním Údolí a jeho okolí byla řada jednotlivých objektů, například zřícenina hradu Kobrštejna či lesní hřbitov sovětských zajatců. Ještě známějším cílem výletníků je druhá vesnická památková zóna Rejvíz, který byl založen v roce 1768. Starý Rejvíz byl seskupením pasteveckých chýší, zatímco založený Nový Rejvíz již byl osadou s trvalými usedlíky. *Rovnost* 6. 9. 2004

Jubilea, vzpomínky

31. října 2004 se dožil v plné duševní svěžesti a pracovním nasazení 80 let **MUDr. Oldřich Grünner, CSc.**, odborný neurolog, odborný psychiatr a rehabilitační lékař, emeritní přednosta lázeňského sanatoria Priessnitz. Jeho odborné vědecké dílo je spojeno právě s Priessnitzovým Gräfenberkem. Nepočítáme-li desítky odborných studií, je náš jubilant autorem následujících knih: *Die Neurosenbehandlung in der Vinzenz Priessnitz-Kuranstalt von Gräfenberg (Jeseník)*. Balnea, Praha 1968. 51 s. *Mýtus štěstí a duše člověka*. Sursum, Tišnov 1995. 110 s. *Elektrická a magnetická pole v léčbě. Ovlivnění nespavosti, bolesti i nervových onemocnění. Z historie a praxe*. Sursum, Tišnov 1996. 163 s. *Graefenberg byl první*. Sursum, Tišnov 1997. 155 s. *Bílá kniha humanismu*. Sursum, Tišnov 2003. 355 s.

V srpnu 2004 opustil naše řady **Dr. Ryszard Kincel** (*1933), ředitel v.v. Městské veřejné knihovny v Ratiboří, prozaik a publicista, překladatel díla J. von Eichendorfa, člen Svazu polských spisovatelů. Doktorát získal za práci *Przewodnictwo turystyczne w śląskich Sudetach w XVIII i XIX wieku* (1976). Kniha: *U śląskich wód. Z dziejów śląskich uzdrowisk*

i ich tradycji polskich. Katowice 1994. Do sborníku *Jesenicko* přispěl článkem *Polští návštěvníci Jeseníků a lázní Gräfenberk v 19. století*. 2003/4, s. 5-17.

V září 2004 zemřel ve věku 84 let učitel **Konstantin Brada**. Patřil ke generaci českých osídlenců našeho kraje, která si ho zamilovala a s vlasteneckým zápalem se mu snažila vtisknout novou, českou podobu. Hraničář a osvětový pracovník - tato pojmenování symbolizují dílo, které K. Brada po sobě zanechal:

Můj kraj Jesenicko. Příručka vlastivědy jesenického okresu. OPS-OSR, Jeseník 1948. (vložená Příruční mapa politického okresu Jeseník, 1:150000). *Jesenicko v očích turistů*. In: Sborník okresu Jeseník ve Slezsku. ONV, Jeseník s.d. s. 130-134. Do sborníku *Jesenicko. Z kraje pod Pradědem* (Osvětový dům, Jeseník 1961) přispěl několika články: *Zeměpisné poměry* (s. 9-16), *Jak osvobodila Rudá armáda Jesenicko* (s. 116-121), *Zemědělství, průmysl, budování nového života na Jesenicku* (s. 126-137), *Obce na Jesenicku* (s. 180-197).

Počátkem prosince se Šumperk rozloučil se svým kronikářem **doc. PhDr. Františkem Spurným, CSc.**, který zemřel 24. 1. 2004 ve věku 77 let. Historik, archivář (od r. 1958 vedl Okresní archiv) a muzejní pracovník (1976-1990) několik desetiletí zaplňoval svými příspěvky vlastivědná periodika; v šumperské Severní Moravě nalezneme bibliografii jeho prací (1977, sv. 34; 1987, sv. 54; 1997, sv. 73), z nichž řada se týká Jesenicka.

Před vánocemi zemřel **Antonín Pakr** (* 1935), jesenický badatel značně širokých zájmů, které odpo-

vídaly jeho komplikované povaze. Vzpomínat na něj budou sběratelé kaktusů a orchidejí, jeskyňáři a mineralogové, kteří nezapomenou na jeho výstavu achátů ve Vlastivědném muzeu Jesenicka (1998), popř. numismatici a filatelisté - alespoň za všechny obory, do nichž se s nesmírným nasazením sobě vlastním zapletl v posledním desetiletí. Škoda jen, že některé jeho projekty a nápady zůstaly v rukopisech, resp. vydané v zahraničí (studie o Moravském Krasu v Londýně), „samizdatově“, či nedokončeny. Jmenujme otištěné práce: *Z historie jeskyní Na Pomezí*. Severní Morava, 1994, 68, s. 66-68. *Varianty slezských grešlí 1624*. Slezský numismatik 2001/02, 4-5, s. 6.

VLASTIVĚDNÉ MUZEUM JESENICKA
A STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV V JESENÍKU
POŘÁDAJÍ

V. SVATOVÁCLAVSKÉ MEZINÁRODNÍ SETKÁNÍ

NA TÉMA

„Historie muzejnictví na Jesenicku“

PROGRAM:

středa 28. září 2005

Pietní akt internace řádových sester v Bílé Vodě
Kulturní program v kapli (Jeseník)

čtvrtek 29. září 2005

Historický seminář (Jeseník)

Literatura

Přečetli jsme za vás

Myška, Milan a kol.: Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska. Ostravská univerzita, Ostrava 2003. 520 s.

Čtenářům se do rukou dostává jedinečná práce zaceľující „bílé místo“ v dnes již početné řadě biografických slovníků. Zprvu český nacionalismus a poté marx-leninská ideologie vytvořily z podnikatelů, továrníků, velkoobchodníků a bankérů - v počátcích industrializace zejména Němců, resp. Židů - sporný obraz „vykořisťovatelů“. Kniha si klade za cíl odstranit takové negativní názorové stereotypy. Hesla jsou seřazena abecedně, v některých případech zahrnují i podnikatelské subjekty patřící k jedné rodině či rodu. Velká část hesel přináší naprosto nové informace.

Odkazuje však i na dosavadní literaturu a písemnosti uložené v archivech. Rozsáhlý lexikon doprovází pohříchu jen malý obrazový materiál v podobě vedut na firemních dopisech. Z našeho regionu zde najdeme dynastie Kleinů, Raymannů, Regenhartů, vrbenské Grohmanny, zlatohorské Förstery, či jednotlivce jako ondřejovické Keila a Tlacha, A. Hohlbauma a K. Hielého. Jen pouhým prolistováním této jedinečné encyklopedie poznáme, komu vlastně vděčíme za průmyslový charakter našeho státu.

Geršlová, Jana - Sekanina, Milan: Lexikon našich hospodářských dějin. Libri, Praha 2003. 488 s.

Lexikon se věnuje především 19. a 20. století v širších politických a společenských souvislostech. Proto jsou zde hesla nejen ekonomická (jak z období tržního hospodářství, tak marx. politické ekonomie), ale najdeme zde i firmy, podnikatele, ekonomy, svazy a korporace. Výkladová hesla jsou řazena abecedně. Autoři si však byli vědomi, že mnozí uživatelé slovníku nemusí některé termíny či zkratky znát, proto jsou hesla navíc vybavena formou přímého odkazu.

Pro přehlednější seznámení s lexikonem je na závěr zařazen slovníček dalších pojmů, tematický rejstřík a seznam zkratk. Zájemcům o hlubší studium je určen seznam doporučené literatury. Kniha sice nemá regionální záběr, přesto poznamenejme, že se zde objevuje kupř. jméno Heinricha Larisch-Mönicha, velkopřemyslníka a slezského zemského prezidenta - čestného občana Frývaldova.

Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. díl H-O. Libri, Praha 2002. 598 s.; III. díl P-S. Libri, Praha 2003. 618 s.; IV. díl Š-Ž, slovníky, dodatky, Libri, Praha 2004. 550 s.

V roce 2004 se uzavřelo vydávání encyklopedie Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku čtvrtým, posledním dílem. Jde o mimořádné dílo, které nemá v okolních zemích obdobu. V poměrně krátké době se podařilo shromáždit množství údajů o technických památkách různých oborů. Výběr hesel byl značně ovlivněn složením autorského kolektivu, takže po přečtení celého díla si člověk teprve uvědomí, že i na Jesenicku je množství technických památek, které by si zasloužily uvedení v tomto přehledu. To by mělo být výzvou pro zdejší odborníky, aby i Jesenicko bylo v dalším doplněném vydání zastoupeno větším množstvím zdejších památek. Vzájemná nekoordinovanost mezi jednotlivými autory a redakcí potom vedla i k opomenutí významných hesel (např. zpracování mramoru, Lipová-lázně...), duplicitě hesel (Javorník - těžba arsenových rud x Račín údolí) nebo chybnému označení obce (Lázně Jeseník). Přes tyto nedostatky lze celé dílo hodnotit velice kladně a může sloužit jako inspirace a průvodce jak pro odborníky, tak širokou veřejnost.

Ve všech čtyřech dílech najdeme odkazy na 28 obcí (katastrálních území) bývalého okresu Jeseník. Nejpočetněji jsou zastoupena hesla týkající se zpracování nerostného bohatství: Viera Večeřová (10 hesel), Jan Otýpka (4 hesla) a dvojice autorů Miloš Matěj a Jiří Gwuzd (2 hesla). Popisují se zde **hamry** (Dolní Údolí, Javorník, Lázně-Jeseník), **železářny** (Ondřejovice), **vápěnky** (Javorník, Supíkovice, Vápenná, Velké Kunědice, Zálesí), **sklářny** (Horní Údolí, Ramzová, Rejvíz, Velká Kraš), **šamotka** ve Vidnavě, **úpravna rud** v Horním Údolí a **arsenová huť** v Javorníku - Račím údolí. Další početnou skupinou jsou odkazy na těžbu

nerostných surovin: Josef Večeřa (rudy), Viera Večeřová (6), Jan Otýpka (1). Těžba rud probíhala většinou v oblastech pokrývajících několik katastrálních území, a proto jsou tyto oblasti popisovány jako rudní revíry a u jednotlivých katastrů je jen odkaz. Stejněho principu bylo použito při popisu těžby kamene na Žulovsku. V encyklopedii je podchycena těžba ve **Zlatohorském rudním revíru** (Zlaté Hory, Horní Údolí), **Jesenickém železorudném revíru** (Adolfovice, Bukovice, Jeseník, Seč u Jeseníku, Široký Brod, Rejvíz, Ondřejovice, Dolní Údolí) a dále **těžba zlata** (povodí Opavy - Horní Údolí), u České Vsi, Mikulovic a Širokého Brodu), **arsenových rud** (Javorník, dtto heslo Račín údolí), **železných rud** (Petrovice u Skorošic Hranická), **grafitu a pyritu** (Petřikov - viz Velkovrbenský grafitový revír), **vápence** (Vápenná, Velké Kunědice) **křemene** (Stará Červená Voda), **kaolinu** (Vidnava), **lignitu** (Uhelná), **rašeliny** (Vidnava), a **kamene** (Petrovice u Skorošic, Vlčice). Samostatné heslo - Žulovsko - bylo věnováno zdejšímu **kamenoprůmyslu a těžbě slezské žuly**. Ostatní obory jsou zastoupeny pouze jednotlivými hesly: redakce (4), Leoš Mlčák (2), Michela Rysková (2), Viera Večeřová (2) a Zdeněk Petráň (1). Nejpodrobněji je zpracováno heslo věnované C.k. privilegované **tkalcovně lněného a stolního zboží** Regenhart & Raymann. Stručně jsou popisovány **lázně** (Lázně Jeseník, Zlaté Hory), **mincovna** (Zlaté Hory), **silniční most** (Velké Kunědice), **podpurná stěna odvalu lomu** (Staré Podhradí), **rozhledna** (Biskupská kupa, Praděd) **továrna na fezy** (Mikulovice) a **zvoň** ve Vidnavě a Vlčicích.

Josef Večeřa

Joanidis, Sotiris: Zlaté Hory v Jeseníkách. Letopisy. RULA, Zlaté Hory 2004. 560 s.

Velice rozsáhlá práce věnovaná Zlatým Horám by měla nést spíše podtitul „Sebrané spisy“. Autor zde zúročil několikaletou práci a utřídil starší práce, doplněné vlastním studiem, hlavně kronik, do ucelených bloků věnovaných historii města a dolování, významným společenským zařízením, kostelu a farnosti, významným stavbám, osobnostem a podnikům, spolkům a organizacím, přírodě a turistickým možnostem okolí. Jednotlivé převzaté pasáže jsou

někdy více, někdy méně šťastně skombinovány a místy přechází až do značně odborného rázu, který není určen čtenářům takovéto publikace. I když na začátku kapitol jsou uvedeny stručně hlavní prameny, měly by být alespoň delší, doslova převzaté pasáže opatřeny odkazem na původní zdroj. Takto totiž zaniká vlastní autorův přínos a nové údaje, které se mu podařilo získat. Velice milým bonusem je CD, na němž je množství pohlednic ze Zlatých Hor a okolí. *J. V.*

Zlatohorský rudní revír (minulost, současnost, budoucnost). Sborník přednášek z mezinárodní konference Zlaté Hory 18. - 20. 10. 2004 (ed. Pecina, V., Večeřa, J.) . ČGS, Jeseník 2004. 150 s.

Sborník obsahuje jednotlivé referáty přednesené v rámci mezinárodní konference, o níž bylo již informováno v části „Co přinesl čas“. Kromě referátů obsahuje sborník soupis publikované literatury týka-

jící se Zlatohorského rudního revíru a historie. Celkem bylo sesbíráno 802 citací, které mohou být dobrou pomůckou všem, kdo by se chtěli s touto oblastí blíže seznámit. *J.V.*

Hanzl, Zdenek a kol.: Kámen v rukodělné výrobě českého venkova. Nakl. LN, Praha 2003. 262 s.

Publikace je věnována produkci venkovských kameníků a kamenosochařů na české, moravské a slezské vesnici. Nejde však o encyklopedii, ale o popularizující knihu lidové materiální kultury. Nenajdeme zde ani památkářsky atraktivní díla, ale naopak taková „všední“, snadno přehlédnutelná. Úvodní kapitola pojednává o kameni jako stavebním materiálu, další popisuje geologii ČR, zakládání lomů a typy těžby kamene v 19. stol. včetně ruční dobývky a opracování. Z jiného pohledu pak čtenář může zkoumat 180 kvalitních, převážně barevných fotografií po pře-

čtení kapitoly o sociálním postavení kameníků. Samostatně je charakterizováno využití kamene v zemědělské vesnici. Snahou pisatelů je určit autory kamenosochařských vesnických památek a roli božích muk, kapliček, křížů etc., jakou hrály v životě obyvatel vesnice. I zásluhou spoluautora knihy Z. Gáby ze Šumperka najdeme v knize odkazy na Žulovou, Supíkovice a Skorošice. Jinak zde Slezsko není výrazně zastoupeno. Z fotografií jen Pieta z Branné, pocházející pravděpodobně z kamenické dílny ve Skorošicích, reprezentuje náš region.

Tinzová, Bohumila: Hydropat Josef Weiss (1795 - 1847) a jeho synové. VMJ, Jeseník 2004. 20 s.

K největším osobnostem města Jeseníku - vedle Priessnitz - patřil jeho konkurent Josef Weiss. Ale jen do roku 1842, kdy vodoléčebný ústav uzavřel a odjel získat si slávu do Anglie. Odtud příznačnější titul „hydropat“ - vedle Priessnitzova obligátního „vodní doktor“. Jeho život je však pro nás plný záhad. A na jejich odhalení se autorka pokusila přijít. Čtenář se konečně dozví, kde původně stával Weissův léčebný dům. A na vzácné pohlednici vidí, kde visela pamětní deska na jeho dva syny - dvojčata Gustava a Edmunda,

kteří šířili slávu rodného města jako univerzitní profesori v Praze a ve Vídni. Zároveň však nezastírá, že některé okolnosti Weissova života již asi nikdo nerozřeší, jako kupř. jeho sporné působení ve Zlatých Horách, kde jde asi o záměnu dvou osob, či o snad reklamní sebechválu údajných doktorátů z Anglie. Drobná brožura s cennými vyobrazeními dobových dokumentů je jen malou splátkou dluhu, kterou vůči těmto našim rodákům máme.

Rejthar, Stanislav: Dobří vojáci padli... Ze vzpomínek válečného pilota. Ostrov, Praha 2002. 304 s.

Vzpomínky letce RAF plk. S. Rejthara (1911 - 1977) mohly vyjít až s dvacetiletým zpožděním. Stíhací pilot, bojující ve Francii, Anglii a na sovětském stroji a poté jako partyzán v SNP, se stal po r. 1948 nežádoucí osobou. Velice rád zajížděl do Zlatých Hor ke

svému bratru Jindřichovi. Nejen těm, kdo se zde s ním setkali, je určena kniha nepřikrašlující válku a komunistický režim.

Stupek, Ivan: Deutsche Literatur der Zwischenkriegszeit im tchechischen Schlesien 1918 - 1938. FF OU - nakl. Tilia, Ostrava 2002. 238 s.

Úvod knihy tvoří historický exkurz do sudetoněmeckého fenoménu a stručné vymezení moravsko-slezského prostoru, vymezeném Ostravskem, Opavskem a jeho nejbližším okolím, tj. včetně Jesenicka. Základem práce jsou, zjednodušeně řečeno, biogramy psané s kritickým nadhledem (na rozdíl od adorující vlastivědné literatury) jednotlivých autorů, které vycházejí především ze znalosti jejich díla. Jde tedy o malé literárně-historické studie. Našeho regionu se dotýká život a dílo Bruno Hanse Witteka, Viktora Heegera a Josefa Lowaga. V závěrečné kapitole najdeme další,

dnes zapomenuté autory spíše lokálního významu: Josef Schneider z Javorníku, Gustav Parg z Adolfovic, či osobnosti známé z odlišných prostředí jako: Josef Pfitzner, Leopold Rochowanski ze Zlatých Hor, Franz K. Mohr z Písečné.

Knihy psané německy je určena zejména studentům germanistiky a odborníkům. České vydání by mělo rovněž velký přínos, neboť by přispělo k odbourávání nacionalistických předsudků, které pramení z neznalosti.

Vývoj církevní správy na Moravě. XXII. mikulovické sympozium 9. - 10. října 2002. Sborník. Brno s.d. 380 s.

Byť rozsáhlý sborník, nemůže pochopitelně pokrýt veškeré oblasti daného tématu. Naopak lze podotknout, že se zde setkáme i s četnými přesahy do Slezska. Z metodického hlediska je sympatické, že mezi koreferáty najdeme takové, které lze využít pro bádání i v našem regionu. F. Spurný popsal počátky starokatolické církve na Moravě před 1. světovou

válkou (1900 Frývaldov), J. Balatková organizační vývoj československé církve husitské (1947 Jeseník), K. Čapka vystoupil k vývoji pravoslavné církve na Moravě v letech I. republiky a B. Martinek referoval o církvi adventistů sedmého dne v Československu po r. 1945.

Bibliografie historicko - vlastivědné literatury severní Moravy a Slezska za léta 1996 - 2000. Zemský archiv, Opava 2004. 294 s.

V pořadí již desátou archivní pracovní pomůcku pro vlastivědnou práci zpracovala Jana Indrová. Tradiční rozdělení podle jednotlivých specializovaných oborů je doplněno o všeobecnou chronologickou část. Vedle seznamu excerpovaných časopisů použijí zájemci hlavně rejstříky - autorský, místní a jmenný.

Poslední dva však nejsou v textu důsledně graficky odděleny, jsou totiž zahrnuty do systému podskupin, což bibliografii znepřehledňuje. I běžným prolistováním zjistíme, že Jesenícko je zde početně zastoupeno. Znovuobnovení okresu Jeseník bylo jednou z příčin tohoto „zviditelnění“.

Jeseníky. Hory, zdraví, odpočinek. I.C. Jesenicka - JENA, Jeseník-Šumperk 2004. 36 s. Neubauerová-Brachtlová, Michaela: Turistická trasa po poutních místech Jesenicka. JENA, Šumperk 2004.

Propagační brožura s netradičním grafickým ztvárněním má ambici představit Jeseníky podle jednotlivých zájmových okruhů: turistika, přírodní zajímavosti, památky, lázeňství, kultura, sport, záliby a koupání. Ke každému z nich patří souvislý text (bohužel

anonymní), který se snaží podat maximum informací přílišnou „upovídáností“ a zalámáním k počítačovým hříčkám s fotografiemi ztrácí však přehlednost. Musíme ocenit, že jak mapa, tak samostatná kapitola je věnována i polskému příhraničí.

Turistická skládanka s mile výtvarně pojednanou mapou ideově navazuje na brožuru. Na jednotlivých snímcích doprovázených stručnými texty představuje poutní kostel Panny Marie Pomocné a kapli sv. Rocha ve Zlatých Horách, kaple sv. Anny a sv. Marty v Horním Údolí, kapli sv. Anny na Krížovém vrchu

u Jeseníku, kapli Bolestné Panny Marie na Vřesové studánce, poutní kapli Panny Marie Bolestné na Boží hoře u Žulové, kapli sv. Antonína Paduánského v Javorníku, bývalé mariánské poutní místo Bílá Voda a kapli Panny Marie La Salette v Travné.

Vágnerová, Ivana - Šafář, Jiří a kol.: Chráněná území okresu Jeseník. In: Chráněná území ČR, sv. VI, Olomoucko. Brno -Praha 2003. 24 s.

Separát ze 14dílné encyklopedické řady formátu A4 navazuje na řadu již dříve vydaných propagačních materiálů jeseníckého okresu. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR připravila odbornou a formou zpracování textu i grafickou podobou přitažlivou publikaci. Vkusně prostrádané fotografie celků s detaily jsou doplněny mapkami a leteckými snímky. Po celkové charakteristice okresu Jeseník jsou představeny jednotlivé národní přírodní památky: Borový, jeskyně

Na Pomezí, Na Špičáku a Venušiny mísky, přírodní památky: Píšťala, Račí údolí, Skalka pod Kaní horou, vodopády Stříbrného potoka a přírodní rezervace Vidnavské mokřiny. Závěr tvoří výčet památných stromů. Každá lokalita je popsána heslovitě v pořadí geologie, květena, zvířena, lesnictví, její využití včetně poznámek a odkazů na mapky. Jen bibliografické údaje by si zájemce musel vyhledat v samotné encyklopedii, ty nejsou součástí separátu.

Doneeová, Hana - Janočko, Jiří: Památné stromy v okrese Jeseník. Město Jeseník 2003. nestr.

Celobarevná, graficky poutavě vyhlížející brožura z dílny odboru životního prostředí Městského úřadu Jeseník představuje 36 památných stromů a další 4 navržené na vyhlášení podle zákona č. 114/1992 Sb. Každá fotografie je doplněna informacemi o obvodu kmene, výšce a stáří stromu. Turistům je určena

krátká popiska, jak strom nalézt, použije-li přiložená mapa. Čtenář si přečte i právní exkurz do problematiky, kterou vyvažují esej a báseň o stromech. Publikace se naprosto vymyká „upovídaným“ brožurkám, které turisty spíše odrazují.

Zlatohorské střípky. Pinka, Jeseník 2004. 36 s.

Josef a Viera Večeřovi sestavili čítanku o zlatohorském dolování: počínaje pověstmi (kupř. O ctnostném rytíři a pokladech Starohoří), přes archivní prameny z Opavy, Olomouce, Prahy a Vratislavi a citace nejen z odborné literatury, po vzpomínky pamětníků z podniku Rudné doly. Tímto výběrem je dán ráz

brožury, autoři nezastírají, že má sloužit hlavně k pobavení čtenářů. Drobnokresba některých zlatohorských figurek doslova volá po větším beletristickém zpracování. V archivních pramenech se najdou některé nové poznatky, např. pro dějiny mincování vratislavských biskupů.

Zmizelé Sudety / Das verschwundene Sudetenland. Katalog k výstavě. Český les 2004. 566 s.

Pětice mladých lidí z občanského sdružení Antikomplex dala dohromady kolektiv spolupracovníků takřka z celé republiky, aby rehabilitovali politicky

zatížený zeměpisný název Sudety. Putovní výstava zahrnuje srovnávací fotografie českého pohraničí od Novohradských hor přes Šumavu, Český les, Doupov-

ské hory, Krušné hory, Broumovsko, Krkonoše, České středohoří po Hrubý a Nízký Jeseník. Katalog zachycuje kulturní krajinu jako objekt zkoumání ani ne historika, jako spíše kulturního a sociálního antropologa a ekologa. Autorům jde o paměť krajiny, která v sobě nese otisk historických událostí, zejména odsunu Němců, osídlení pohraničí a čtyřicetiletého rádo-byhospodaření. Příznačné pro to jsou zejména letecké fotografie, škoda že jen černobílé.

Druhé rozšířené vydání katalogu k výstavě přináší i popisky k jednotlivým dvojicím fotografií, které byly psány místními autory. I přesto se chybička vlou-dí: Javorník byl Jauernig (nikoli Ahonberg) a Vidnava

nepatří do Nízkého Jeseníku. Prostudování katalogu pak nepůsobí tak prvoplánově, jak na některé návštěvníky výstava (jejich vyjádření autoři též zařadili jako malý sociologický průzkum). Ne vše je totiž prezentováno černo-bíle: stará fotografie před rokem 1945 je idylkou, nová devastací. Kupř. u kostela P. Marie Pomocné u Zlatých Hor je fotografie starého kostela a znovuoobnoveného poutního místa. Autoři se tak snaží zachytit i dynamiku vývoje k lepšímu od 90. let minulého století. Dvojjazyčný 566 stránkový katalog přináší jak poučení, tak zamýšlení. Je jen dobře, že se právě mladí lidé začínají ptát, že jim není jedno, kde žijí.

Senger, Basilius: Kristova láska naléhá. Kutná Hora 2003. 54 s.

Brožura s podtitulem *Obraz ze života sestry Kláry Fietzové* přeložila z německého originálu (1. vydání 1987) J. Zelenková. Dílo pátera Sengera OSB spadá pod snahu o blahoslavení lipovské rodačky (* 6. 1. 1905, + 15. 6. 1937). Vedle klasického životopisu zde čtenář najde kapitolu o sestře Kláře - mystičce; právě

její nábožensky motivovaný asketismus je klíčem k pochopení jejího vztahu k utrpení a smrti. Autor zde zařadil i ukázky její poezie - v soupise tištěných pramenů je i adresa, kde ji lze objednat. Závěr tvoří „Nonéma“, devítidenní pobožnost k sestře Kláře s využitím její korespondence.

Szymkowicz, Paweł: Polsko - czechosłowacki konflikt graniczny na odcinku Śląska Opolskiego i Opawskiego w latach 1945 - 1947. Opole 2002. 182 s.

Dva územní spory zásadním způsobem rozhodly o vzájemných polsko - československých vztazích po 2. světové válce. Prioritou Polska bylo získání těšínského Slezska zabraného v říjnu 1938, pro něž byla polská vláda ochotna obětovat i část bývalého pruského Slezska, které bylo v její správě od roku 1945. Prioritou české politiky byl získání Kladska, Glubčicka a Ratibořska pro jeho hospodářský význam. Důležitou roli sehrál i železniční uzel v Gluchołazech: autor přiznává, že v tomto případě byly teritoriální nároky ČSR odůvodněné. Na základě pramenů z polských archivů a Zemského archivu v Opavě a Olomouci au-

tor sleduje den po dni spor přerůstající v ozbrojený konflikt. Velmocenská sovětská intervence toto změnila v pouze diplomatický spor. Najdeme zde řadu podrobností z běžného života, nejen z velké politiky, kupř. problém malého pohraničního styku na Jeseníku, nebo majetkoprávní nonsensy typu vlastnictví lesa na Javornicku polským městem Pačkovem.

Studie tak nepřímou odpovídá na otázku, kterou si kladou běžní občané žijící po obou stranách hranice dodnes: proč i ty dnešní, na první pohled malicherné sousedské problémy, třeba s průjezdy vlaků, nejde jednoduše vyřešit...

Chrobak, Piotr a kol.: Turystyczne tradycje Gluchołaz i Zlatych Hor. Krapkowice, s.d.. 112 s.

Album starých pohlednic bylo vydáno na zakázku Městského úřadu v Gluchołazech z prostředků programu Phare Evropské unie. Kolektiv autorů poukázal na společné historické kořeny obou měst.

V předmluvě recenzenta prof. Lise najdeme ocenění pohlednic jako dobového dokumentu z dob rozvoje lázeňství v obou městech, spojených se jmény reformátorů vodoléčby Priessnitzem a Kneippem. Text

o historii turistiky v oblasti Zlatohorské vrchoviny (Góry Opawskie) je čtyřjazyčný, kromě polštiny a češtiny též německy a anglicky. Popisky k jednotlivým pohlednicím jsou pak pouze polsky, pomíneme-li německé nápisy na nich. Je to škoda, protože velký formát knihy to umožňoval. Ze Zlatých Hor a jeho okolí zde najdeme 39 pohlednic uvozených plakátem k 700. výročí založení města z r. 1924. Jako v každé

obdobně publikaci i zde najdeme drobná přeřeknutí. Nelze kupř. tvrdit, že Jan Ripper převzal vedení lázní na Gräfenberku po Priessnitzově smrti, tím povolaným byl J. Schindler.

Publikace je svědectvím, že státní hranice nemusí jen rozdělovat. Obě města, tak jako v minulosti, mohou ve společné Evropě těžit ze svých tradic dolování zlata a přírodních krás.

Jesenicko na stránkách periodik

A-report

Čtrnáctideník Ministerstva obrany ČR přinesl reportáž Od dětské klientely až po seniory: popisuje se v ní Vojenská lázeňská léčebna v jesenických lázních s domy Albatros a Silesia. Vojenská ozdravovna sloužila od r. 1951 pro armádní letce, r. 1993 byla klientela

rozšířena o výsadkové vojsko. V následujícím roce se však transformovala na lázeňský ústav poskytující celou škálu služeb. Též i dětským pacientům jako náhrada zaniklé vojenské dětské ozdravovny ve Vidnavě.

ČAS v roce 2003

Ročenka České archivní společnosti přináší informace nejen pro archiváře. Širší veřejnost v ní najde soupis publikací vydaných jednotlivými archivy a do-

datky k Biografickému slovníku archivářů českých zemí (včetně SOKA v Jeseníku).

Dokořán

Bulletin Obce spisovatelů 31/2004 přinesl reportáž o jesenických lázních. Miroslav Šígl v ní píše o pokračovatelech Miloše Kočky v kraji Vincenze Priess-

nitze, s nimiž se potkal na autogramiádě v lázních a na Rejvízu.

Jeseník, město a lázně - měsíční zpravodaj

Lednové číslo (2004) dokončilo seriál o pamětních deskách kostela Nanebevzetí Panny Marie v Jeseníku upomínkou na padlé z I. světové války. Po celý kalendářní rok zadní strana obálky lákala čtenáře seriálem srovnávacích pohlednic Co se zde změnilo? Úvod patří, jak jinak, náměstí s radnicí. V únoru se našla odpověď na otázku Kam se poděla střelnice? Obálce březnového čísla vévodila vitráž Weissovy vily s komentářem k ní v úvodním sloupku. Zapomenutou historii budov odkrývá 1. část článku Zaprotařovací

ústav pro chudé a přestárlé v Jeseníku, který je dokončen v dubnovém čísle. V něm též pokračují příspěvky Hnutí Brontosaurus Jeseník, které představují své projekty Cesta ke kořenům a Naučná stezka Vincenze Priessnitze. V květnovém a červnovém zpravodaji najdeme povídání o katolické mateřské školce v Jeseníku v letech 1886 - 1945. Sedmé číslo pomocí fotografií připomíná 130. výročí narození sochaře Josefa Obetha: fotografie Försterovy hrobky ve Zlatých Horách se zde ocitla omylem, jde o dílo E. Kapse.

Historická rubrika nabízí další výročí, a to 90 let od postavení nové budovy pošty v Jeseníku. V srpnu začíná nový volný seriál o firmě R&R: tuto značku nebylo kdysi nutné nikde v Evropě představovat. Dnes musíme pracně odhalovat v archívech, co pro naše město znamenala. První díl nese název Josef Raymann a jeho rod. V září byl seriál přerušen vzpo-

mínkou na dvě výročí Sofie, manželky Vincenze Priessnitz. V říjnu a listopadu defilovala na stránkách celá řada Raymannů a Regenhartů. V prosincovém čísle pokračovala B. Tinzová v této problematice popisem jednotlivých domů tzv. frývaldovského „West-Endu“, vil patřících těmto textilním podnikatelům.

Javornické listy

Měsíčník vydávaný Městským kulturním střediskem přináší i vlastivědné příspěvky. V lednu až dubnu referoval M. Rychlý o archeologických výzkumech na zámku Janský Vrch, kde byly nalezeny mj. i mince grošového období. Po změně vydavatele a názvu na **Javornický zpravodaj** najdeme v červencovém čísle

výsledky archeologického dohledu nad stavbou nové zámecké kanalizace - upozorníme na jedinečný nález zlomku ložického poháru. Zásadní význam má článek Priessnitzův dům v Javorníku od M. Neubaue-rové-Brachtlové.

Praděd, časopis o přírodě a lidech Jeseníků

Jarní číslo 2004/7 přineslo článek o futurologické pohlednici Frývaldova. Ve stálých rubrikách dospěla historie horských chat ke 4. pokračování (období po r. 1938). Ke vzniku chat na Skřítku a Červenohorském sedle zde najdeme upřesnění doby vzniku z pera M. Dziedzice z polské Vratislavi. Každému čtenáři bych doporučil přečíst si článek Zmizelé Sudety, jak k dědictví našich předků přistupuje mladá generace. To dokládá i článek o opravách pramenů v jesenických lázních Priessnitzův odkaz ožívá.

8. číslo nese na titulní straně kopii historické věže na Pradědu, postavenou v německém Thüringenwaldu. Praděd se v časopise připomíná ještě jednou, tentokrát v podobě stejnojmenného hotelu v Jesení-

ku. Johann Schroth je představen jako pozoruhodná osobnost našeho kraje. Pokračují seriály o horských chatách a pramenech v okolí Lázní Jeseník.

Následující podzimně laděné číslo získalo na větší pestrosti. Z osobností kraje zde najdeme MUDr. Karla Schrotha jun. a JUDr. Miloše Kočku, „který se zasloužil o Priessnitz“, Kotrmelece v přejmenování Pramen Franze Josefa I. v Jeseníku připomíná V. Koranda. Naopak redakce chválí obnovu Mecklenburského pramene. „Pradědovské“ téma je obsaženo i v článku B. Tinzové Sanatorium Altvater v Jeseníku. V zimním čísle 10/2004-2005 najde čtenář text Zmizelé Sudety z katalogu ke stejnojmenné výstavě.

Severní Morava

87. svazek (2004) přináší mezi články studií o postavení jesenického průmyslu na počátku 20. století, zpracovanou P. Popelkou na základě prvního sčítání průmyslových závodů v Rakousku-Uhersku r. 1902. Na Jesenícku bylo napočítáno 2202 hlavních a 59 ve-

dlejších závodů, 11744 osob činných v průmyslu a 2420 domácích dělníků pracujících v 1551 dílnách. Autor dále charakterizuje jednotlivá průmyslová odvětví.

Slezský sborník

Slezský sborník 2003/4 obsahuje příspěvek k problematice řecké a slavomakedonské emigrace v Československu a v České republice po 2. světové válce od L. Martinka. Na pozadí politické situace provádí literárněhistorický exkurz o jednotlivých autorech, žijících na území Jeseníků, a jejich tvorbě. Vedle

TERRA 2004

7. svazek Montanisticko-geologického nadačního fondu vyšel po delší odmlce. K důvodům patřila i obava autorů ze zneužití článků komerčními firmami, které likvidují pozůstatky po dolování. O to cennější je článek Z. Zachaře a J. Večeři Ložisko kaolínu, ša-

Vlastivědné listy

První číslo jubilejního 30. ročníku vlastivědného časopisu Slezska a Severní Moravy přináší příspěvek V. Bakončika k 65. výročí rozbití ČSR: Odras let 1935-1939 v pamětní knize obce Heřmanovic. Je dobře, že namísto politických proklamací konečně někdo představil archivní materiál. O ten se opírá i článek J.

Vlastivědný věstník moravský

Závěrečné 4. číslo přináší studii M. Neubauerové-Brachtlové Osudy ženských řádů a kongregací na Jesenicku po roce 1945. Zaplňuje tak bílé místo naší historiografie, kdy Jesenicko sloužilo od 50. let jako internační prostor pro řádové sestry. Najdeme zde historii řádů boromejek, voršilek a chudých školních sester de Notre Dame a místech jejich půso-

Altvater

Do 1. čísla přispěla obecně prospěšná společnost Monumenty výzvou k záchraně malých kulturních památek. Hned následující článek je toho příkladem - pojednává o opravě pomníku skladatele E. Schöna-Engelsberga ve Vidnavě. G. Ludwig připomíná výlet vidnavských gymnazistů na jaře 1881 do Žulové.

tvorby krnovského P. Makrise zaznamenává i přínos S. Joanidise z Rejvízu k inzitní lidové tvorbě jeho povídkami z mysliveckého a loveckého života. V závěru stati připomněl i jeho vlastivědnou vydavatelskou aktivitu.

motka a podzemní tunel u Vidnavy, který shrnuje historii dnes opuštěné šamotky a upozorňuje na úzkokolejku jako ojedinělou industriální památku Vidnavska.

Hradilové Pamětní kámen na ulici 28. října v Jeseníku.

Ve 2. čísle byla jako pohlednice z našeho kraje vybrána rozhledna na Biskupské kupě doprovázená barevným snímkem na 3. straně obálky.

bení ve Vidnavě, Bílé Vodě, Mikulovicích, Zlatých Horách, Žulové, Ondřejovicích, Javorníku, Kobylé a Jeseníku. V několika větách o Vlastivědném muzeu Jesenicka se představuje jeho stoletá historie i dnešní provoz včetně informačních odkazů a anotace 5. čísla sborníku Jesenicko.

Ve 2. čísle najdeme drobné zprávy z Jesenicka. Z nové literatury se nabízí na CD „Altvaterland“ Angeliky Drechslerové, dílo vědecky překonané a hlavně ideově pochybené svým nacionalismem. Přínosem je naopak vzpomínka na ortopeda dr. Adolfa Lorenze z Vidnavy ke 150. výročí jeho narození. V následujícím

čísle je článek k úmrtí prof. dr. Rudolfa Grimmeho. Reportáž připomíná vysvěcení kopie kaple Vřesové studánky poblíž Kaisheimu. Poznámky k historii hraničního kamene na Vysoké holi napsal R. Hampel. Z portrétů slavných osobností je tentokrát zařazen herec Rudolf Rittner.

4. číslo nese na titulní stránce fotografii ruin kdysi věhlasného poutního místa sv. Marty a sv. Anny v Horním Údolí. Snímek upozorňuje na fotoreportáž G. Krauseho z putování po Jeseníkách. Do 5. čísla zařadila redakce celou stranu drobných zpráv z Jesenicka a článek o IV. svatováclavském setkání. Na detailní fotografii z repliky věže na Pradědu (na Wetzsteinu) jsou vidět tabulky se statistickými údaji o počtu obyvatel, padlých a nezvěstných z 2. světové války

Heimatbrief der Lindewiesner

286. číslo čtvrtletníku 59/2004 lipovského krajan-ského sdružení začíná vzpomínkou na Helmuta Haukeho, dlouholetého vydavatele časopisu, který 21.12.2003 zemřel. Je zde přetištěn biogram prof. Josefa Ehrlicha, najdeme tu i stručnou historii chaty na Šeráku. Důležitým dobovým svědectvím, zachyceným i na fotografiích, je svěcení nových zvonů lipovského kostela sv. Václava 5.10.2003.

Ve 287. čísle jsou jen drobné vlastivědné střípky. Vzpomínka na r. 1945/46 předznamenává pozvánku na Sudetoněmecké dny v Norimberku. Letní číslo

Heimatbrief für Weidenau-Großkrosse

V pořadí 58. ročenka (2004) je především věnována smutné životní události, odchodu Prof. Dr. Rudolfa Grimmeho (19. 1. 1929 - 6. 5. 2004), jehož život a dílo - i na poli česko-německých vztahů - zcela vystihl novinový titulek Vizionář, ale ne fantasta. Druhá část aktuálních zpráv připomíná tradiční setkání krajanů a nadcházející 50. výročí patronátu, který nad nimi převzalo město Neuburg a.d. Donau. Do rubriky věnované dějinám byla zařazena studie pramenů

a o obětech vyhnání. Není však zřetelně vyjádřeno, kolik bylo obětí nacismu a jeho teroru proti Židům a Němcům jiného politického smýšlení... Z osobností se vzpomíná 100. výročí narození spisovatele Alberta Rottera a sochaře Josefa Fritsche z Vápenné. Závěrečné číslo ročníku referuje o semináři k dějinám turistiky v Jeseníkách, který proběhl v Jeseníku v září 2004, o obnovení Mecklenburského pramene, registruje obnovu restaurace na Bobrovniku, dřívějšího hostince Zum Jäger. Přináší i však špatnou zprávu: sebevražedný výbuch zničil muzeum zlatohorských rodáků v městě Bietigheim-Bissingen. Reportáž z obnoveného hřbitova na Rudohoří je doplněna fotografiemi z jeho slavnostního otevření.

pak přetiskuje zprávu o vysvěcení kopie kaple na Vřesové studánce nacházející se mezi Kaisheimem a Gunzenheimem. 289. číslo připomíná 100. výročí narození sestry Kláry Fietzové, doplněné citacemi z jejích dopisů a obrazovou přílohou. Reportáž z vysvěcení kopie rozhledny na Pradědu přináší snímek pamětní desky obětem brněnského pochodu smrti 1945. Překvapení, které v nás to vyvolá, lze vysvětlit spolek Bruna totiž přispěl na výstavbu věže, která se tak stala nepsaným pomníkem „vyhnanců“.

k vývoji filozoficko - teologické vysoké školy a kněžského semináře ve Vidnavě od dr. Josefa G. Stanzela. Reportáže přinášejí zprávy o renovaci lesního hřbitova v Domašově a o otevření kopie rozhledny na Pradědu. Redakce gratuluje dvěma jubilantům: poslednímu žijícímu profesoru vidnavského semináře Erichu Kleineidamovi k stým a Mons. Antonu Ottemu k 65. narozeninám.

Není-li uvedeno jinak, zpracoval K. Growka

Výběrová bibliografie *Altvaterbote* (1949 - 1989)

Časopis *Der Altvaterbote*, s podtitulem *Seelorgsbrief und Heimatblatt. Ein Heimat- und Kulturwerk für die Heimatvertriebenen aus dem Altvatergebirge, besonders aus dem Freiwaldauer Land*, vycházel v Setten - Donau od března 1948 do prosince 1990 vždy šestkrát ročně, od března 1970 čtyřikrát ročně. Všechny 43 ročníků vydával i redigoval zároveň farář **Albert Sauer** (* 30. 4. 1911 Münster).

Filozofická a teologická studia absolvoval v Münsteru a v Bratislavě - zde byl 30. 7. 1939 kardinálem Bertramem vysvěcen na kněze. Prvním místem jeho duchovní služby byl Mnichov (okr. Bruntál), v r. 1941 přišel do Jeseníku a stal se duchovním správcem v Bukovicích. Zároveň byl armádním biskupem povolán do záložního lazaretu v Jeseníku. Po porážce Německa se vydal do Lehnice, kde žili jeho příbuzní, ale o rok později po vytvoření nového Polska putoval na západ, do Vestfálska. V létě 1947 odešel do Hessenska, kde žila diaspora vysídlenců, hlavně z Jesenicka. Fa-

rář Sauer se stal jednou z jejích duchovních opor. Již na podzim r. 1946 začal rozesílat pastýřské listy - nejprve formou dopisů, od r. 1948 z nich vznikl časopis. Nejen církevní život, ale i vlastivěda se staly náplní časopisu s bohatým obrazovým doprovodem. Vlastivědný badatel zde nalezne spoustu zajímavých informací, ovšem při dodržení kritického odstupu, kupř. od nacionalismem zatížených článků A. Drechslerové. Cenné jsou především biografické údaje o řadě osobností, které prakticky nelze jinde dohledat. Časopis též oplývá neuvěřitelným množstvím fotografií, které dokumentují církevní život, ráz přírody na Jesenicku a Bruntálsku a mnoho staveb, dnes již neexistujících. Po této stránce je časopis *Altvaterbote* zatím nedoceněným pramenem. Státní okresní archiv Jeseník obdržel časopis laskavostí pana Böeho. Bibliografii jsme rozdělili do dvou částí: autorské - a články podle názvů, u nichž není autor uveden.

J. Sypťáková - K. Growka

Drechsler, Angela: Adelsdorf und Thomasdorf. 4, 1951, č. 3, s. 82-91.

= Aus der Vergangenheit von Jauernig und Johannesberg. 3, 1950, č. 2, s. 4-10.

= Aus Friedeburgs Vergangenheit. 3, 1950, č. 6, s. 7-8.

= Böhmischdorf. 7, 1954, č. 6, s. 323-328.

= Buchelsdorf. 4, 1951, č. 2, s. 44-47.

= Domsdorf. 11, 1958, č. 1, 3, s. 334.

= Gröditz. 6, 1953, č. 7, s. 165-171.

= Gross-Kunzendorf und Borkendorf. 5, 1952, č. 5, s. 352-357.

= Gurschdorf. 5, 1952, č. 4, s. 307-312.

= Jungferndorf. 9, 1956, č. 3, s. 52-53.

= Krautenwalde. 8, 1955, č. 2, s. 396-400.

= Neu-Wilmsdorf. 10, 1957, č. 3, s. 198-202.

= Nieder-Oberlindewiese und Ramsau. 7, 1954, č. 3, s. 251-257.

= Niklasdorf. 2, 1949, č. 5, s. 4-8.

= Petersdorf. 12, 1959, č. 2, s. 473-477.

= Sandhübel. 5, 1952, č. 3, s. 287-292.

= Saubsdorf. 4, 1951, č. 1, s. 18-22.

= Setzdorf. 6, 1953, č. 1, s. 3-7.

= Schwarzwasser. 6, 1953, č. 2, s. 35-41.

= Sörgsdorf, Niederforst und Oberforst. 5, 1952, č. 7, s. 406-413.

= Waldek. 9, 1956, č. 1, s. 7-8.

= Weissbach. 6, 1953, č. 6, s. 131-136.

= Weisswasser. 5, 1952, č. 4, s. 313-318.

= Wildschütz. 7, 1954, č. 5, s. 299-305.

- Ehrlich, Josef:** Aus dem kathol. Vereinsleben Freiwaldaus. 3, 1950, č. 1, s. 20.
- = Begegnung mit Pfarrer Gruner. 8, 1955, č. 7, s. 522.
 - = Bildhauer Obeth zum 75. Geburtstag. 3, 1950, č. 1, s. 21-22.
 - = Bürgermeister Dr. Alois Bulla. 8, 1955, č. 2, s. 400-401.
 - = Der letzte österreichische Bürgermeister von Freiwaldau.: Zum 85. Geburtstag von Dr. Emil Hauck. 4, 1951, č. 3, s. 91-93.
 - = Die Arbeiterbewegung im Freiwaldauer Bezirk. 8, 1955, č. 4, s. 457-458.
 - = Chorrektor Gröger ein Achtziger. 5, 1952, č. 2, s. 275; 1955, č. 2, s. 411.
 - = Katachet Franz Gröger. 2, 1949, č. 3, s. 13-14.
 - = Kirchenmaler Alois Bauch. 3, 1950, č. 4, s. 25-26.
 - = Kirchenmaler Franz Templer. 7, 1954, č. 6, s. 331-332.
 - = Otto Hampel das Friedberger Pfarrer. 3, 1950, č. 6, s. 6-7.
 - = Pfarrer Gruner zum Gedenken. 6, 1953, č. 8, s. 193.
 - = Pfarrer Josef Sentner zum 60. Geburtstag. 5, 1952, č. 3, s. 299.
 - = Pfarrer Adolf Rompelt. 8, 1955, č. 5, s. 483.
 - = Prof. Dr. Adolf Lorenz, Weidenaus weltberühmter Sohn. 4, 1951, č. 7, s. 212-216.
 - = Professor Hans Schwathe. 3, 1950, č. 8, s. 24-25.
 - = Vom Pfarrer der mit dem Kopf durch die Wand konnte.: Zum 70. Geburtstag von Erzpriester Edmund Gröger. 4, 1951, č. 1, s. 29.
 - = Zum 60 jährigen Priesterjubiläum von Erzpriester Hackenberg. 7, 1954, č. 4, s. 283-284.
 - = Zum gedenken an Adalbert Willmann. 3, 1950, č. 5, s. 12-14.
- Engelbert, Kurt:** Zum 40. Todestage unseres Fürstbischofs Georg Kardinal Kopp. 7, 1954, č. 2, s. 235-242.
- Ertel, Rudolf - Krallik, Bruno:** Friedeberg im Altvater. 3, 1950, č. 6, s. 6-7.
- Ertel, Rudolf:** Altmeister der schlesischen Granitindustrie. 3, 1950, č. 7, s. 19-21.
- = Die Landesfachschule für Granitindustrie in Friedeberg. 3, 1950, č. 6, s. 20-21.
- Fitz, Rudolf:** Weidenau. 3, 1950, č. 4, s. 5-9.
- Grimme, Josef:** Gedenken an + H. H. Pfarer Rompel. 8, 1955, č. 6, s. 508.
- Gröger, Erwin:** Ein Spaziergang im Quellengebiet von Freiwaldau. 4, 1951, č. 4, s. 126-127.
- Gröger, Franz Xav.:** Die Kirche von Buchelsdorf. 4, 1951, č. 2, s. 47-51.
- = Aus Alt-Weidenau. 16, 1963, č. 1, s. 392-394.
 - = Aus Saubsdorf. 4, 1951, č. 1, s. 22-24.
 - = Die Fürstbischöflichen Kommissare des Kommissariates Freiwaldau. 6, 1953, č. 2, s. 45.
 - = Die Ruine Altkaltenstein. 6, 1953, č. 2, s. 41-42.
 - = Die Totenstadt von Alt-Freiwaldau. 9, 1956, č. 5, s. 100-101.
 - = Kaplan Eduard Mücke von Barzdorf. 4, 1951, č. 1, s. 16.
 - = Von der Pfarrkirche in Niklasdorf. 6, 1953, č. 7, s. 159-165.
 - = Zum Andenken an Erzpriester Anton Hauke von Barzdorf. 4, 1951, č. 1, s. 15-16.
- Gröger, Franz:** Adolf Kettner. 4, 1951, č. 7, s. 217.
- = Vom Gotteshausberge. 3, 1950, č. 6, s. 9-10.
- Harbich, Karl - Saur, Albert:** Die Dienerin Gottes Schwester Klara Fitz von Niederlindewiese. 8, 1955, č. 1, s. 376-381.
- Harbich, Karl:** Die Philosophisch-theologische Diözesanlehranstalt und das Priesterseminar in Weidenau. 3, 1950, č. 4, s. 20-22.
- = Engelbert Neugebauer. 3, 1950, č. 8, s. 18-21.
 - = Geistl. Rat Karl Seichter-Lindewiese. 3, 1950, č. 1, s. 23.
 - = Zum Tode der Mutter Oberin M. Ansgarda Diebl vom Ursulinenkloster Freiwaldau. 5, 1952, č. 5, s. 347-351.
- Heeger, Viktor:** Jagd und Fischerei im Altvaterland am Ende des 19. Jahrhunderts. 12, 1959, č. 4, s. 516-520.
- Kettner, Adolf:** Lindewiese. 13, 1960, č. 5, s. 82-87.
- Klegler, Franz:** Das Weidenauer Heimatmuseum. 3, 1950, č. 4.

- = Die Tropfsteinhöhle "Am Gemärke" bei Lindewiese. 12, 1959, č. 4, s. 516-520.
- = Gedenken an Bürgermeister Prof. Rudolf Ertel. 3, 1950, č. 6, s. 23-24.
- = Gedenken an Major Then. 3, 1950, č. 4.
- Kolbe, Rudolf:** Jungferndorf. 9, 1956, č. 6, s. 135-137.
- König, Bruno:** Geschichte samt Führer von Jauernig und Umgebung. 14, 1961, č. 3-6; 15, 1962, č. 1-4.
- Kralik, Bruno:** Der schlesische Granit, seine Geschichte und Verwendung. 3, 1950, č. 6, s. 18-20.
- Kristen, Karl:** Bezirkschulinspektor Otto Woldan. 2, 1949, č. 4, s. 16-17.
- Latzel, Josef:** Orsgeschichte der Gemeinde Barzdorf. 4, 1951, č. 1, s. 7-14.
- Leichter, Richard:** 70 Jahre Mährisch-Schlesischer Sudetengebirgsverein. 4, 1951, č. 6, s. 193-194.
- Neugebauer, Josef:** Alfred Brauner, Hotelier in Reihwiesen. 4, 1951, č. 4, s. 121-122.
- = Die Entstehung des Gräfenberger Kurparkes. 3, 1950, č. 1, s. 17-18.
- = Dr. med. Fritz Kristen. 2, 1949, č. 4, s. 17.
- = Gräfenberg vor und nach dem ersten Weltkrieg. 4, 1951, č. 6, s. 191-193.
- Nowack, Alfons: Eichendorff in Johannesberg. 10, 1957, č. 5, s. 246-251.
- Olbrich, Joh.:** Regenhart und Raymann. 3, 1950, č. 3, s. 19-20.
- Otte, Wilhelm:** Geschichte der Herrschaft Endersdorf. 5, 1952, č. 1, s. 228-237; č. 2, s. 263-270.
- Pachl, Hans:** Der Heimatdichter Willibald Theiner. 3, 1950, č. 3, s. 21.
- Pavlik, Hieronymus:** Reihwiesen. 4, 1951, č. 4, 5, 7; 5, 1952, č. 1, 3, 6, 7.
- Peschel, Franz:** Adalbert Willmann. 3, 1950, č. 5, s. 14-17.
- = Engelbert Kaps. 4, 1951, č. 2, s. 56-63.
- = Hieronymus Pavlik, ein guter Mensch. 4, 1951, č. 4, s. 120-121.
- = Ludwig Zimmer, Besitzer des Gasthofs "Kretschmar" in Freiwaldau. 3, 1950, č. 5, s. 2-23.
- = Professor Josef Ehrlich 65 Jahre. 3, 1950, č. 7, s. 21-22.
- = Freiwaldau, die Städteperle der Sudeten. 3, 1950, č. 1.
- Polzer, Friedrich:** Zum 10. Todestag von Erzpriester Vinzenz Brauner. 6, 1953, č. 1, s. 14-16.
- Rompel, Adolf:** Das Kriegerdenkmal Obeths in Altrotwasser. 3, 1950, č. 6, s. 30.
- Sauer, Albert:** 950 Jahre Bistum Breslau. 3, 1950, č. 6, s. 6-7.
- = Ahnengeschichte Hans Kudlich. 9, 1956, č. 4, s. 79-86; č. 5, s. 110.
- = Anmerkungen zur Geschichte der Freiherrlichen Familie v. Skal. 9, 1956, č. 3, s. 58-62.
- = Bruno König zum Gedenken. 3, 1950, č. 8, s. 21-24.
- = Das Wappen von Weiswasser. 6, 1953, č. 6, s. 150-152.
- = Der Maler Erich Hlavacek-Hürden. 8, 1955, č. 3, s. 418-428.
- = Die schlesische Waldnachtigall: Zum 100. Geburtstag des Dichters Philo vom Walde. 11, 1958, č. 6, s. 410-411.
- = Die Wappen der Städte im Kreise Freiwaldau. 6, 1953, č. 1, s. 12-13.
- = Einiges über Familiengeschichte des Dichters Joseph von Eichendorff. 10, 1957, č. 5, s. 242-246.
- = Ergänzungen zur Wappenkunde der Städtewappen im Kreise Freiwaldau. 6, 1953, č. 2, s. 35-41.
- = Erzpriester Mauritius Hackenberg +. 9, 1956, č. 2, s. 28-29.
- = Franz Schubert, ein Sohn des heimatvertriebenen Volkes. 5, 1952, č. 2, s. 252-256.
- = Freiwaldau und die Verehrung der hl. Mutter Anna. 12, 1959, č. 4, s. 511.
- = Geschichte der Pfarrei Niederthomasdorf bis zum Jahre 1945. 4, 1951, č. 3, s. 74-81.
- = Geschichte der Kirche Pfarrei Oberthomasdorf. 2, 1949, č. 4, s. 4-9.
- = Hotel Thamm "Zum Tiroler" in Zuckmantel. 10, 1957, č. 2, s. 186-187.
- = Johann Rother. 12, 1959, č. 6, s. 563-567; 7, 582-593.
- = Josef Obeth +. 14, 1961, č. 5, s. 212-213.
- = Kardinal Melchior von Diepenbrock und das Freiwaldauer Land. 6, 1953, č. 1, s. 3-7.
- = Kardinal Melchior von Diepenbrock. 5, 1952, č. 7, s. 396-405.
- = Luise Schittenhelm. 8, 1955, č. 6, s. 506-507.
- = Mutter M. Leona Kittel +. 10, 1957, č. 4, s. 23.
- = Pfarrer Eduard Nowak zum Goldenen Priesterjubiläum. 9, 1956, č. 4, s. 88.

- = Pfarrer Franz Zillich von Obergrund. 11, 1958, č. 7.
- = Vor dem Grabdenkmal des Bürgermeisters Johann Zotmantel von Zuckmantel. 13, 1960, č. 5, s. 80-81.
- = Zum Heimgang von Professor Ehrlich. 8, 1955, č. 7, s. 523-527.
- = Zur Erinnerung an Rudolf Rittner. 6, 1953, č. 6, s. 140-143.
- = Zur Geschichte der Propsteikirche Freiwaldau. 9, 1956, č. 6, s. 129-133.
- = Zwei Pfarrer von Niklasdorf.: /Ignaz Thienel, Albert Hettwer/. 2, 1949, č. 5, s. 9-12.
- Schauer, Franz:** Geschichte der Pfarre Weidenau. 15, 1962, č. 5, s. 322-332; č. 7, s. 366-373.
- = Geschichte der Vogtei Weidenau. 16, 1963, č. 2, s. 412-414; č. 3, 4, 6.
- Schreiber, Adolf:** 300 Jahre Niesnersberg (Glaseberg). 12, 1959, č. 1, 2, 5.
- Strzemcha, Karl:** Die Forstwirtschaft in Österr. Schlesien um die Jahrhundertwende. 12, 1959, č. 4, s. 537-543.
- Then, Franz:** Das älteste Weidenauer Totenbuch 1601-1617. 8, 1955, č. 6, s. 501-506.
- = Der Bauer im Lichte der Heimatforschung. 6, 1953, č. 2, s. 45.
- Urbassek:** Lehrer Josef Bittmann +. 3, 1950, č. 2, s. 19.
- Walburga Smichdt Latzel: Rudolf Rittners Mutter. 6, 1953, č. 6, s. 143-144.
- Wenzelides, Otto: Das Annakirchl auf dem Kreuzberg bei Freiwaldau. 2, 1949, č. 3, s. 16.
- = Die Krippenspiele im Altvaterland. 2, 1949, č. 6, s. 11-13.
- = Die schlesische Holzschnitzerfamilie Kutzer. 2, 1949, č. 6, s. 19-20.
- = Hans Kudlich, der Bauerbefreier. 9, 1956, č. 3, s. 32-34.
- = Heimatliches Brauchtum im Altvaterland. 4, 1951, č. 1, s. 29.
- = Meine Erinnerungen an die Freiwaldauer Ursulinen. 9, 1956, č. 1, s. 10.
- = Orden und Klöster im Altvaterland. 5, 1952, č. 7; 6, 1953, č. 2, 3, 4, 7, 8; 7, č. 1, 3.
- = Unsere heimischen Bergkirchen. 2, 1949, č. 4, s. 10-13.
- = Viktor Heeger. 8, 1955, č. 5, s. 468-470.
- = /Muzikantská stezka - zima - před r. 1945/. 7, 1954, č. 7, s. 356.
- = /Památník obětem 1. sv. války Nové Vilémovice/. 6, 1953, č. 2, s. 45.
- = /Památník obětem 1. světové války v Písečném/. 5, 1952, č. 7, s. 420.

A - Z

- Abgeordneter Alois Kunz +. 3, 1950, č. 6, s. 28.
- Alfred Drechsler. 7, 1954, č. 6, s. 331-332.
- Angela Drechsler.: Zu ihrem 70. Geburtstag. 6, 1953, č. 8, s. 190-192.
- Aus dem Sagenschatz des Freiwaldauer Landes. 7, 1954, č. 5, s. 305; 1955, č. 4, s. 451; 1955, č. 5, s. 472; 1956, č. 1, s. 9-10; 3, s. 63-64.
- Baumeister Stefan Neugebauer. 5, 1952, č. 2, s. 277.
- Beiträge zur Geschichte der Ursulinen von Freiwaldau. 5, 1952, č. 5, s. 338-347.
- Beiträge zur Geschichte des land-und forstwirtschaftlichen Vereines für das in Weidenau. 6, 1953, č. 5, s. 108-111; č. 6, s. 136-140.
- Bürgerschuldirektor Rudolf Seibert. 6, 1953, č. 1, s. 14-15.
- Das Grabdenkmal der Frau Barbara Volckmanin auf dem Friedhof zu Jauernig. 12, 1959, č. 6, s. 558.
- Dem Andenken von Oberlehrer Franz Wiesner aus Dittershof. 4, 1951, č. 3, s. 103.
- Der Hergottschnitzer von Gurschdorf.: Zum 80. Geburtstag von Franz Tinz. 6, 1953, č. 2, s. 44-48.
- Der österr. Militärschriftsteller und Gelehrte Oberst Anton Herrmann. 11, 1958, č. 4, s. 362.
- Die Breslauer Bistumsforsten. 17, 1964, č. 1-4.
- Die Kapelle von Niederwald, Gemeinde Wildschütz. 16, 1963, č. 5, s. 463-467.
- Direktor Paul Stadler. 9, 1956, č. 1, s. 11.
- Dr. Albert Bartsch +. 3, 1950, č. 8, s. 29.
- Dr. Franz Peschel 65. Geburtstage. 7, 1954, č. 2, s. 242-244.

Dr. med. Ludwig Schellhammer. 7, 1954, č. 2, s. 245.
 Dr. Moritz Friemel. 6, 1953, č. 1, s. 16-17.
 Dr. Otto Wenzelides zum 80. Geburtstag. 10, 1957, č. 2, s. 187-188; 11, 1958, č. 5, s. 388.
 Ein Freiwaldauer Kurkatalog vor Ausbruch des ersten Weltkrieges. 11, 1958, č. 4, s. 354.
 Eine Würdigung der Gestalt Rudolf Rittner. 18, 1965, č. 1, s. 127-131.
 Einige Bemerkungen zu Obeths Priesnitzdenkmal in Freiwaldau. 3, 1950, č. 1, s. 13-16.
 Erinnerungen an die Goethebank in Freiwaldau. 3, 1950, č. 1, s. 19.
 Erzpriester Gregor Kunze.: Selbstbiographie. 10, 1957, č. 1, s. 146.
 Erzpriester Otto Birke. 4, 1951, č. 4, s. 126-127.
 Forstmeister Oskar Nietzsche. 4, 1951, č. 6, s. 195.
 Fotografie z bourání jesenického náměstí z r. 1971. 25, 1972, č. 1, s. 200.
 Fotografie z opravy kostela v Jeseníku z roku 1970. 23, 1970, č. 5, s. 72.
 Franz Tinz, Herrgottschnitzer von Gurschdorf +. 7, 1954, č. 3, s. 261.
 Geistl. Rat Mauritius Hackenberg-Wildschütz 55 Jahre Priester. 2, 1949, č. 4, s. 14-15.
 Generalpostdirektor Konrad Hoheisel, der organisator des österr. Post und Fernsprechdienstes. 10, 1957, č. 4, s. 233.
 Georg kardinal Kopp. 7, 1954, č. 2, s. 237-242.
 Josef Latzel: Industriller und Landwirt. 11, 1958, č. 1, s. 295-298.
 Joseph von Eichendorf: "Briefe aus Johannesberg". 10, 1957, č. 6, s. 276-279; 11, 1958, č. 1, s. 300-304.
 Kaplan Rudolf Kreil. 5, 1952, č. 2, s. 280.
 Kirchenmaler Emil Brendel. 7, 1954, č. 6, s. 331-332.
 Ludwig Richter zum Gedenken. 4, 1951, č. 6, s. 194.
 Mater M. Ansgarda Diebl. 5, 1952, č. 2, s. 280.
 Monsignore Ernest Axmann. 11, 1958, č. 4, s. 362-363.
 Oberlehrer Max Wilsch, Setzdorf. 9, 1956, č. 1, s. 14.
 Oberlehrer Peter Peschel. 6, 1953, č. 1, s. 17.
 Oberlehrer R. Karl Böhm +. 5, 1952, č. 8, s. 447.
 /Památník obětem I. sv. války Skorošice/. 6, 1953, č. 2, s. 45.
 /Památník obětem I. sv. války Uhelná/. 6, 1953, č. 2, s. 45.
 Pfarrer Franz Pietsch. 4, 1951, č. 4, s. 127.
 Pfarrer Konrad Hugo Klein +. 10, 1957, č. 3, s. 215.
 Pffarsysteme im Neisser Kommissariat Freiwaldau. 7, 1954, č. 7, s. 359-360.
 Professor Josef Ehrlich +. 8, 1955, č. 6, s. 491-494.
 Rentmeister Julius Carl Hoffmann zum Gedenken. 10, 1957, č. 12, s. 186.
 Rentmeister Julius Kinne. 5, 1952, č. 2, s. 277.
 Unserem Dr. Otto Wenzelides. 5, 1952, č. 3, s. 299.
 Unserem toten Kommissarius prof. Dr. Harbich aufs Grab. 7, 1954, č. 1, s. 202-207.
 Viktor Heeger zum 100. Geburtstag. 11, 1958, č. 5, s. 381-383.
 Zum 10. Todestag der Frau Dr. Grete Hoffmann. 10, 1957, č. 1, s. 163.
 Zum 60. Geburtstag von Professor Dr. Karl Harbich. 6, 1953, č. 5, s. 120-121.
 Zum 70. Geburtsatg von Oberlehrer R. Adolf Weinhold. 3, 1950, č. 8, s. 29.
 Zum Andenken an Erzpriester Ferdinand Robel. 4, 1951, č. 3, s. 89.
 Zum goldenen Priesterjubiläum von Pfarrer i. R. Robert Siwek.: 2, 1949, č. 6, s. 23.
 Zum Goldenen Priesterjubiläum vor Erzpriester Wojciechowski. 11, 1958, č. 4, s. 364-365.
 Zur Erinnerung an die 700-Jahrfeier von Zuckmantel. 17, 1964, č. 4, s. 59-64.
 Zwei Goldene Doktorjubiläen.: Franz Peschel, Alois Fietz.. 18, 1965, č. 1, s. 132-134.

Autoři tohoto čísla

Mgr. Richard Mahel, pracovník Knihovny Kroměřížska, ukončil roku 1996 studia historie na Slezské univerzitě v Opavě diplomovou prací na téma *Vytyčení hranice po rozdělení Slezska dle grafického a písemného elaborátu z let 1742 -1743*.

Mgr. Petr Popelka, doktorand na Ostravské univerzitě, se zabývá průmyslovým podnikáním ve Slezsku. Z publikovaných prací vybíráme: *Postavení jesenického průmyslu na počátku 20. století* (Severní Morava, sv. 87, Šumperk 2004, s. 13 - 24), *Struktura jesenického průmyslu na počátku 20. století*. (In: II. a III. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku. Sborník referátů. Jeseník 2003. s. 29 - 33).

Mgr. Roman Musil, vedoucí archivu Ministerstva zahraničních věcí v Praze. Věnuje se regionální historii Jesenicka, z něhož pochází: *Kati a katovny na Jesenicku v 17. a 18. století*. Jesenicko 2001/2, s. 5 - 15. *Causa faráře z Nových Vělembovic*. Jesenicko 2003/4, s. 41 - 43.

MUDr. László Kiss, CSc., lékař v Čilizskej Radvani (Slovensko), se specializuje na dějiny slovenské, resp. uherské medicíny: *Najslávnejší uhorský pacient V. Priessnitz: barón Miklós Wesseleányi (1796 - 1850)*. Jesenicko 2000/1, s. 7 - 12. *V. Priessnitz a vodoliečba očami uhorského básníka Mihálya Tompu*. Jesenicko 2002/3, s. 13 - 17.

RNDr. Jan Munzar, CSc., meteorolog a klimatolog. Po absolvování univerzity v Praze (fyzika-meteorologie, 1963) pracoval v Ústavu fyziky atmosféry ČSAV v Praze, 1969-1993 v Geografickém ústavu ČSAV v Brně (1977 absolvoval tamní univerzitu, obor fyzická geografie) a nyní pracuje jako samostatný vědecký pracovník Ústavu geoniky AV ČR v Brně. Zabývá se problematikou podnebí a počasí Mostecká a Ostravska, historií a popularizací meteorologie. Knihy: *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa* (1985, 1986), *Malý průvodce meteorologií* (s K. Krškou, 1989), *Meteorologie skoro detektivní* (s K. Krškou, 1991), *Meteorologický slovník: výkladový a terminologický* (1993).

Mgr. Bohumila Tinzová, ředitelka SOKA Jeseník.

Mgr. Květoslav Growka, pracovník SOKA Jeseník.

Mgr. Michaela Neubauerová-Brachtlová, odborná pracovníce VMJ v Jeseníku.

Mgr. Antonín Lyko, odborný pracovník VMJ v Jeseníku.

1870

1871

1872

1873

1874

1875

1876

1877

1878

1879

1880

1881

1882

1883

1884

1885

1886

1887

1888

1889

1890

1891

1892

1893

1894

1895

1896

1897

1898

JESENICKO

Vlastivědný sborník.

Svazek 6.

Jeseník 2005

Redakční rada:

Ing. Petr Košacký (*vedoucí redaktor*), Mgr. Květoslav Growka (*výkonný redaktor*),
prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc., PhDr. Karel Müller, Mgr. Bohumila Tinzová, RNDr. Josef Večeřa

Nakladatel:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

Vydávají:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

(Zámecké nám. 1, 79001 Jeseník, tel. 584 401 070, muzeum.jesenik.net, e-mail: muzeum@jesenik.net)

Státní okresní archiv Jeseník

(Tovární 18, 79001 Jeseník, tel. 584 411 710, fax 584 401 871, e-mail: k.growka@je.archives.cz)

Grafická úprava:

Grafické studio HLAVA, Jeseník

Tisk:

TRIFOX Šumperk

Náklad:

750 ks

ISBN 80-86388-28-X (ZA v Opavě)

ISBN 80-903430-3-1 (VMJ v Jeseníku)

ISSN 1213-0192

Místa expozic Vlastivědného muzea Jesenicka:

Vodní tvrz Jeseník (muzeum)

tel.: 584 401 070

e-mail: muzeum@jesenik.net

Jeseník - lázně č. p. 175
(rodný dům V. Priessnitze)

tel.: 584 411 633

EDICE Z HISTORIE A PŘÍRODY JESENICKA

Josef Schindler

Zastánce priessnitzovské vodoléčby

1814-1890

Vincenz Priessnitz

Světový přírodní léčitel

1799-1851

Hydropat

Josef Weiss

a jeho synové

Tato publikace byla vydána s finanční podporou firem:

KORD Jeseník s.r.o.

a města
JESENÍK

